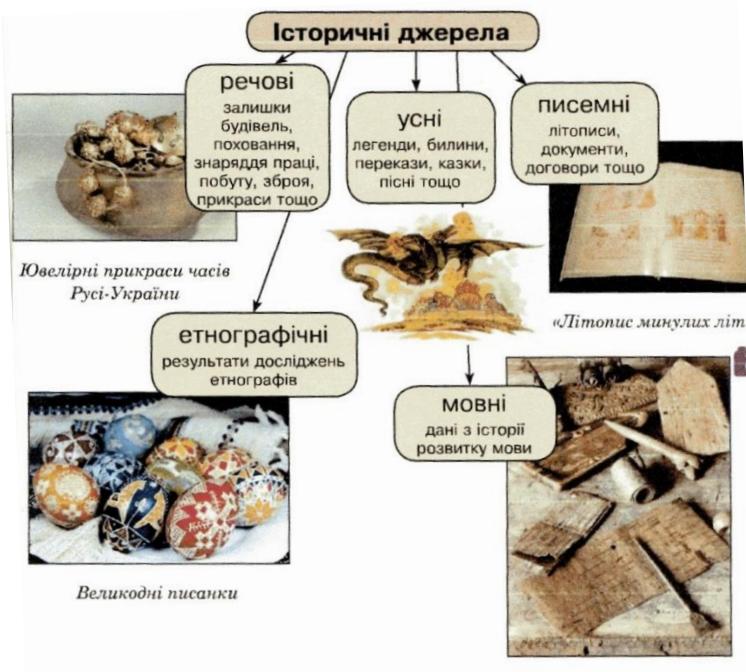

Тема 1: Вступ до історії України

■ **історія** – наука, яка вивчає минуле людства, покладаючись при цьому на письмові та матеріальні свідчення минулих подій.

■ **історичні джерела** – сукупність речових, усних, писемних пам'яток, за якими вивчають минуле людства, те, що безпосередньо відображає історичний процес, тобто все, створене раніше людським суспільством і збережене до наших днів.

Речові історичні джерела є домінуючими
при вивченні стародавньої історії.

■ **археологія** – це галузь історичної науки, яка вивчає речові (матеріальні) пам'ятки та реконструює за ними давню історію людства.

■ **цивілізація** – відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (антична цивілізація, елліністична цивілізація, афінська цивілізація). Сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства.

■ **хронологія** – послідовність історичних подій у часі; опис і вивчення того, як саме відбувалися певні події в часі (історично).

■ **історична періодизація** - поділ історії на певні періоди, що є історичними етапами суспільного або культурного розвитку країн та народів і характеризуються визначними подіями, явищами або процесами.

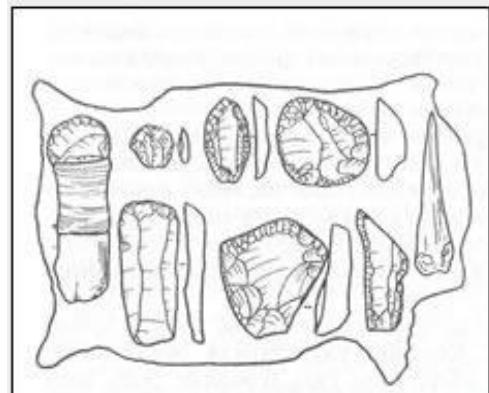
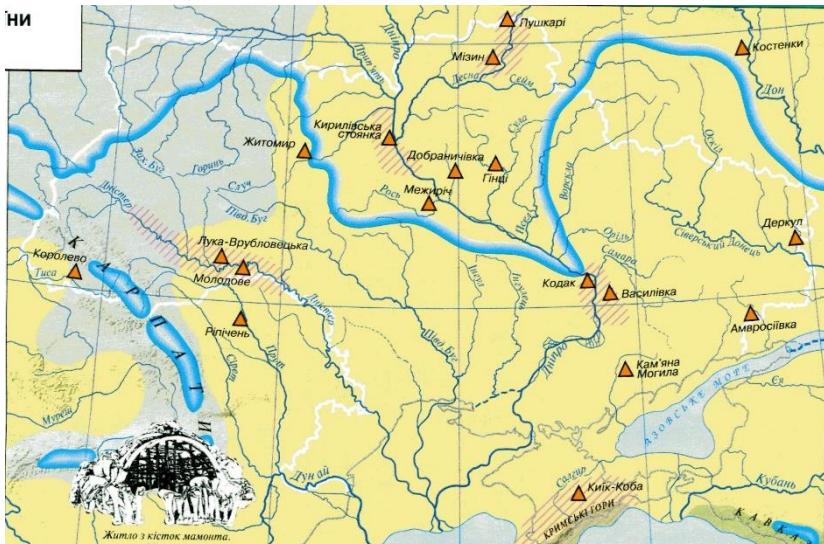
■ **історія України** – наука, що вивчає в хронологічній послідовності розвиток людського суспільства на українських землях та його закономірності.

■ **археологічна культура** – група споріднених археологічних пам'яток, поширеніх на певній території в межах певного історичного часу, що мають місцеві особливості.

■ **палеоліт** – давній кам'яний вік (найдавніша епоха людства) –

1 млн. років тому - X тис. до н. е. Люди брали від природи все в готовому вигляді (привласнююче господарство - полювання, збиральництво). З часом навчилися виготовляти з каменю перші примітивні знаряддя праці. В палеоліті починається заселення території України. В цей час зароджується мистецтво та релігійні вірування.

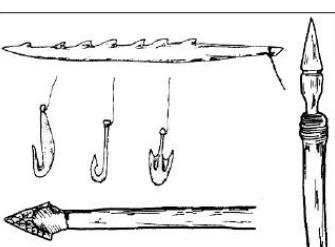
Початок

Залюднення

ПАЛЕОЛІТ

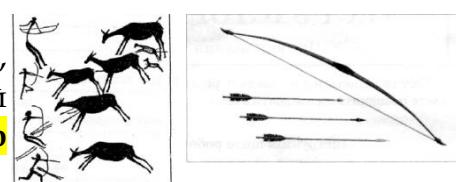
Повне

МЕЗОЛІТ

■ **мезоліт** – середньокам'яний вік X - VI тис. до н.е. переходна доба між палеолітом і неолітом, коли люди виготовляли більш досконалі знаряддя праці з каменю.

У період мезоліту винайшли ЛУК та СТРИЛИ, знаряддя для **рибальства**, винайдено водний транспорт (пліт, човен), мікроліти, **приручено** перших тварин (**собака**).

■ **привласнюючий тип
господарства**

перша в історії форма господарювання, коли люди споживали готові продукти природи. Заняття привласнюючого типу господарства –

**збиральництво,
мисливство, рибальство.**

Характерний для палеоліту і мезоліту.

■ **відтворюючий тип
господарства**

спосіб життя, який ґрунтуються на появі **землеробства, скотарства, ремесла.**

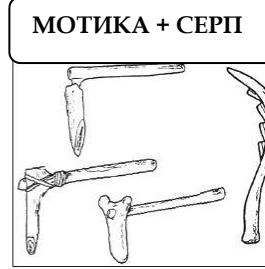
неолітична революція –

перехід від привласнюального господарства до відтворюючого.

Неоліт – новокам'яний вік VI - IV тис. до н.е., який характеризується переходом від привласнюючого до відтворюючого господарства.

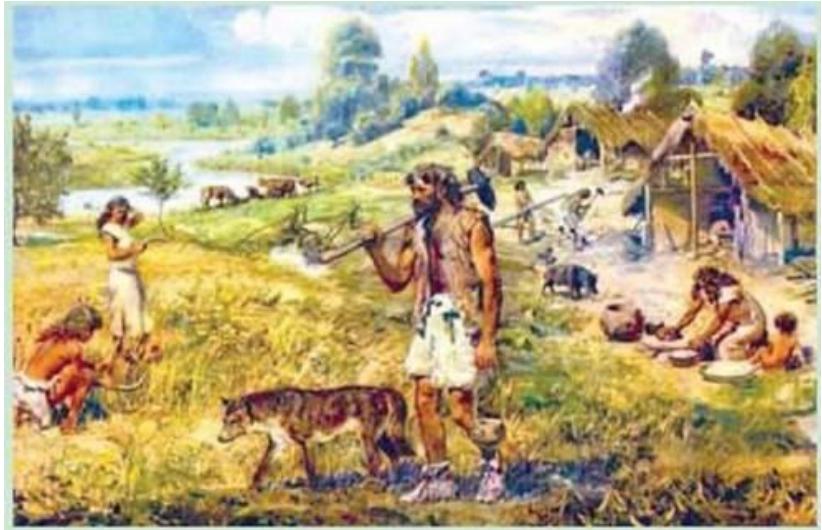
Людина вдосконалила процес виготовлення знарядь праці, навчила свердлити камінь, розпилювати його, шліфувати, винайшла керамічний посуд.

Мотична система обробки землі була першою. **Мотика** - знаряддя праці людина першим використовувала для обробітку землі.

Людина перейшла до добування їжі шляхом вирощування рослин і приручення більшості свійських тварин.
Риси неолітичної революції:

- ✓ винайдення та поширення нових способів виготовлення знарядь праці: шліфування, пилиння, свердління каменю;
- ✓ виникнення нових видів виробництва та виготовлення штучних продуктів: керамічного посуду, тканини;
- ✓ формування стада свійських тварин і використання їх як тяглової сили;
- ✓ відбувається переход до осілого способу життя.

Першою до осілого способу життя переїшла буго-дністровська культура.

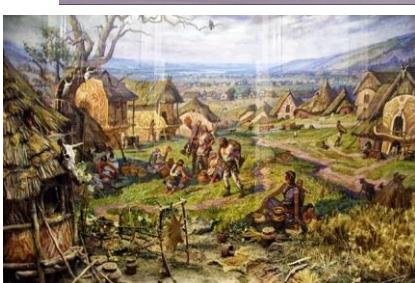
■ **енеоліт** – V - III тис. до н.е. - мідний вік, період історії, що передував бронзовому вікові. Характеризувався розвитком обробки міді.

В Україні збігається з часом існування **трипільської культури**.

В енеоліті відбувається відокремлення землеробства від скотарства.

Трипільці – племена, які прийшли на територію України з Нижнього Подунав'я і створили потужну **землеробську культуру**, що існувала на просторах **від Дністра до Дніпра**:

ПРОТОМІСТА ТРИПІЛЬЦІВ

- осілий спосіб життя;
- основу господарства становило **землеробство**: займалися мотичним землеробством, згодом винайшли **орне землеробство** (пшениця, ячмінь, просо).
- поклонялися богині родючості, Матері-Землі, вогню, Сонцю.
- займалися осілим скотарством (тягловим силом бика);
- високого рівня досягло гончарство: **орнаментація керамічного посуду, багатоколірна мальована кераміка**;
- займалися прядінням, ткацтвом; **зародження ковалської справи**;
- **розвочали виплавляти мідь** (піч для виплавки);

Перший суспільний поділ праці -

Енеоліт

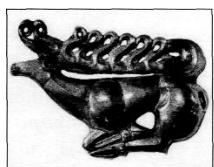
відокремлення
землеробство
від скотарства!!!

Другий великий суспільний поділ праці

ранній залізний вік –

процес відокремлення ремесла
від землеробства і скотарства, торгівля,
поява міст на українських землях.

- **бронзовий вік** – II – I тис. до н.е. - період в історії людства, під час якого люди використовували бронзу - **сплав міді та олова** - для виготовлення знарядь праці. Відбувається витіснення каменю штучним матеріалом у виробництві знарядь праці, приручення коня.

- **ранній залізний вік** – період в житті людства, який припадає на початок I тис. до н. е. - початок I тис. н. е., коли люди відкрили залізо (КІММЕРІЙЦІ), масово розпочали використовувати залізні знаряддя праці і зброї. Хронологічно відповідає кіммерійській, скіфській та сарматській добам історії.
Витвори мистецтва створені в добу раннього залізного віку.

- **колонізація** – заселення та освоєння вільної території, а також загарбання якоєю країни або краю, що супроводжується визиском, підкоренням, а часом і винищеннем місцевого населення.

Античні міста-держави в Північному Причорномор'ї виникли внаслідок Великої грецької колонізації, яка мала мирний, аграрний характер. Особливістю політичного розвитку грецьких міст була

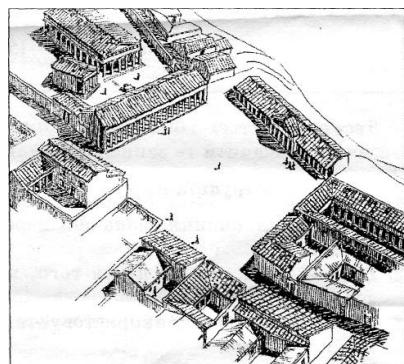
державно - політична незалежність від метрополій.

Назва	Коли і ким заснована	Місце розташування	Історична доля
Ольвія («щаслива»)	Наприкінці VI ст. до н. е. вихідцями з Мілету	Бузький лиман, гирло Південного Бугу, неподалік сучасного Миколаєва	Знищена гунами у 70-х pp. IV ст.
Тіра (від грецької назви Дністра - Tipas)	Наприкінці VI ст. до н. е. вихідцями з Мілету	Гирло Дністра, неподалік сучасного Білгород-Дністровського району Дністровського лиману	Принесла існування в 70-х pp. IV ст. н. е., можливо внаслідок гунської навали
Херсонес («півострів»)	У 422 – 121 pp. до н. е. переселенцями з Гераклеї Понтійської та Делосу	Південно-західне узбережжя Криму, неподалік сучасного Севастополя	Після падіння Західної Римської імперії увійшли до складу Візантії. Припинили свое існування в XV ст.
Пантікапей (у перекладі «рибний шлях»)	У VII ст. до н. е. вихідцями з Мілету	Узбережжя Керченської протоки, сучасне м. Керч	

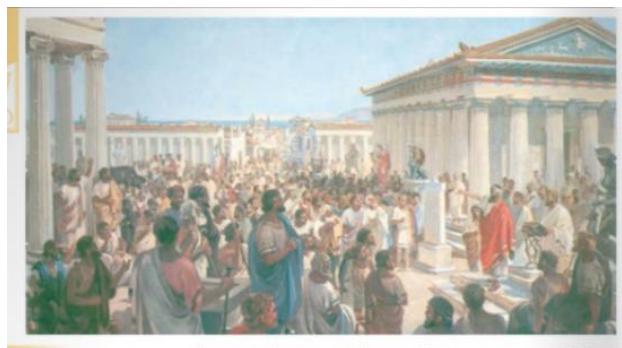
VIII ст. до н.е. – IV ст. н.е.
період існування
у Північному Причорномор'ї
грецьких міст - держав.

**Боспорське
царство
(Мітрідат VI
Евпатор)**

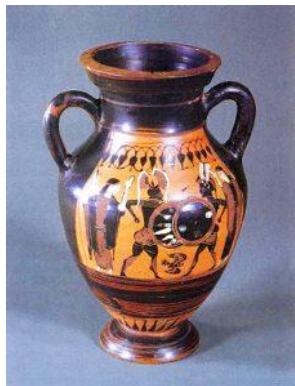

Періоди:	Характерні ознаки:
Грецький період (друга половина VIII ст. до н.е. – середина І ст. до н.е.)	Грецьке проникнення у Північне Причорномор'я: <ul style="list-style-type: none"> Виникнення і становлення міст-колоній та Боспорського царства Тісні зв'язки з материковою Грецією Переважання в житті колоністів елліністичних традицій і звичаїв Стабільний характер розвитку. Зростання міст-колоній. Перетворення міст-колоній на центри посередницької торгівлі між Грецією і сусідніми племенами (скіфи, сармати) Відносно мирне співіснування з місцевим населенням.
Римський період (середина І ст. до н.е. – IV ст. н.е.).	Північне Причорномор'я опинилося у сфері впливу Риму: <ul style="list-style-type: none"> Нестабільна військово-політична ситуація Певна залежність міст-колоній від Римської імперії Варваризація населення міст-колоній Натуральний характер господарства Безперервні агресивні напади кочових племен Занепад античних міст-колоній

Прийняття присяги в давньому Херсонесі. Художник Р. Воскресенський. 1951 р.

- присяга херсонеситів
- народні збори
- громадяни

Посилення натиску варварів (ІІІ ст. – готи, ІV ст. – гуни), які двома хвилями пройшлися Північним Причорномор'ям. Грецькі міста - колонії **перестали існувати у 4 ст. н.е. наслідок воєн з гунами.**

■ **КОЧОВИКИ** – окремі люди, спільноти або цілі племена і народи, що з економічних, традиційно-культурних або інших причин не мають постійного нерухомого житла і переміщуються з одного місця на інше.

Кочовики раннього залізного віку на території України –

Кіммерійці IX - VII ст. до н. е.	Скіфи VII - III ст. до н. е.	Сармати III ст. до н. е. – III ст. н. е.
<p>1. перші розпочали виплавляти залізо</p> <p>2. перші оволоділи верховою їздою на конях</p> <p>3. основа господарства конярство, кочове скотарство.</p> <p>4. знатних воїнів, вождів ховали в курганах.</p> <p>«Одіссея» Гомера</p> 	<p>1. розгром військ перського царя <u>Дарія I</u>;</p> <p>2. політейзм; 3. легкоозброєна кіннота</p> <p>4. налагодження торговельних зв'язків із грецькими містами-колоніями;</p> <p>5. «звіриний стиль» 6. кургани</p> <p>Золота Пектораль є джерелом знань про заняття, вірування та світогляд скіфів.</p> <p>7. скіфи витіснені на Кримський півострів та пониззя Дніпра сарматськими племенами</p> <p>«Історія» Геродота</p> 	 <p>1. грабіжницькі напади на придунаїські провінції Римської імперії;</p> <p>2. формування загонів важкоозброєної кінноти;</p> <p>3. збереження пережитків матріархату.</p>

Кочовий спосіб життя, кочове скотарство та війна - основні заняття.

■ **Курган** – різновид поховань пам'ятників у формі земляного насипу над похованальною ямою.

**Кам'яні стелли
кочових народів
степу і Північного
Причорномор'я**

СХІДНІ СЛОВ'ЯНИ: ВЕНЕДИ, АНТИ, СКЛАВИНИ

Слов'яни:

- осілий спосіб життя (дерев'яні будиночки);
- провідною галуззю господарства у слов'ян було **орне землеробство** (залізний плуг);
У них були поширені вирубна, перелогова і парова системи землеробства
- для збору врожаю використовували **залізні серпи, коси;**
- займались також **скотарством, рибальством, мисливством, бортництво;**

- гончарство, ковальство,
добування заліза (металообробка), деревообробка;

- не скорялися владі якоїсь однієї людини, а **ЖИЛИ ТАК, ЯК ВИРІШУВАЛА ГРОМАДА.**

- Влада в племенах належала обраним громадою **військовим ВОЖДЯМ.**
- Верховним органом племінного самоврядування стало **віче – народні збори,**
- релігія - **язичництво, Новий рік - 1 березня**

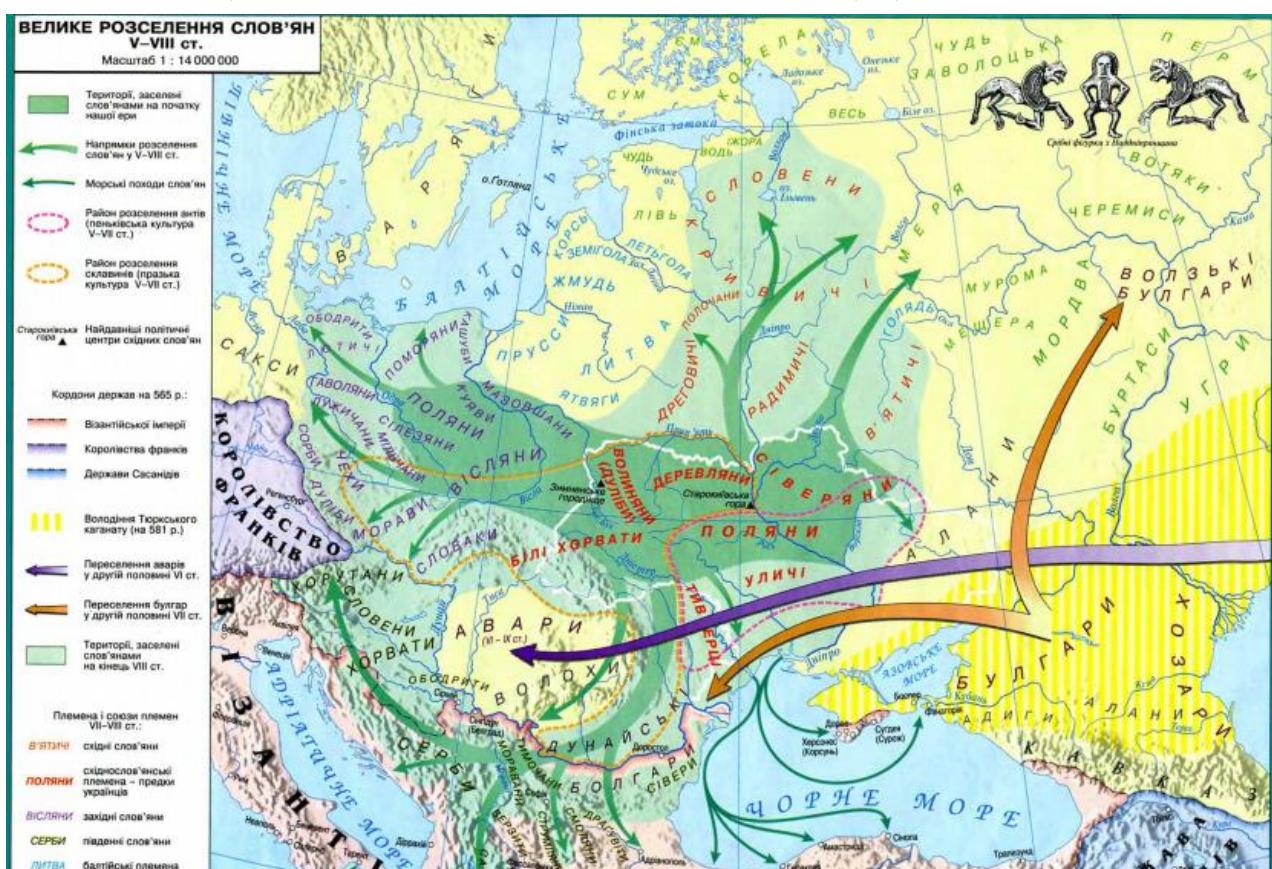

■ **Велике розселення слов'ян** - розселення слов'янських племен із їхньої прарабатьківщини, розташованої між Дніпром і Віслою, на сусідні землі впротивеж V-VII ст., опанування ними просторів Центральної, Південно-Східної та Східної Європи. У результаті Великого розселення слов'ян (VI–VII ст.) слов'яни оволоділи землями Балканського півострова

Причина - занепад і розпад гунської держави після смерті вождя Аттіли.

Значення - було започатковано поділ слов'ян на східних, західних і південних.

V-VII ст. - «Тепер слов'яни бушують повсюдно... нині вони живуть тут і перебувають у країні ромейв... Зіслав'янилась вся наша земля і стала варварською».

Табличка_КОЧОВИКИ:

Кочові племена, які вели війни зі **слов'янами** (венедами, антами, склавинами):

ГОТИ, III - IV ст.

375 р. завдали поразки антському князю Божу. Готську державу в 4 ст. розгромили гуни

ГУНИ, IV - V ст., Аттіла

Грецькі міста - колонії перестали існувати у 4 ст. н.е. наслідок воєн з гунами.

Велике переселення народів - грандіозні етнічні переселення, які відбулися в Європі у 4 - 7 ст. спричинене гунською навалою. Велике переселення народів призвело до великого розселення слов'ян 5 - 7 ст.

АВАРИ, Аварський каганат (6- 7 ст.) -

об'єднання проукраїнських союзів племен у народ **перервалося** вторгненням у 6 ст. азійських кочових племен аварів;

Кочові племена, які населяли степи та вели війни з **князями** за часів існування Київської держави:

ХОЗАРИ (VII - X ст.) Хозарський каганат

Підкорили своїй владі полян, сіверян, радимичів, в'ятичів і примусили їх сплачувати «данину кров'ю», князь Олег воював з хозарами

князь Святослав розгромив хозар в 965 р. (ІІ пол. X ст.) - відкриття шляху на Русь кочовим народам сходу насамперед **печенігам!!!!!!**

ПЕЧЕНІГИ (X ст. - I пол. XI ст.)

X ст. (915 р.) за часів **Ігоря** печеніги вперше на Русі. 972 р. - від рук печенігів загинув Святослав.

ОБОРОННІ ВАЛИ: розпочав Володимир Великий **«змієві вали»**, продовжував Ярослав Мудрий.

1036 р. **печеніги** остаточно розбиті під Києвом **ЯРОСЛАВОМ** Мудрим.

ПОЛОВЦІ (друга половина XI ст. - середина XIII ст. \ роздробленість)

«Прийшли іноплемінники на Руську землю. А Ізяслав, і Святослав, і Всеволод вийшли супроти них на річку

Альту... і побігли руські князі, і були переможені» - **повстання киян + вигнання Ізяслава.**

1068 р. - **перший набіг половців на Київ**, поразка Ярославовичів на р. **Альта**, через неузгодженість дій князів, що згодом стало причиною розпаду тріумвірату. Переяславське князівство найбільше від половців.

Мета з'їздів - спільна боротьба проти **ПОЛОВЦІВ**. 1097 р. - **ЛЮБЕЦЬКИЙ ЗЇЗД**

(ініціатор Володимир Мономах - здійснив найбільше вдалих походів проти половців)

1185 р. - невдалий похід новгород - сіверського князя Ігоря Святославовича **проти половців**, описаний в «Слові о полку Ігоревім» (битва на р. Каялі).

1223 р. руські дружини разом з **половцями (союзники)** проти монголо-татарських військ програли битву на р. **Калці** - «і сталася побіда над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи».

МОНГОЛО - ТАТАРИ (навала на руські землі в XIII ст.),

Переяслав, Чернігів (спалили) - 1239 р. Київ - 1240 р. Волинь, Галичина - 1241 р.

1239 - 1362 рр. золотоординське панування на українських землях (**ярлик, баскак, ясир, данина кров'ю, улус**)

1253 р. король **Данило Галицький** - створення коаліції європейських держав для боротьби із Золотою Ордою.

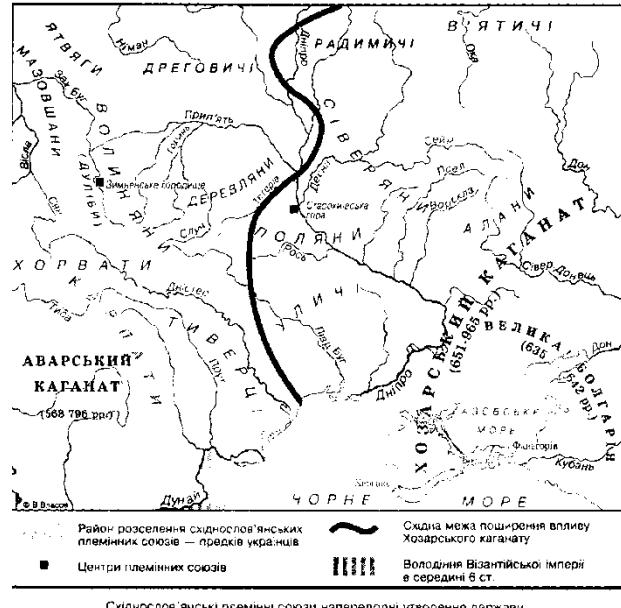
Битва під Синіми Водами - 1362 р. **Ольгерд** (звільнення від монгольського панування на українських земелях).

Тема 3: Русь-Україна (Київська держава)

■ ПЛЕМІННИЙ СОЮЗ - об'єднання кількох

племен, яке за певних умов ставало зародком державної організації. «Поляни, що жили осібно, ...були роду слов'янського і називалися полянами, а деревляни теж [пішли] від слов'ян і називалися древлянами. Радимичі ж і в'ятичі [походять] од ляхів...»

■ КНЯЗЬ - головний носій державної влади, верховний правитель країни, який зосереджував у своїх руках усю законодавчу, судову, виконавчу та військову владу; провідник зовнішньої політики.

■ ПОЛЮДДЯ - форма збирання данини в Кіївській Русі Х-ХІІІ ст., за якої князь із дружиною здійснював щорічний об'їзд власних володінь та підлеглих йому племен, стягуючи з них данину (за часів Олега та Ігоря). Відмінила Ольга в 945 році.

«І приспіла осінь, і став він замисляти [похід] на деревлян, прагнувши добути більшу данину...

«Сказала дружина Ігореві: "...Піди-но, княже, з нами по данину, хай і ти добудеши, і ми". I послухав їх Ігор, пішов у деревляни по данину. I добув він [собі ще] до попередньої данини... А взявши данину, він пішов у свій город [Київ]...

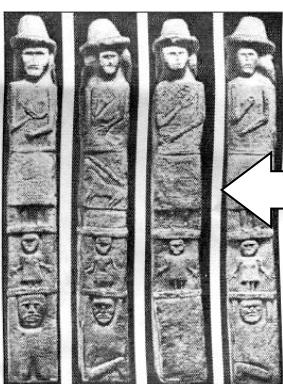

Шлях здійснення ПОЛЮДДЯ першими київськими князями

■ ЯЗИЧНИЦТВО - система уявлень про світ і місце людини в ньому у слов'ян до прийняття християнства.

«...I поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного... i Хорса, i

Дажбога, i Стрибога, i Сімаргла, i Макош. I приносили їм люди жертви. Називали їх богами...»

Передумови утворення Київської Русі:

- **початок класової диференціації:** послаблення значення родової власності та формування приватної власності, виникнення нерівності в суспільстві.
- **підвищення продуктивності праці в землеробстві,**
- **удосконалення ремісничого виробництва.**

Князюванням Олега завершився довгий процес утворення Київської держави, який був результатом тривалої консолідації східних племен.

Олег

Межі Київської Русі відносяться до періоду правління

Олега, Ігоря та Ольги.

Святослав

- приєднав до Київської держави в'ятичів, тиверців, уличів
- здійснив два Балканські (Дунайські) походи
- хотів перенести столицю своєї держави в м. Переяславець на Дунай.
- **Святослав** - зосередження уваги та сил давньоруської держави переважно на проблемі завоювання нових земель.

● Володимир Великий

завершився процес об'єднання східнослов'янських племен в єдину державу - *приєднав білих хорватів, дулібів.*

Риси були притаманні розвиткові Київської держави наприкінці Х – у середині XI ст.

(Володимир Великий + Ярослав Мудрий):

1. Завершення формування території держави.
2. Запровадження та поширення єдиної державної консолідауючої релігії.
3. Поява та утвердження писаного кодифікованого давньоруського права.

● Ярослав Мудрий

найбільша в Європі територія держави.

● Остаточне визначення кордонів держави.

Розширив кордони держави до Чудського озера - заснував м. Юр'їв.

Остаточно було відвоюовано в поляків Червенські городи!!!

За заповітом великого князя київського Ярослава Мудрого

1. визначено столяні міста для княжиння
2. передано владу над Києвом старшому сину Ізяславу.
3. встановлено принцип **сеньорату** в престолонаслідуванні.

кінець Х – середина XI ст. - завершення формування території Київської Русі!!!!!!

■ **християнство** - одна зі світових релігій. Виникла в середині I ст. н. е. у східній частині Римської імперії. Нині складається з багатьох течій і напрямів, основними з яких є католицизм, протестантизм і православ'я.

Наслідки упровадження християнства на Русі 988 р. як державної релігії:

«князь став повноцінним суб'єктом міжнародного права: кордони його держави вважалися недоторканними, князь увійшов у коло сім'ї європейських правителів, а Давньоруській державі відкрито шлях до визнання європейською спільнотою».

консолідації та зміцненю зв'язків між окремими її землями;	християнська церква посилила авторитет і владу князя	поява нової соціальної верстви – духовенства	почала розвиватися писемність , зародилася літописна традиція	поступове відживання воєнних походів - «шлюбна дипломатія»
підґрунтям для створення міцної централізованої держави; сприяла розбудові держави	утвердження Київської Русі як могутньої та впливової держави в Європі	розквіт храмового будівництва та мистецтва; почала розвиватися елітарна культура ;	церкви та монастири стають центрами шкільної освіти – перші школи в Києві (988 р.)	розширення рівноправних зв'язків Русі з європейськими державами

■ **«шлюбна дипломатія»** - встановлення дипломатичних зв'язків засобом укладання шлюбів між правлячими родинами. «У ці ж часи видав Ярослав сестру свою [Добронігу-Марію] за Казимира [князя лядського]. І дав Казимир за неї людей вісімсот, яких полонив був Болеслав...»

р. Альта

1019 р.

Ярослав Мудрий, який княжив у Новгороді, зібрав військо і остаточно розгромив Святополка на річці Альтів 1019 р. - **здобуття**

Ярославом великоцняжого столу - **закріпив свою владу в Києві.**

«...i зійшлися супротивники [на р. Альті], i бій був жорстокий, i не могли печеніги допомогти [Святополкові]. **I одолів Ярослав Святополка, i той утік...**»

1068 р.

перший набіг половців на Київ, **поразка Ярославовичів** на р. Альті через неузгодженість дій князів. **Повстання + віче киян, вигнання Ізяслава!!!**

Втеча Ізяслава до Польщі.

У 1068 р. після поразки руських дружин у битві проти половців на р. Альті **відбулось загострення суперечностей між князями.**

«Прийшли інноплемінники (половці) на Руську землю, половці многі. **A Ізяслав, i Святослав, i Всеволод** вийшли супроти них на [річку] Альту. ..I сталася битва, i побігли руські князі, i перемогли половці...»

▪ **роздробленість** - історичний період в історії Київської Русі (сер. XII – XIII ст.).

Розпад єдиної держави на окремі удільні князівства, зміцнення їхньої самостійності, зміна централізованої **монархії федеративною**, коли на основі «**колективного сюзеренітету**» державою правила група найвпливовіших князів.

Сутність політичної роздробленості Київської Русі полягала в:

- зміні унітарної монархії монархією федеративною;
- зміцненні самостійності удільних князівств

▪ Зміна в політичному устрої держави в період роздробленості – появі і функціонування інституту загальноруських князівських з'їздів.

з'їзд у Вишгороді, 1072 р.	з'їзд у Любечі, 1097 р.
ПЕРШИЙ з'їзд руських князів («Правда Ярославовичів» - <i>перше доповнення до «Руської Правди», скасовано кровну помstu);</i>	запроваджено нову систему престолонаслідування на Русі - ПРИНЦІП ВОТЧИНИ.

У 1097 р. відбувся Любецький з'їзд князів

на з'їзді було вироблено норми міжкнязівських відносин і вирішено:

<i>Мета: спільна боротьба проти ПОЛОВЦІВ</i> <i>Домовилися про спільний похід проти половців.</i>	Князі, які приїхали на з'їзд, домовилися ПРИПИНІТИ МІЖСОБІЦІ	<i>Наслідки: юридичне оформлення розпаду Київської держави на окремі князівства.</i>	<i>скасував принцип спадковості, запроваджений Ярославом Мудрим; запроваджено нову систему престолонаслідування ПРИНЦІП ВОТЧИНИ</i>
	<i>«Поцо ми губимо Руську землю, самі проти себе згаду маючи? А поганці (половці) землю нашу розносять і раді є, що між нами війна донині. «Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руську землю...»</i>	<i>установив роздроблення Київської держави на окремі спадкові князівства (вотчини)</i>	КОЖЕН ХАЙ ДЕРЖИТЬ ОТЧИНУ СВОЮ...». <i>Домовились усі спірні питання вирішувати на з'їздах;</i>

Причини політичної роздробленості Київської держави:

ЕКОНОМІЧНІ причини:	ПОЛІТИЧНІ причини:
<ul style="list-style-type: none"> • розвиток ВОТЧИННОГО землеволодіння (зростання великого феодального землеволодіння) посилення боярського землеволодіння • економічне зміцнення удільних князівств зміна торгівельної кон'юнктури - занепад шляху «з варяг у греки», • частковий занепад Києва як торгового центру • економічний розвиток та піднесення ролі окремих міст • панування НАТУРАЛЬНОГО господарства 	<ul style="list-style-type: none"> • князівські міжусобиці загострення міжкнязівських взаємин • посилення ролі бояр • відсутність загальновизнаного порядку наслідування престолу • <u>політичне зміцнення</u> удільних князівств • створення удільними князями власного апарату управління

Наслідок роздробленості: посилення експансії кочовиків.

<p>Князівська рада (боярська дума) - дорадчий орган,</p> <p>який складався зі старших дружинників, міської знаті, вищого духовенства, бояр, що обговорював питання війни та миру, вирішував фінансові, судові справи.</p>	<p>Віче - народні збори вільних людей (дорослого чоловічого населення)</p> <p>на яких обговорювались і вирішувались важливі громадські справи, питання державного життя: війни і миру, закликання і вигнання князів. <i>Могли брати участь як заможні та незаможні верстви.</i></p>
---	---

- **Віче** - загальні збори вільного населення міста (дорослого чоловічого населення) у Київській Русі. На віче обговорювались і вирішувались важливі громадські справи, питання державного життя: війни і миру, закликання і вигнання князів.

1068 р.	1113 р.
<p>міське віче після поразки Ярославовичів від половців на р. Альті - вигнання Ізяслава з Києва</p>	<p>сходження князя Володимира Всеvolodовича Мономаха на київський стіл відбулося за запрошенням міського віча під час повстання киян.</p>

Федеративна монархія	Колективний сюзеренітет
<ul style="list-style-type: none"> ■ сукупність самостійних чи напівсамостійних князівств, які проводять самостійну внутрішню і зовнішню політику 	<ul style="list-style-type: none"> ■ замість одного великого князя владу здійснює об'єднання найвпливовіших князів однієї династії Рюриковичів - правителів удільних князівств.

- **УМОВНЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ** – помістя – феодальна земельна власність, що надавалася за службу у війську чи при дворі, яку не можна було заповідати, продати тощо.

Уділ	Вотчина (часи роздробленості)
<p>частка члена КНЯЗІВСЬКОГО роду в родовому володінні. Адміністративно - територіальна одиниця, якою управляв князь, залежний від великого князя київського.</p>	<p>земельна власність, якою володіли КНЯЗІ, бояри та інші представники панівної верхівки. Вони могли передавати ВОТЧИНУ В СПАДОК, продавати, дарувати, обмінювати.</p>

▪ **ВОТЧИННЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ** - спадкове земельне володіння князів,

бояр та інших членів панівної верхівки. **Великі феодальні землеволодіння**.

Шляхи виникнення вотчин: переростання родоплемінної власності на землю у феодальну, надання земель васалам, захоплення феодалами общинних земель.

**У 1097 р. відбувся
Любецький з'їзд
князів, який ухвалив:
«...Кожен хай держить
вотчину свою -
«вотчинний» удел
Володимира
Мономаха**

**Князь Володимир
Всеволодович Мономах**
(1113 – 1125 рр.)
на деякий час об'єднав
землі –

відновив єдність Київської Русі.

У другій половині XII ст. Київ остаточно втратив роль єдиного політичного центру Київської Русі внаслідок **змінення самостійності удільних князівств**.

➡ **Переяславське князівство** – політично цілковито залежало від Києва. (постійні набіги **половців**).

➡ **Волинське князівство** – в першій половині XIII ст. стало центром об'єднання земель Південно-Західної Русі.

- **бояри** - представники правлячої верстви Київської Русі, які займали другу за значенням після князів посаду в державі.

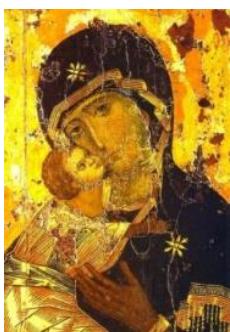
- **смерди** - соціальна верства, яка становила переважну більшість населення Київської Русі; особисто вільні селяни, які мали земельні наділи, вели своє господарство та сплачували данину феодалу й виконували на його користь певні повинності.

- **ізгої** - це люди, які з тих чи інших причин вибули зі свого соціального середовища (роду, громади) та втратили з ним законний зв'язок.

- **закупи** - селяни, які через різні обставини втратили своє господарство і змушені були працювати на землевласника за грошову позичку («купу»).

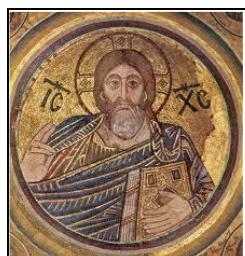
- **рядовичі** - селяни, які уклали із землевласником договір (ряд) про найм і відповідно до нього працювали в його господарстві.

- **холопи** - безправна соціальна верства, переважно військовополонені. Їхнє становище нагадувало становище рабів, яких господар міг навіть безкарно вбити.

- **ікона** у православ'ї та католицизмі – зображення Христа, Богородиці, святих і подій зі Святого Письма, виконане в техніці живопису, мозаїки або рельєфу.

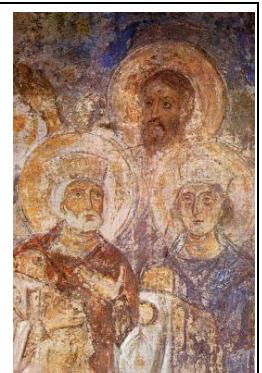
Візантійський стиль

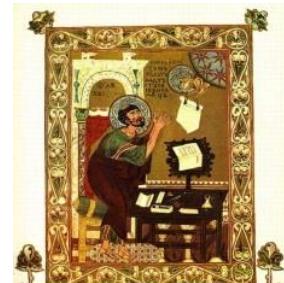
- **мозаїка** - вид живопису часів Київської Русі, який виконували з різникольоровою смальтою та використовували для внутрішнього оздоблення церков.

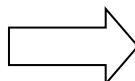
- **фреска** - це техніка стінного живопису часів Київської Русі, при якій фарби, розведені на воді, наносяться на вологу штукатурку стіни. *Монументальна картина, написана фарбами (водяними або на вапняному молоці) на свіжій вогкій штукатурці.*

- **книжкова мініатюра** - кольоровий малюнок, що прикрашав, ілюстрував і доповнював рукописний текст та розміщувався на його полях або між рядками.

- **літопис** - історичне джерело, в якому події записні в історичній послідовності сучасником вручну.

■ література та літописання часів Київської Русі:

пам'ятки
оригінальної
літературної
творчості

- «Слово про закон і благодать» XI ст.
- «Повість минулих літ» - 1113 р. ЛІТОПИС (нормандська теорія)
- «Повчання дітям» Володимира Мономаха
- «Слово о полку Ігоревім», 1187 р.
- «Києво-Печерський патерик»
- літописи:
Київський літопис – перша згадка **назви «Україна»**

пам'ятки
перекладної
літературної
творчості

- Реймське **Євангеліє, 1043 р.**
- Остромирове **Євангеліє, 1056 – 1057 рр.**
- **«Ізборник Святослава», 1073 р.**

- **билини** - твори давньоруського геройчного епосу, що прославляють здебільшого подвиги народних героїв-богатирів і своїм сюжетом пов'язані з Києвом та князем Володимиром Святославовичем (період розквіту Київської Русі).

Особливості розвитку культури Київської Русі:

Домінуючий вплив християнської релігії на розвиток матеріальної та духовної культури.

Запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань, канонів.

Існування на Русі дохристиянського культурного середовища - підґрунтя для створення місцевої самобутньої культури.

«Повість минулих літ»	«Слово о полку Ігоревім»
<p><i>період становлення та розквіту</i> походження Київської держави : історію розвитку давньоруської держави.</p> <p>норманська теорія</p> <p>Нестора, 1113 р., літопис ініціатор</p> <p>Володимир Мономах</p>	<p><i>період роздробленості</i> <i>період міжусобиць і боротьби з половцями</i></p> <p><i>автор невідомий 1187 р., ліро - епічна поема</i> невдалий похід в 1185 р. руської дружини на чолі з новгород-сіверським князем Ігорем Святославичем проти половців, р. Каяла</p>

Пам'ятки правової культури Київської держави:
«Руська правда» - це збірки норм давньоруського права XI - XII ст., що відображають суспільні відносини періоду раннього та розвиненого середньовіччя.

Ярославу Мудрому належить слава справжнього реформатора законодавства, адже він був першим, хто уклав писаний збірник руських законів.

«Найдавніша правда», «Правда Ярослава», 1016 р.

Укладення збірки норм давньоруського права «Правди Ярослава» призвело до заміни фізичних покарань штрафами. *Вира (Вира) - штраф на користь князя.*

перше доповнення «Руської Правди» у **1072 р.** синами Ярослава на з'їзді у Вишгороді

«Правда (Статут) Ярославовичів» - скасування кровної помсти
(законодавчі норми стосувались захисту феодального землеволодіння)

"Устав Володимира Мономаха", XII ст. **1113 р.**

доповнення до "Руської Правди"

■ **Чинники**, які сприяли **ВИНИКНЕННЮ** та розвитку **міст** в Київській Державі:

Формування
племінних центрів -
городищ -
у давніх слов'ян;

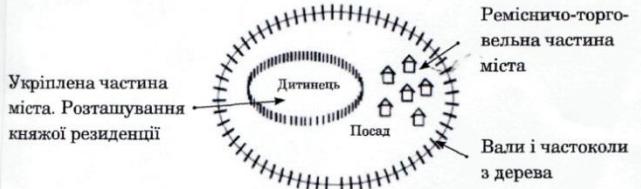
Прогресуюче
відокремлення
ремесла
від землеробства

Формування
військово- адміністративних центрів
погостів

будівництво
східнослов'янською
знатню замків -
фортець

Заснування **торгівельних факторій**
варягами, розвиток **торгівлі**,
наявність мережі міжнародних **торговельних шляхів**;

Структура давньоруського міста

- **Дитинець** - центр міського адміністративного життя («місто Володимира», місто Ярослава»).
- **Посад** - торгово-реміснича частина міста (Поділ у Києві).
- **Хороми** - будинки бояр, великий розкішний будинок.

■ **УРОКИ** - фіксовані розміри данини, які запровадила княгиня Ольга

■ **ПОГОСТИ** - укріплені двори князівських управителів - тіунів, куди звозило данину місцеве населення, в якому зупинялися князі під час збору данини, поступово вони перетворювалися на опорні пункти князівської влади на місцях.

Тема 4: Королівство Руське (Галицько-Волинська держава).

Чинники, які сприяли утворенню й зростанню Галицько-Волинської держави:

Вигідне географічне положення (віддаленість від Києва, важкодоступність, розташування на перехресті торговельних шляхів)

Необхідність спільної боротьби двох князівств проти Угорщини та Польщі

Енергійна об'єднана політика волинського князя Романа Мстиславича

Економічне зростання князівства завдяки існуванню величезних родовищ солі

■ Роман Мстиславович

в 1199 р. в результаті міжусобної боротьби руських князів встановив свою владу в Галичі та об'єднав галицькі й волинські землі в єдину Галицько – Волинську державу.

■ Етапи розвитку Галицько – Волинської держави:

1199 – 1205 pp. - виникнення об'єднаного Галицько-Волинського князівства за Романа Мстиславича, поширення влади князя на Київ і Київську землю.

1205 - 1238 pp. - тимчасовий розпад Галицько-Волинської держави, зростання самостійності бояр, втручання у внутрішні справи сусідніх держав.

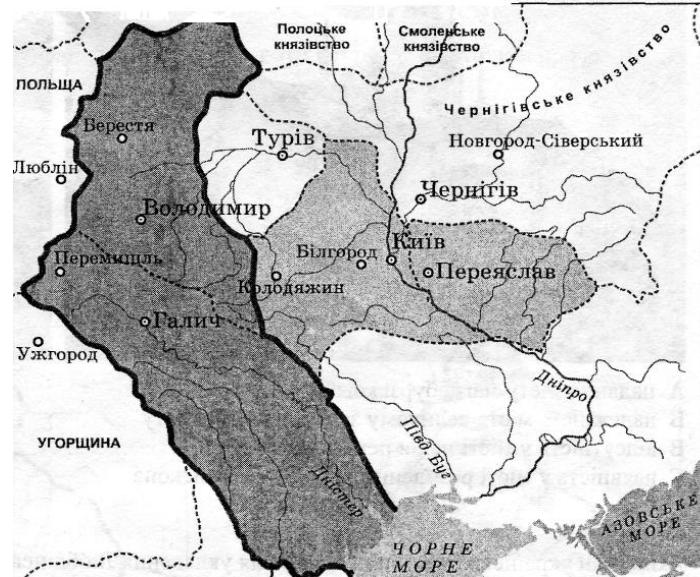
1238 – 1264 pp. - відновлення єдності та зміцнення

Галицько-Волинської держави за Данила Романовича Галицького.

Спроби створити антимонгольську коаліцію європейських держав.

1264 – 1323 pp. - розквіт Галицько-Волинської держави за наступників Данила Галицького - період стабільності та піднесення (Юрій I Львович - король).

1325 – 1340 pp. - поступове ослаблення і занепад князівства за Юрія II Болеслава.

Битва під **Дорогочином**, 1238 р.
роздив рицарів-хрестоносців

Битва під **Ярославом**, 1245 р.
зломав опір бояр

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ

▪ !!!битва поклала **край зазіханням німецьких рицарів – хрестоносців**.
▪ після битви **вигнав** чернігівських князів з Галича.

- припинив боярські міжусобиці / здолав боярську опозицію
- битва поклала **край опору галицьких бояр та зазіханню Угорського королівства**.

1238 р. – початок відновлення
єдності Галицько – Волинської держави.
Відновлення єдності під владою Данила та
Василька передувало монгольській навалі.

1245 р. Данило Галицький вокняжився у Галичі
и Остаточно відновив єдність
Галицько-Волинського князівства.

■ Основне завдання Зовнішньої політики Данила Галицького

в 40 - 60-их рр. ХІІІ ст. полягало в:

1. створенні коаліції європейських держав для боротьби з Золотою Ордою;
2. пошуку союзників для боротьби з монголо – татарами

1253 р. - коронація Данила Галицького

Монгольська навала.

Перша битва руських дружин з монголо-татарами відбулась на р. Калка у 1223 р.

«І сталася побіда над усіма князями руськими, якої ото не бувала ніколи.»

1239 - 1241 р. (XIII ст.) - НАВАЛА ХАНА БАТИЯ НА РУСЬ:

Переяслав, 1239 р. -
князівство припинило своє існування після монгольської навали на Русь.

Чернігів, 1239 р.

оборону якого очолював князь - Мстислав Глібович.

«Переможений був Мстислав, і безліч воїнів його побито було, і місто взято [монгольський хан Менгу], запалив вогнем...»

Київ, 1240 р.(XIII ст.)

«І взяли татари місто Київ, місяця грудня в 6 день, а Дмитра воєводу привели до Батия.

1240 р. останнім місцем оборони **кіян** від орд хана Батия була **Десятинна церква**.

Падіння 1240 р. Києва відкрило Батию шлях на Захід.

Волинь, 1241 р. / Галичина, 1241 р.

■ **ярлик** - грамота на управління удільними князівствами, підлеглими Орді, одержувана руськими князями від хана.

1245 р. - «...[князь] Михайло [чернігівський] відправився на уклін до Батия,

1245 р. - Данило Галицький визнав себе **vasalom** монгольського хана Батия.

Економічна залежність

запровадження податків та повинностей з підлеглого населення, обов'язок сплачувати данину продуктами, майном і власне людьми

Політична залежність

затвердження золотоординськими ханами руських князів на столах та видача ними **ярліків** на управління землями

Військова залежність

обов'язок руських князів направляти воїнів до монгольського війська та брати участь у воєнних походах - «даніна кров'ю».

■ **баскак** - намісник хана Золотої Орди на завойованих землях, який проводив облік населення й збирав данину.

Наслідки завойовницьких походів монголів на землі Київської Русі:

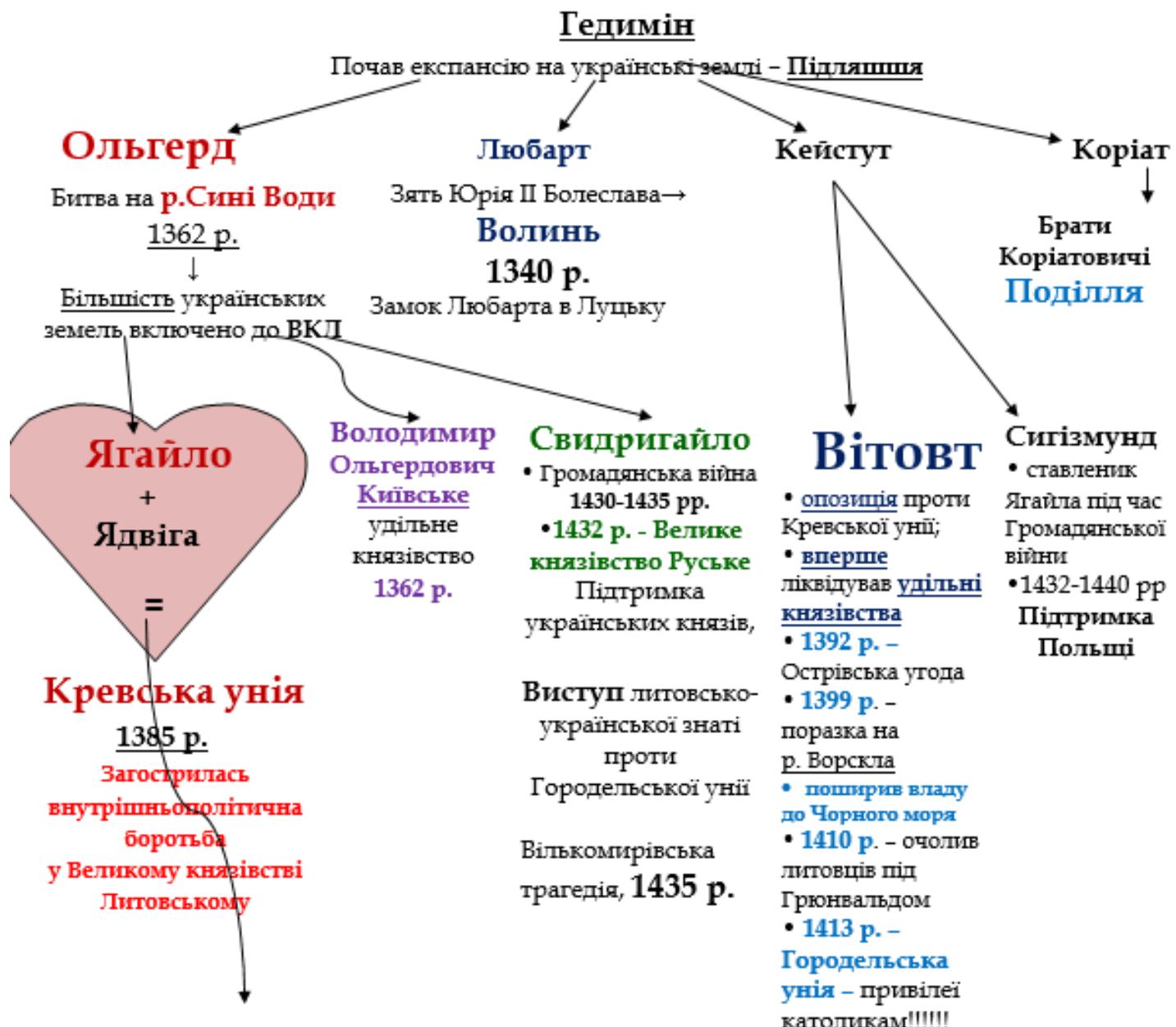
- значні демографічні втрати серед населення;
- руйнація та падіння ролі міст на Русі, занепад ремесла і торгівлі;
- знищення значної частини феодальної еліти.

Значення Галицько-Волинської держави в історії українського народу:

- після занепаду Русі тривалий час забезпечувала традицію самостійного державного життя на українських землях;
- завдяки своїй орієнтації на Захід, подолала однобічність візантійського культурного впливу, поєднавши в культурі слов'янську, візантійську та західноєвропейську традиції;
- довела можливість протистояти монгольській загрозі.

Серед основних причин занепаду Галицько-Волинської держави називають зазіхання західних (Польща, Угорщина) і північних (Литва) сусідів, що в цей час змінили свою державність.

Українські землі у складі Литви

Казимир IV Ягеллончик

Остаточна ліквідація Волинського та Київського удільних

князівств у **XV ст.** у складі Великого князівства Литовського:

- була зумовлена **централізацією та уніфікацією** влади.
- призвела до поширення **воєводського управління** на українських землях.

1452 р. - **Волинське**; 1471 р. - **Київське**.

Головні суперники в боротьбі за галицько-волинську спадщину в XIV-XVст.

Велике князівство Литовське Волинь (1340 р.), Київщина, Східне Поділля	Королівство Польща Галичина (остаточно 1387 р.) Холмщина, Західне Поділля – 1431 р. Західна Волинь	Королівство Угорщина Закарпаття
---	---	--

Аргументами на

користь думки істориків про існування **Литовсько-Руської держави** у другій половині XIV ст. можуть слугувати:

1. розширення сфери дії руського православ'я на теренах Литовської держави;
2. визнання руської мови державною / набуття «руською мовою» статусу офіційної;
3. вироблення правової системи на основі «Руської правди»;
4. збереження удільних князівств до 1395 рр., збереження існуючої на Русі системи управління.

Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського

Любарт, 1340 р. Волинь	Ольгерд, 1362 р. Чернігово – Сіверщина, Переяславщина Київщина, Поділля	Вітовт поширив владу до Чорного моря
Внаслідок боротьби з Польщею за спадщину Галицько - Волинської держави.	відсунув межі Золотої Орди у пониззя Дністра й Південного Бугу до прибережної смуги, а на Дніпрі - до порогів.	розпочав освоєння чорноморського узбережжя між Дніпром і Дністром. Починають зводитися фортеці для захисту від татар в Хаджибей (зарах Одеса), Білгороді (Акерман, зарах Білгород-Дністровський), Дашеві (зарах Очаків).

Боротьба Польщі та Литви за українські землі. Порівняльний аспект.

Велике князівство Литовське	Польське королівство
<p>1340 р. (XIV ст.) – волинські землі перейшли під управління литовського князівства, Любарт став Волинським князем.</p> <p>Волинь найшивидше була включена до складу Литви.</p> <p>1362 р. (XIV ст.) – більшість українських земель ввійшла до складу Литви внаслідок битви на Синіх Водах.</p>	<p>1340 р. (XIV ст.) – I невдалий похід польського короля</p> <p>1349 р. (XIV ст.) – II вдалий похід на галицькі землі.</p> <p>Галичину найшивидше включено до складу Польщі королем Казимиром III</p> <p>1387 р. – Галичина остаточно відійшла до Польщі.</p>

Війна між Польщею і Литвою за оволодіння

Поділлям, 1431 – 1434 рр. (XV ст.):

«Після смерті Вітовта, Ягайло у 1431 р. розпочав воєнні дії проти Литви.

Чергове протистояння закінчилося перемир'ям, за яким західне Поділля відходило до Польщі, а східне Поділля залишалася під контролем Литви.

Польща: Західне Поділля (з 1434 р.)
Подільське воєводство

Литва: Східне Поділля
– Брацлавщина

■ **Шляхта** - привілейований пануючий стан у Польщі, Литві, на українських та білоруських землях, що в XIV - XVIII ст. входили до складу Великого князівства Литовського чи Речі Посполитої, представники якого володіли землею, обіймали державні посади, виконували військову службу, звільнялися від сплати податків.

■ **магдебурзьке право** - міське право, за яким міста звільнялися від управління і суду великих землевласників (приватні міста) або підпорядкування центральній адміністрації (державні міста) і створювали органи місцевого самоврядування.
Наслідок-захист населення міст від сваволі великих землевласників.

■ **магістрат** - загальна назва міського уряду, що набула поширення на початку XIV ст. в українських містах, де функціонувало міське самоврядування; орган міського самоврядування у містах з магдебурзьким правом, що здійснював адміністративно-судові функції і складався з двох колегій (лави і ради), члени яких обиралися довічно.

Рада - орган самоврядування на чолі з бу́рмистро́м у містах, що користувались магдебурзьким правом. Адміністративний орган і суд у цивільних справах.

Лава - судовий орган на чолі з Війтам у містах, що користувались магдебурзьким правом. Суд у кримінальних справах.

■ **середньовічні цехи** - корпоративні організації ремісників однієї чи кількох споріднених спеціальностей, створені з метою захисту їх інтересів.

Ремісники об'єднувались в цехи (14 ст.), купці в гільдії.

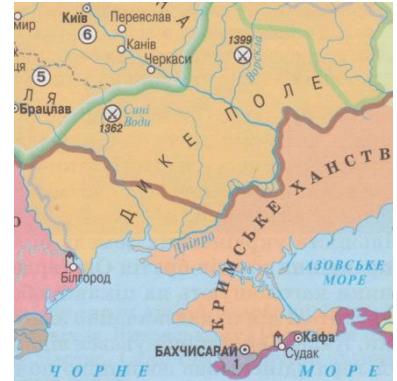
<p>Початок монгольської навали на Південно-Західну Русь</p> <p>XIII ст. (1223 р. – Калка, 1240 р. - хан Батий)</p> <p>Підпорядкування руських князів Золотій Орді</p> <p>(1245 р. - Д. Галицький - ярлик)</p>	<p>Початок масових набігів кримських татар на українські землі – XV ст.</p> <p>1478 р. – Крим васал Османської імперії !!!Спustoшення і знелюднення територій на південнь від Києва, які отримали назулу «Дике Поле», поява козаків.</p>
--	--

■ **«ДИКЕ ПОЛЕ»** - необжиті осілим населенням степи між Доном, Верхньою Окою й лівими протоками Десни та Дніпра.

■ **КОЗАК** - слово тюркського походження, означає «вільна озброєна людина». Спочатку застосовувалось для назви мешканців Дикого Поля, які на цій території на свій страх і ризик займалися різними промислами. Згодом стало позначати соціальний стан.

1489 р.(XV ст.) - перша документальна згадка про українських козаків у писемних джерелах.

Причини появи козацтва:

1.Національна Полонізація та покатоличення українського населення.
Релігійний гніт.

2.Соціальна
 посилення феодального **гноблення** **українських селян** (кріпацтво) - юридичне оформлення особистої залежності селян від феодалів(1588 р.)

3. Економічна
 Колонізація вільних земель Подніпров'я та Дикого поля.
«Уходництво на промисли»!!!

4. Військова
 Постійна загроза українцям із боку Кримського ханства – **постійні набіги турків та татар!!!!**

■ **ЯСИР** - бранці, що їх захоплювали татари й турки під час грабіжницьких походів на українські землі.

■ **ЯНИЧАРИ** - турецька регулярна піхота, створена султаном Мурадом I.

- «Люблінська унія» - це угода, що передбачала об'єднання Польського королівства та Великого князівства Литовського в нову **федеративну** державу **Річ Посполита**, 1569 р.

Причини та передумови Люблінської унії:

Литовська сторона	Українська сторона	Польська сторона
<p>1. послаблення Великого князівства Литовського через війни з Московією (Лівонська війна).</p> <p>2. Литовці прагнули до об'єднання, оскільки хотіли полегшити військові тяготи й отримати такі самі широкі привілеї, як і польські шляхтичі.</p>	<p>1. Українські шляхтичі прагнули в об'єднаній державі країце налагодити оборону від турецько-татарських набігів;</p> <p>2. поліпшити торгівлю з країнами Західної Європи, адже торгові шляхи проходили через Польщу.</p>	<p>1. Польща намагалася скористатися послабленням Великого князівства Литовського, аби розширити свої володіння на Сході, мала потребу в нових орних землях і залежних селянах.</p> <p>2. поляки остерігались загрози своєї балтійській торгівлі з боку Москви, яка перемагала у Лівонській війні.</p>

Основні рішення:

1. **Спільний король** - на чолі держави **монарх**, який титулувався королем Польським та Великим князем литовським;
2. **Спільний сейм і сенат** (парламент);
3. **Спільна зовнішня політика** - угоди з іншими державами належало укладати від імені Речі Посполитої;
4. Ліквідовувалися митні кордони;
5. запроваджувалася **спільна грошова одиниця**

Литовська, українська й польська шляхта зрівнювалася у правах та отримувала право на володіння маєтками по всій території Речі Посполитої.

1569 р. *Mi, Сигізмунд II Август, даною грамотою оголошуємо таке: на скликаному **сеймі в Любліні** закінчили справу унії між Великим князівством Литовським та королівством Польським в **братерській любові і за згодою обох народів**.*

Ознаки самостійності, що їх зберегла Литва після укладення унії:

- **ЗАКОНИ, ПРАВО** - в системі судочинства залишалися в силі Литовські статути.
- **УРЯД** - литовська адміністрація;
- **ВІЙСЬКО** (збройні сили);
- **КАЗНА** - скарб (фінанси);
- **МОВА** - офіційна «руська» мова
- **СИМВОЛІКА** (печатка і герб)

Наслідки укладення Люблінської унії _ суперечливі:

більшість українських земель було включено до складу Польщі: Волинь, Київщина, Брацлавщина	змінення військової могутності новоствореної держави - унія фактично врятувала Велике князівство Литовське від експансії Московського царства .	шляхетська демократія, корпоративна організація суспільства (цехи), міське самоврядування	поширювався західноєвропейський культурний вплив (ідеї Відродження, Реформація, Контрреформація), збільшувалася кількість навчальних закладів
в системі судочинства на українських землях залишалися в силі Литовські статути			
колонізація польською шляхтою українських земель виникнення на українських землях величезних фільварків польських магнатів, збільшилися повинності та податки для селян і міщан, закріпачення селянства, постійне зростання визиску підневільного населення і безжалільна експлуатація природних багатств .	полонізація і денаціоналізація окатоличення української ШЛЯХТИ , що призвело до втрати українським суспільством своєї політичної еліти.	Масове поширення езуїтських колегіумів , водночас закриття православних церков й монастирів – осередків української культури та освіти	

Тема 6: Українські землі в складі Речі Посполитої в другій половині XVI ст.

ВОЄВОДСТВО - адміністративно-територіальна одиниця Великого князівства Литовського і Королівства Польського у XV–XVIII ст. Очолював воєвода.

В складі Польщі **ДО** Люблінської унії

(І половина XVI ст.)

Руське воєводство (Галичина)

Белзьке воєводство

Подільське воєводство (Західне Поділля)

Включені до складу Польщі **внаслідок**

Люблінської унії (ІІ половина XVI ст.)

Волинське воєводство

Київське воєводство

Брацлавське воєводство (Східне Поділля)

В 17 ст. (після Деулінського перемир'я, 1618 р.)

у складі Речі Посполитої було створено

Чернігівське воєводство.

■ **українське козацтво**

супільній стан, який виник на півдні України наприкінці XV ст. Формувалося з представників різних соціальних станів.

ПРОВІДНА ВЕРСТВА українського супільства.

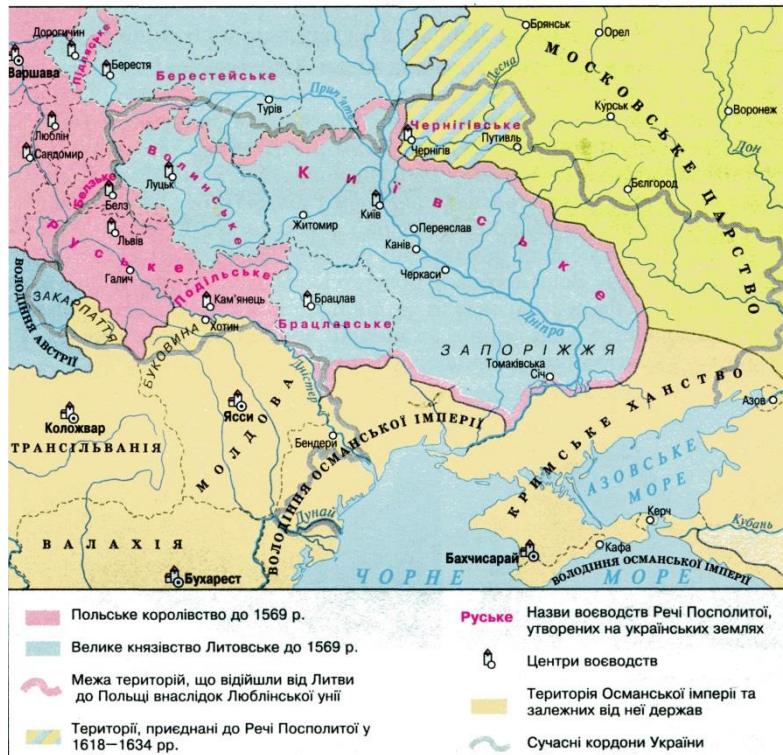
Протягом другої половини 16 - першої половини 17 ст. відігравало вирішальну роль у господарському освоєнні та обороні від нападів татарсько-ногайських орд півдня України.

городове козацтво - найчисленніша група служилого стану Гетьманщини з середини XVI до 80-х рр. XVIII ст., неоднорідна в соціально-економічному та правовому відношенні. Як правило назва застосовувалася в офіційних документах у тих випадках, коли потрібно було козаків, які мешкали на «волості», тобто в містах і селах, відрізнили від запорожців.

низове козацтво - назва, що вживалася стосовно козаків-запорожців, які селилися в нижній течії Дніпра.

реєстрове козацтво - частина українського козацтва, яка перебувала на військовій службі Речі Посполитої і була внесена до спеціальних списків-реєстрів.

Pік	Угода, постанови сейму, указ	Кількість
1572 р.	Універсал Сигізмунда II Августа	300 козаків
1578 р.	козацька реформа Стефана Баторія	600 козаків
1617 р.	Вільшанська угода, П. Сагайдачний	1 тис.
1619 р.	Раставицька угода, П. Сагайдачний	3 тис.
1625 р. після повстання М. Жмайлі	Куруківська угода, М. Дорошенко 1625 р. - сформовано полковий військово - адміністративний устрій	6 тис.
1630 р.	Переяславська угода	8 тис.
1638 р.	«Ординація війська Запорізького» урядовий комісар - очолював реєстрове військо.	6 тис.
1649 р.	Б. Хмельницький Зборівський мир з Річчю Посполитою	40 тис.
1651 р.	Б. Хмельницький, битва під Берестечком Білоцерківський мир з Річчю Посполитою	20 тис.
1654 р.	Б. Хмельницький «Березневі статті» з Московським царем	60 тис.

■ **КЛЕЙНОДИ** - відзнаки та атрибути влади української козацької старшини XVI – XVIII ст. (пірнач, булава, бунчук, літаври, козацька печатка, козацькі корогви).

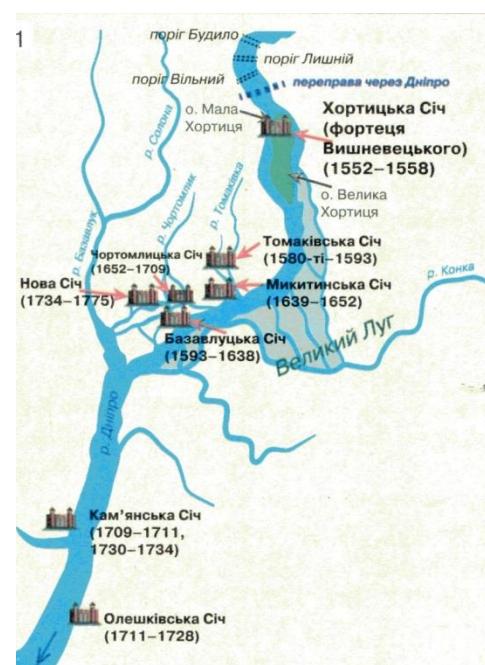
1. Корогва-прапор. 2. Пернач. 3. Булава. 4. Бунчук. 5. Литавра.

■ **КОЗАЦЬКА СТАРШИНА** - привілейована верхівка українського козацтва, військове та адміністративне керівництво Запорозької Січі (кошовий отаман, суддя, осавул, писар, курінні отамани).

Формування козацької старшини на Запорозькій Січі в XVI – на початку XVII ст. відбувалося шляхом **виборів**.

Запорозька Січ - головна військова база козаків, яка утворилася за порогами Дніпра.

1556	Січ на о. Мала Хортиця, заснована Д. Байдою Вишневецьким у володінням Великого князівства Литовського
до 1593	Томаківська Січ
1593 – 1638	Базавлутська Січ , козацько – селянські повстання 20 – 30 х рр 17 ст. П. Сагайдачний - доба героїчних походів
1638 – 1652	Микитинська Січ , після Ординації війська Запорізького, 1648 р. - початок повстання під проводом Б. Хмельницького
1652 – 1709	Чортомлицька (Стара) Січ , зруйнована за наказом Петра I після того як запорожці під проводом К. Гордієнка перейшли на бік І. Мазепи.
1709 – 1711	Каменська Січ
1711 – 1734	Олешиківська Січ
1734 – 1775	НОВА (Підпільненська) СІЧ , зруйнована за наказом Катерини II військами генерала П. Текелі. Останній кошовий отаман П. Калнищевський.
1775 – 1828	Задунайська Січ у володіннях Османської імперії.

■ **КУРІНЬ** - військова та господарська одиниця на Січі. Куренів було 38.

Кожен із них мав таку ж саму назву, як і місцевість, з якої походили козаки, об'єднані в ньому. Куренем називали також помешкання козаків на Січі-фортеці.

САГАЙДАЧНИЙ:

▪ **дoba героїчних походів** – це період найбільш успішних та вдалих морських і сухопутних походів козаків на володіння султанської Туреччини та її васала – Кримського ханства протягом перших двох десятиліть XVII ст.

Картосхема дає змогу

1 визначати місцезнаходження важливих турецьких опорних пунктів в акваторії Чорного моря.

2 визначати місця важливих битв польських і козацьких військ з турецьким військом.

3 узяти напрямки походів запорозьких козаків часів «героїчної доби» на турецькі володіння.

На початку літа 1618 р. П. Сагайдачний повів 20-тисячне козацьке військо на Москву. Похід виявився швидким і вдалим.

Внаслідок походу 1 грудня 1618 р. в с. Деуліні підписано мирну угоду між Московською державою та Річчю Посполитою. За угодою перемир'я між двома державами укладалося на 14,5 років. Річ Посполита отримала Смоленщину і Чернігово-Сіверську землю.

1621р. Хотинська війна

Участь українських козаків на чолі з гетьманом П. Сагайдачним у Хотинській війні:

1. врятувала Річ Посполиту від турецько-татарської навали.

Вирішальна роль козацтва в перемозі в Хотинській битві – є вагомим прикладом перетворення козацтва на важливий

2. чинник міжнародних відносин на початку XVII ст.

Перемога під Хотином примусила Туреччину відмовитися від планів завоювання Європи.

3. посилення визвольної боротьби слов'янських та арабських народів проти турецьких поневолювачів. На полях Хотинської війни вирішувалась не лише доля Речі Посполитої, але й значною мірою і доля християнської цивілізації.

Але після смерті П. Сагайдачного в 1622 р. поляки порушили домовленості з козаками і це призвело до

4. загострення відносин між українським козацтвом і владою Речі Посполитої.

Зміни в соціальній сфері другої половині 16 ст. (XVI ст.)

в XVI ст. - суспільство мало становий характер.

Шляхта

(II Литовський статут,
1566р.)

Завершення формування шляхти як
єдиного стану землевласників.
Юридичне затвердження
привілейованого
становища шляхти.

**Шляхта – панівна
верстva!!**

- Сейм \ вето;
- Фільварки.

Селяни

(III Литовський статут,
1588 р.)

Закріпачення частини селян

- Панщина
- Кріпацтво

Кожен став вирізнятися
своїми правами і привілеями.

Козаки

(**1578р.** Універсал
Степана Баторія)

Створення реєстрового козацтва

Процес оформлення \
визнання **козацтва**
в окремий соціальний стан
Речі Посполитої

**Козацтво - провідна
верстvу українського суспільства
в XVI ст.**

Занепад православної церкви на українських землях у XV-XVI ст.:

1. втрата православною церквою державної підтримки;
2. призначення світських осіб на вищі церковні посади;
3. низький освітній рівень та моральний занепад православного духовенства.

Поштовхом до розгортання в XVI ст. братського руху на українських землях було поширення ідей Реформації та Контрреформації.

■ **братства** - релігійно-громадські організації українських міщан при православних церквах на українських землях у XVI – XVII ст.

Мета братського руху на українських землях у XVI ст. - захист і підтримка православної церкви.

Напрями діяльності:

обмеження впливу церковних ієрархів (ставropігія).

розвбудова храмів, заснування друкарень і школ.

організація взаємодопомоги, шпиталів

<u>Братство:</u>	Львівське Успенське Братство	Київське Богоявленське Братство
<u>Школа:</u>	1586 р. (XVI ст.) у Львові з'явилася перша братська школа Ректор - I. Борецький.	1615 р. при братстві було відкрито Київську братську школу. Перший ректор - I. Борецький.
<u>Друкарня:</u>	I. Федоров у Львові надрукував в 1574 р. - «Апостол», «Буквар». 1630 р. – Успенська церква Матеріальну та політичну підтримку Львівському братству надавали К. В. Острозький та П. Сагайдачний.	Просвітники в Києві гуртувались навколо друкарні (1615 р.) і бібліотеки у Києво-Печерській лаврі, Засновник Єлисей Плетенецький.
<u>Церква \ монастир:</u>		1615 р. Братський Богоявленський монастир на землях Галичини.
<u>Підтримка:</u>	Ставropігію Львівське братство отримало в 1586 р. для хворих.	В 1620 р. записалося все Військо Запорозьке на чолі з гетьманом П. Конашевичем-Сагайдачним. Ставropігію Київське братство отримало в 1620 р.

Боротьба протестантів з католицькою церквою Реформація	Боротьба католицької церкви проти Реформації Контрреформація
<p>зразок для оновлення власної церковної організації православної церкви – демократизації церкви і наближення її до народу.</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Братства (ставropігія), братські школи, Острозька словяно-греко-латинська школа ■ «Пересопницьке Євангеліє» 	<p>■ Єзуїтські школи – (1574 р., виникли після Люблінської унії) для посилення впливу католицької церкви.</p> <p>■ Берестейська унія.</p>

▪ **Українська греко-католицька церква** - церква, яка виникла внаслідок укладення Берестейської церковної унії 1596 р. Умови унії: православна церква на українських землях мала прийняти католицькі догмати, визнати верховенство Папи Римського, проте зберегти православну обрядовість, календар і мову богослужіння.

▪ **полемічна література** - література, присвячена суперечці (полеміці) навколо ідеї об'єднання православної та католицької церков (**після укладення Берестейської унії**). Автори творів полемічної літератури у формі дискусії заперечували богословські, політичні та інші погляди своїх противників. Відомими полемістами в Україні були Г. Смотрицький, Іван Вишенський, Стефан Зизанія, М. Смотрицький, З. Копистенський.

Риси притаманні розвинкові української культури
**в другій половині XVI -
І половині XVII ст.**

1. Поширення гравюри та **книгодрукування** - 1574 р.
2. Виникнення монументальної **скульптури** - 1580 р.
3. Поява та розвиток **полемічної літератури** - 1596 р.

Іздобутки в розвинкові української культури
**в другій половині XVII -
першій половині XVIII ст.**

1. Утвердження **козацького бароко** в архітектурі - 1689 р.
2. Поява та розквіт «куриозних віршів» у літературі - 1700 р.
3. Виникнення (1702 р.) **козацького літописання, історичної прози**

4. Портретний живопис

Тема 7: Українські землі у складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.)

- **кріпак** - особисто залежний від поміщика й прикріплений до земельного наділу селянин.

«панщина»	«кріпацтво»
форма земельної відробіткової ренти, що передбачала обов'язкову працю селянина власним реманентом у господарстві землевласника.	система суспільних відносин, за якої землевласник мав право на особу, працю та майно залежних від нього селян-кріпаків!!! Кріпацтво передбачало особисту залежність від шляхтича.

- **фільварок** - багатогалузеве господарство **шляхти**, яке ґрунтувалося на праці **кріпосних селян**. Продукція фільварків вивозилася на європейські ринки.

XVI ст. - найбільшого розвитку фільваркове господарство досягло в Галичині, Західній Волині, Західному Поділлі (землі, які належали Польщі).

- **«ординація Війська Запорізького»**, яке перебуває на службі Речі Посполитої (постанова ухвалена в березні **1638 р.**) «на вічні часи позбавляємо козаків старшинства, всіх старовинних судових установ, права, доходів й інших відзнак».

1. скасовано виборність козацької старшини і гетьмана;
2. призначали урядового комісара козацького війська;
3. скасування козацького судочинства - ліквідовано козацький суд;
4. козацький реєстр зменшивався до 6 тисяч чоловік – 6 полків.

- **десятиліття «Золотого спокою»** - це період в історії Речі Посполитої, що тривав від придушення козацького повстання під проводом П. Бута, Я. Острянина, Д. Гуні до початку Національно-визвольної війни на чолі з Б. Хмельницьким.

- **«Золотий спокій»** - період від 1638 до 1648 р., названий так поляками через відсутність значних козацько-селянських виступів українців проти польського панування.

Відповідність між станами суспільства українських земель XV-XVII ст. та переліком історичних понять і термінів, які дають змогу їх охарактеризувати:

шляхта	«фільварок», «сейм», «вето»
духовенство	«унія», «ставропігія», «полемічна література»
міщани	«братьства», «дума», «магістрат», «цех», «Магдебурзьке право»
козаки	«реєстр», «полковник», «клейноди»
селяни	«панщина», «закріпачення», «волок», «покозачення»

Козацькі повстання кінця XVI ст. – I половини XVII ст. (1620-х - 1630-х рр.)

Дата	Подія	Підсумок
1591 - 1593 перше повстання	земельний конфлікт з родиною Острозьких – причина козацький рух під проводом К. Косинського (Київщина, Брацлавщина, Волинь =ПРАВОБЕРЕЖЖЯ)	Повстанці зазнали поразки. Капітулювали у бою під П'яткою .
1594 - 1596	козацький рух під проводом С. Наливайка, Г. Лободи, М. Шаули Підтримка запорожців Базавлуцької Січі . "Вся Україна покозачилася". 1595 р. відбувся похід повсталих у Білорусь.	1596 р. – вирішальна битва під Солоницею - повстанці капітулювали, частина козаків оточена польськими військами видала Наливайка шляхти. Керівника повстання було страчено у Варшаві.
Невиконання польською владою домовленостей, досягнутих із козаками напередодні Хотинської битви є причиною польсько-козацького збройного конфлікту 1625 р.		
1625	виступ запорозьких козаків проти коронного гетьмана С. Конецпольського. Бій біля с. Таборище під час повстання козаків під проводом М. Жмайлa	Укладено Куруківську угоду (1625 р.) укладав новообраний гетьман М. Дорошенко (1625 - 1628 рр.)
наслідки Куруківської угоди:		
1. 1625 р.	- сформовано полковий військово – адміністративний устрій, 6 полків: <i>Білоцерківський, Канівський, Чигиринський, Корсунський, Переяславський, Черкаський</i>	
2.	реєстр збільшено до 6 тис. козаків і поділ козацтва на дві групи: ➔ умови Куруківської угоди 1625 р. задоволяли інтереси лише заможної частини реєстрового козацтва. ■ оголосувалася амністія учасникам повстання, за реєстровцями зберігалося право обирати старшого (гетьмана), але його мав затверджувати король чи коронний гетьман Польщі.	
3.	козакам заборонялося вступати в зносини з іноземними державами, робити походи у татарські і турецькі володіння. Гетьман Михайло Дорошенко склав присягу на вірність польській державі й провів демобілізацію козаків.	
1630	повстання козаків проти польської шляхти під проводом Т. Трясила - Федоровича - твір Шевченка "Тарасова ніч" . знищення козаками «золотої сотні».	Переяславська угода, 1630 р. між козаками та польським урядом, що встановила реєстр у 8 тис. чол.
1635	напад запорозьких козаків на чолі з кошовим отаманом I. Сулимою на фортецю Кодак	I. Сулиму підступно захопили городові козаки і видали полякам.
1637 - 1638 рр. П. Бут, Я. Остряний, Д. Гуня Ординація Війська Запорізького		

- ПОКОЗАЧЕННЯ** - масовий перехід селян до козацького стану, що спостерігався в другій половині XVI - першій половині XVII ст. - це спроба мирним шляхом звільнитися від панщини й отримати право вільно працювати на власній землі.

Тема 8: Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.

■ національно-визвольна війна - назва історичного періоду

1648 – 1657 років та повстання під проводом Богдана Хмельницького, під час яких Річ Посполита втратила контроль над центральною частиною українських етнічних земель, на базі яких постала козацька держава «Військо Запорозьке» на чолі з гетьманом.

↳ Основні напрями зовнішньої політики Б. Хмельницького:

Домогтися політичної ізоляції Речі Посполитої:

1. Пошук союзників у боротьбі з Річчю Посполитою	2. Забезпечення визнання новоутвореної держави - Гетьманщини	3. Закріплення здобутків збройної боротьби	4. Здобуття держави-протектора (захисника) Гетьманщини
Укладення союзних угод про воєнну допомогу з Кримським ханством (1648), Молдовою (1652), Московською державою (1654) Трансильванією та Швецією (1656 -1657 р.)	Підтримування дипломатичного листування з володарями іноземних держав, прийняття послів Венеції, Англії	Польща: Зборівський договір, 1649 р. - перше міжнародне визнання козацької держави	Ведення переговорів про можливість прийняття Української козацької держави під протекторатом Османської імперії (1651), Московської держави (1654)

Особливості характерні для національно-визвольної боротьби українського народу упродовж:

січень 1648 – серпень 1649 рр. –

початок національно-визвольної війни, союз із Кримським ханством, перші гучні перемоги, створення української козацької держави

серпень 1649 – травень 1652 рр. –

перші поразки, скорочення території української козацької держави, загострення соціального та економічного становища, міжнародна ізоляція

Картосхема дає змогу

1. відслідкувати напрямок походу козаків у 1651 р.
2. показати місце битви, у якій козацьке військо зазнало поразки.
3. зазначити місце укладення договору, за яким територію Гетьманщини було обмежено Київським воєводством.

червень 1652 - 1657 рр.

погіршення становища новоутвореної української козацької держави та активні пошуки її урядом союзників для розгрому Речі Посполитої

Зміни в соціально-економічному житті Гетьманщини в другій половині XVII ст.

1. формування козацько-селянської власності на землю;
2. здобуття особистої свободи абсолютною більшістю селян і міщан;
3. зростання провідної ролі козацтва й православної шляхти.

- **Військо Запорозьке (1649-1764 рр.)**- офіційна назва козацької держави, що постала в результаті Національно-визвольної війни.

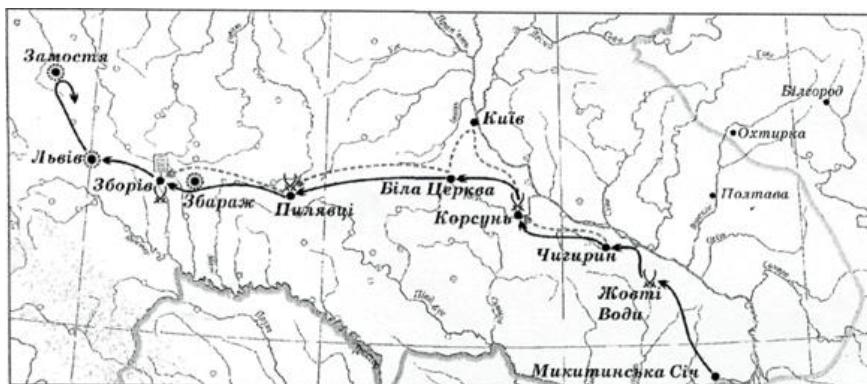
Переможні битви 1648 – 1649 рр. унаслідок яких значна частина українських земель була звільнена від польської влади, сприяли утвердженю власної козацької держави - Війська Запорізького.

Зборівський договір, 1649 р. - перше міжнародне визнання козацької держави.

Міжнародно-правове визнання за Зборівським договором автономії козацької України давало можливість активізувати створення Української держави, відбулись зміни в суспільно-політичному житті:

1. ліквідація магнатського землеволодіння, панщини, кріпацтва!!!!
2. масове покозачення селянства;
3. формування нової еліти суспільства на основі козацької старшини.

Гетьманщина - назва української козацької держави в історичній наукі.

Договори з Річчю Посполитою. Порівняльний аспект.

Підписано після перемоги під Зборовом

Зборівський мирний договір, серпень 1649 р.

■ реєстр - 40 тис.

- козаків
- Річ Посполита визнавала автономію України в межах: **Київського, Чернігівського, Брацлавського воєводств.**
- Чигирин переходить у володіння гетьмана

Підписано після поразки під Берестечком

Білоцерківський мир вересень 1651 р.

■ реєстр - 20 тис. козаків

- Річ Посполита визнавала автономію України в межах: **Київського воєводства**

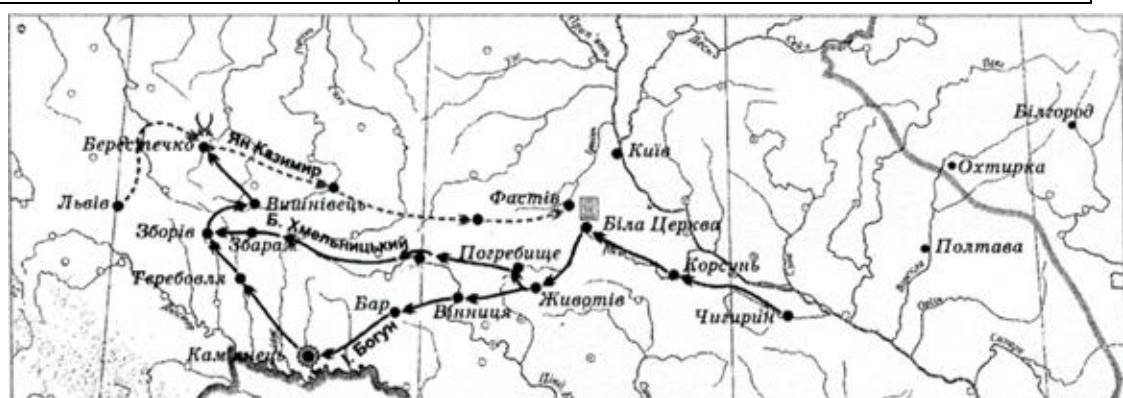
Гетьман позбавлявся права дипломатичних зносин з іншими державами.

Шляхтичі отримали право повернутися до своїх маєтків.

(спільна умова для Зборівського та Білоцерківського договорів).

Зборівський договір втратив силу і перестав діяти після нападу поляків в лютому 1651 на м. Красне.

Білоцерківський договір втратив силу і перестав діяти в 1652 р. після битви під Батогом.

Активні пошуки урядом Б. Хмельницького **СОЮЗНИКІВ** для розгрому Речі Посполитої і воз'єднання в межах єдиної держави всіх українських земель (1652 р. - серпня 1657 р.)

1652 р. - битва під Батогом <i>відновлення козацьким військом позицій (втрата чинності Білоцерківського договору)</i> <i>«Через рік після перемоги під Берестечком повністю загинуло польське військо... Того ж року господарю Василю довелося властовувати весілля дочки Розанди з Тимошем</i>	1653 р. - битва під Жванцем <i>У світлі безвихідного становища Яна Казимира хан Іслам-Грій вирішив не допустити його повного розгрому. Одночасно прийшли новини про рішення Земського собору про взяття Війська Запорізького під захист Московського царства і готовність розпочати війну проти Речі Посполитої. За таких обставин Річ Посполита і Крим відчули необхідність примирення</i> Укладено Кам'янецький мир (грудень 1653 р.)
Укладення династичного союзу між Військом Запорозьким і Молдавським князівством , з метою започаткування нової династії = єдиний шлях легітимізації влади та підвищення авторитету держави.	Кам'янецька угода хана з королем під Жванцем створила для України загрозу втрати всіх здобутків Національно-визвольної війни. Державу могло врятувати лише укладення військово-політичного договору з новим союзником.

Національно-визвольна війна українського народу та укладення «Березневих статей» сприяли **зміцненню позицій** у європейській політиці **Московської держави**.

Формування військово – політичних блоків:

"Березневі статті" україно - російський договір про військово – політичний союз	Польща і Кримське ханство уклали оборонно - наступальний союз проти Гетьманщини та Московського царства.
---	--

1654 р. - Московська держава вступила у війну проти Речі Посполитої.

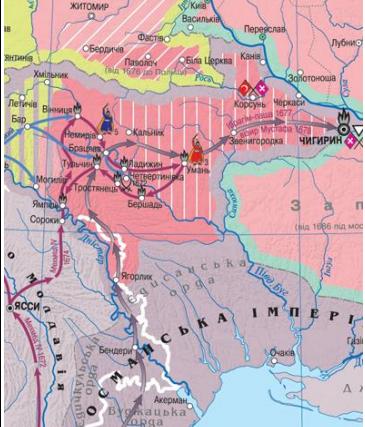
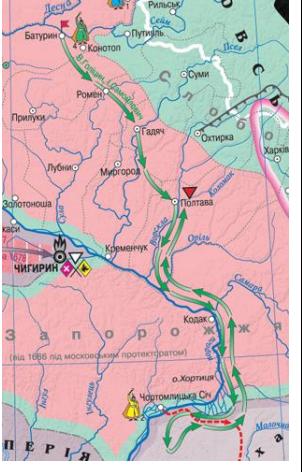

- Укладення **в 1656 р. Віленського перемир'я** стало причиною пошуку Б. Хмельницьким нових союзників у боротьбі проти Польщі, якими мали стати Швеція й Трансільванія.
- Укладення **Віленського перемир'я в 1656 р.** призвело до ускладнення українсько-російських стосунків, відбулось остаточне оформлення військового союзу Гетьманщини та Трансільванії, Швеції проти Речі Посполитої.

Тема 9: Козацька Україна наприкінці 50-х - у 80-х рр. XVII ст.

- **КОЗАЦТВО** - представники соціального стану в Гетьманщині й Слобідській Україні в другій половині XVII ст., що користувалися правом спадкового землеволодіння, звільнялися від державних повинностей і податків, за що відбували військову службу.
- **руїна** - назва, вживана в історичній літературі для 60-80-х років 17 ст. Характеризується внутрішньою боротьбою козацької старшини за владу («*що козак, то був полковник, що сотник – то гетьман*»), розколом Гетьманщини, втручанням у її внутрішні справи та військовою агресією з боку сусідніх держав.
 «Нині цей край зруйнований, а війна, ніби гангrena, що все пожирає, обернула найродючішу частину Європи на спорожнілі поля, зарослі бур'яном руїни, на покинуті жителями міста...»

- **Чигиринські походи** – військові походи (1677 р., 1678 р.) турецько-татарської армії на Чигирин із метою загарбання території Правобережної України.

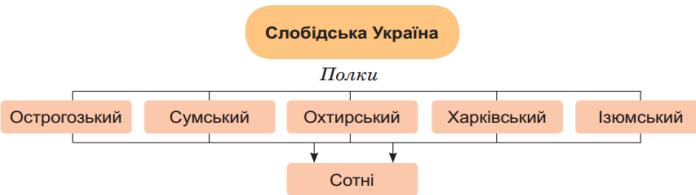
Чигиринські походи	Кримські походи
1677, 1678 рр.	1687 та 1689 рр.
I. Самойлович	I. Самойлович
воєнні дії за участю ТУРЕЦЬКИХ ВІЙСЬК. Одне з головних завдань – оволодіння містом <u>Чигирином</u> .	військові походи російських військ проти Кримського ханства з метою здобуття виходу до Чорного моря
 <p>!!!I. Самойлович провів «Великий згін».</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зрив планів Туреччини з ходу захопити Правобережжя – продовження суперництва Московії та Туреччини за Правобережжя (війна). 2. Руйнація козацької столиці – Чигирину; 3. Знелюднення частини Правобережної України; 4. Поділ Правобережжя за Бахчисарайським мирним договором. 	<p>Перший Кримський похід, 1687 р. (I. Самойлович) - завершився невдачею, що послужило приводом до скінення I. Самойловича з гетьманством і заслання до Сибіру.</p> <p>Другий Кримський похід, 1689 р. (I. Мазепа) теж завершився невдачею.</p>
Чигиринські походи	Наслідки:
	Кримські походи

- **ВЕЛИКИЙ ЗГІН** – насильне переселення мешканців Правобережжя (Подніпров'я) на Лівобережну Україну організоване гетьманом **Іваном Самойловичем** у 1678-1679 рр.

- **Малоросійський приказ - 1662 р.** державна установа Московської держави, що відала питаннями взаємовідносин царського уряду з Гетьманчиною. Офіційно підпорядковувався Посольському приказу, хоча фактично управління його діяльністю здійснював сам цар.
 Ліквідований у зв'язку зі створенням Малоросійської колегії.

▪ **Слобожанщина** – історико-географічний регіон, формується впродовж XVI-XVII ст. в результаті колонізації українцями прикордонних земель Речі Посполитої, Московського царства та Кримського ханства.

➔ Існування полково-сотенного устрою. П'ять козацьких **полків** -

Острогозький,
Харківський,
Сумський,
Охтирський та
Ізюмський.
У Слобідській
Україні посади

гетьмана не існувало, не було й генеральної старшини.

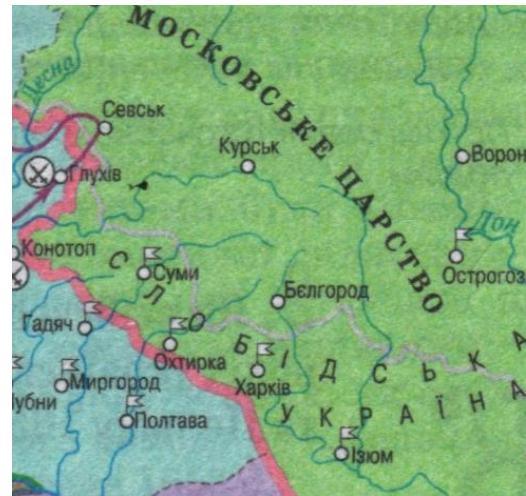
➔ Полком керував **полковник**, якого обирали довічно, а часом навіть із правом передавання цієї посади у спадок.

Полковників обирали на полкових козацьких радах.

Кожен полк окремо і в різний час отримував царську жалувану грамоту, де визначалися його права і привileї: на козацький устрій, вільну торгівлю, володіння землями, **звільнення від податків на землю (слободи)**.

➔ Існування права **займанщини** для переселенців - основна форма набуття землі поселенцями в Слобідській Україні.

Займанщина – елемент звичаєвого права, що дозволяє на підставі первості володіти землею.

Генеральна військова РАДА

законодавчий орган держави
представницький інститут, який розглядав
загальні державні справи,
зокрема: затвердження міждержавних договорів,
складання «статей» при обранні гетьмана.
інститут прямого народоправства.

Генеральна військова КАНЦЕЛЯРІЯ

військово-адміністративна установа, за
посередництва якої гетьман здійснював управління державою,
вирішувала всі **поточні справи**
внутрішнього та міжнародного характеру.
Через канцелярію гетьман здійснював військове, адміністративне,
судове та фінансове управління державою,
її діяльністю керував **генеральний писар**.

3 території, де за умовами
Бахчисарайського договору
(1681 р.) впродовж 20 років
заборонено будівництво нових
фортець і укріплень

Тема 10: Українські землі наприкінці XVII - у першій половині XVIII ст.

- **КОНСТИТУЦІЯ** – основний закон (чи сукупність найважливіших законів) держави, який закріплює його політичну й економічну систему.
- **Малоросія** – назва Гетьманщини в законодавчих актах і розпорядженнях царського уряду. Малоросією називалася переважно Лівобережна Гетьманщина з Києвом.
- **Малоросійська колегія** – центральний орган російської колоніальної адміністрації в Гетьманщині.

Перша Малоросійська колегія (1722 – 1727 рр.), Петро I	Друга Малоросійська колегія (1764 – 1786 рр.), Катерина II
СКАСОВАНА, тому що на Лівобережжі відновлено інститут <u>гетьманства</u> (1727 р. Данило Апостол)	звершилась ліквідація автономного урстрою на Лівобережжі

- **Змосковщення / зросійщення** – сукупність дій та умов, спрямованих на зміцнення російської національно-політичної переваги в країнах, що опинилися у складі Російської держави або перебувають у сфері її впливу, за допомогою переходу чи переведення осіб неросійської національності на російську мову й російську культуру та їхньої подальшої асиміляції.

Етапи колоніальної політики Російської імперії щодо України у XVIII ст.

Роки	Зміст
1708–1728	Форсований наступ на українську автономію
1728–1734	Часткове відновлення прав і вольностей України-Гетьманщини
1734–1750	Посилення імперського тиску на українську автономію
1750–1764	Тимчасове уповільнення імперської експансії. «Золота осінь» української автономії (за образним висловом історика О. Субтельного)
1764–1783	Остаточна ліквідація української автономії

- **Паліївщина** («друга Хмельниччина») – козацько-селянське повстання під проводом Фастівського полковника Семена Палія

В 1702 – 1704 рр.

Причина – ухвалення польським сеймом рішення про ліквідацію козацьких полків на Правобережній Україні.

<p>1699 р.</p> <p>ухвалення польським сеймом рішення про ліквідацію козацьких полків (адміністративно – територіальний устрій) на Правобережній Україні</p> <p style="text-align: center;">«Паліївщина»</p>	<p>1713 - 1714 рр.</p> <p>ліквідація польським урядом козацтва як ~~СТАНУ~~ на Правобережній Україні, <i>в той час як московська влада</i> <i>проводить примусове переселення</i> <i>населення на лівий берег Дніпра</i></p>
наслідки:	
<p>1704 р. Правобережжя опинилося під владою I. Мазепи, який фактично став правителем об'єднаної Гетьманщини.</p>	<p>У 1714 р. московські війська передали полякам Білу Церкву, а залишки <i>правобережних полків</i> <i>переправилися на лівий берег Дніпра.</i> ПОЛЬЩА ОСТАТОЧНО ВІДНОВИЛА СВОЮ ВЛАДУ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ.</p>

- **козацьке бароко** - архітектурний стиль, який поєднує притаманні європейському бароко розкішні оздоби й підкреслену декоративність із традиціями українського мистецтва (**I. Григорович – Барський**).
- **козацькі літописи** - українські літописи, що творилися в козацькому середовищі й розповідали про події козацької історії .
Літопис Самовидця, 1701 р., автором вважають Романа Ракушку – Романовського.
Літопис Григорія Граб'янки, 1709 р. створено в Гадячі.
Літопис Самійла Величка, 1720р. є найвизначнішим явищем козацького літописання.

«Літопис Самовидця» Романа Ракушки-Романовського, «Літопис» Григорія Граб'янки, «Літопис» Самійла Величка – **твори про козацьку добу в українській історії.**

Д. Апостол домігся дозволу на повернення запорожців та заснування в 1734 р. Нової Січі на річці Підпільній (Підпільненська Січ).

НОВА СІЧ (Підпільненська Січ) !!!1734 – 1775 pp.

У 1734 р. російський уряд дозволив козакам заснувати Нову Січ на р. Підпільна, тому що прагнув використати козаків у новій **російсько-турецькій війні**.

1734 р. - козаки заклали Нову Січ на р. Підпільній в урочищі Базавлук

Вольності війська Запорізького

Наступ на права козаків: прагнення узяти під контроль запорізьке козацтво:

на території **Вольностей Війська Запорізького**

Правобережжя: створено військовий округ – 1752 р. - **Нову Сербію**
Мета створення - контроль.

Лівобережжя: територіальний округ, населений переселенцями

1753 р. - Слов'яносербію

- переселення православних з Османської імперії на приєднані території

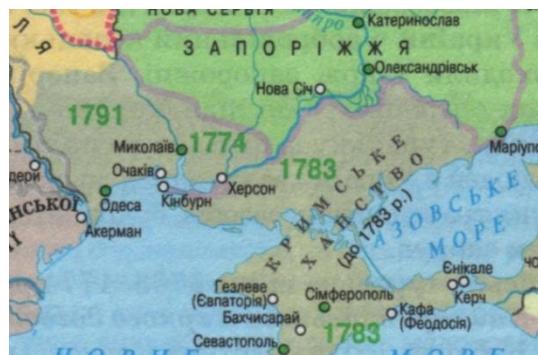
- **Нова Січ** (Підпільненська Січ) - адміністративний і військовий центр запорозького козацтва в 1734–1775 рр. Розташовувалася на великому півострові, що омивався рікою Підпільною. Відіграла важливу роль у російсько-турецьких війнах XVIII ст.

ПАЛАНКА	ПОЛК	ЗИМІВНИК -
адміністративно-територіальні одиниці, на які поділялися землі Вольностей Війська Запорозького (періоду Нової Січі)	Військова ї адміністративно-територіальна одиниця Лівобережної Гетьманщини та Слобідської України	велике господарство (хутір), у якому козаки займались землеробством, скотарством, промислами. Зимівник являв собою головну форму землеволодіння на Запоріжжі .

Наслідки російсько – турецьких війн XVIII ст.:

1774 р. - узбережжя Чорного моря між **Дніпром** і **Південним Бугом**;
1783 р. - Кримський півострів.
1791 р. - узбережжя Чорного моря між Південним Бугом і **Дністрем**

Друга Малоросійська колегія на чолі з П. Рум'янцевим (1764 – 1786 рр.)

- **Мета діяльності: ліквідація автономного устрою Гетьманщини.**
- **Заходи президента Другої Малоросійської колегії П. Рум'янцева, здійснення яких означало ліквідацію ознак української автономії:**

1. Проведено **ревізію** людей, худоби, землі, споруд, підприємств.
2. Скасовано шляхетські суди та запроваджено **загальноросійські судові установи**.
3. Ліквідовано полковий устрій і впроваджено **намісництва**, що поділялися на повіти.
4. Заміна натуральних повинностей **грошовим податком**.

Проведено генеральний опис Лівобережної України - перепис населення і господарства (ревізія), що став основою для **запровадження нової системи оподаткування**

(натуральні повинності селян були замінені грошовим податком, запроваджено **подушний податок на користь держави**).

Катерина II намагаючись **УНІФІКУВАТИ СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ**

Ліквідація Гетьманщини: КАТерина II в Україні:

~~Гетьман~~
1764 р.

~~Нова
Січ~~
1775 р.

~~Лівобережня
полковий
устрій~~
1781 р.

~~козацьке
військо~~
1783 р.

**!!! Закріпачення
селян !!!**
1783 р.

Наприкінці XVIII ст. остаточно ліквідовано автономію Гетьманщини, всі привілеї, права й вольності.

Порівняльний аспект:

1765 р. - ліквідація полково - сотенного устрою **Слобожанщини**. Слобожанщина перетворювалася на Слобідську губернію.

1781 р. - було ліквідовано полково-сотенний устрій в **Лівобережній Гетьманщині**. Впроваджено намісництва, що поділялися на повіти, згодом губернії.

■ **1783 р.** - закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України. щоб запобігти всяким втечам і обтяженню поміщиків ... кожному з поселян залишилася на своєму місці і при своєму званні, де він записаний нинішньою ревізією.

■ **Ліквідане козацьке військо в**

1765 р. - ліквідація козацького самоврядування на **Слобожанщині**. Козацькі полки перетворювалися на гусарські. Старшини отримували російські військові чини, а козаки, які не пішли на службу до гусарських полків перетворювалися на «**військових обивателів**».

1783 р. - ліквідація козацького війська в **Лівобережній Гетьманщині**. Перетворення козацьких на десять регулярних кінних (карабінерних) полків російської армії. **Козакам**, які не пішли на службу до карабінерських полків, надано статус **державних селян**.

Соціально-економічні зміни відбувались на

Лівобережній та Слобідській Україні **в другій половині XVIII ст.**

✓ **1783 р.**
запровадження
кріпацтва

✓ **1775 р.**
зруйнування
Нової Січі
роздавання
російському
дворянству
земель Війська
Запорозького

✓ **1783 р.**
повна
ліквідація
козацтва на
українських
землях

✓ **1785 р.**
зрівняння в
правах
**козацької
старшини з
російським
дворянством**

+ секуляризація церковних земель

• **Опришок** походить від лат. «opressor» - знищувач, порушник.

Борці проти феодального й національного гніту в **Галичині, Закарпатті, Буковині**. Найбільшого розмаху рух набув за Олекси Довбуша – 1738-1745 рр.

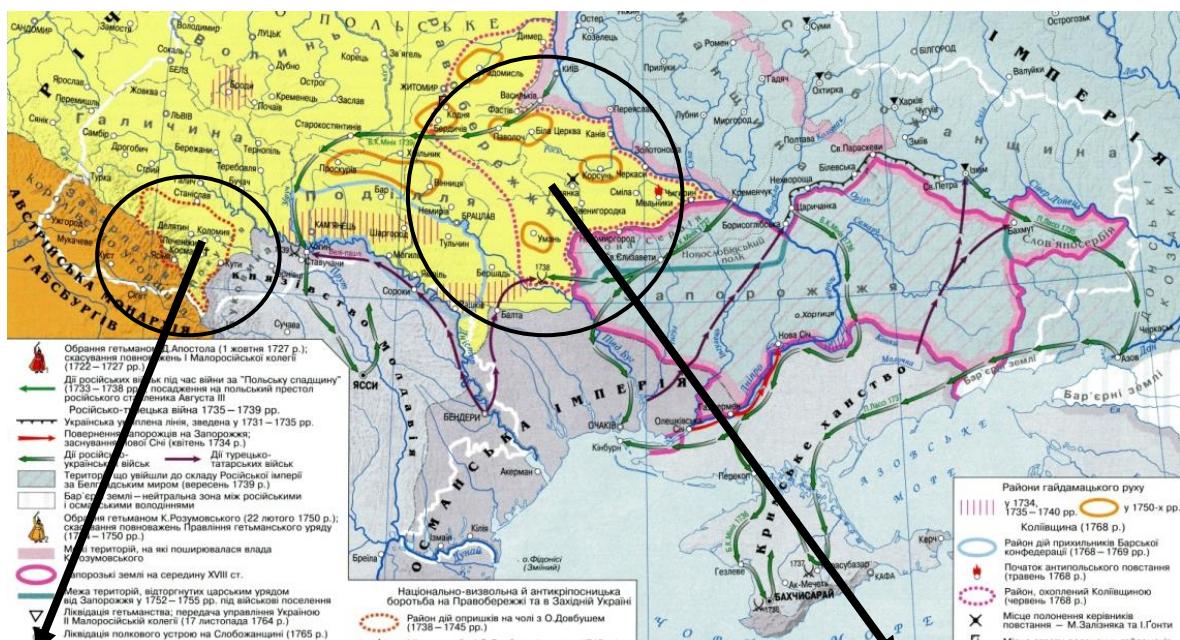
«Коли на хлопа надто тиснула панцина, він тікає від неї... в крайньому разі в опришки – причини опришківського руху.

Спільні: Гайдамацький і опришківський рухи у XVIII ст. були спрямовані проти визисків з боку польської шляхти.

Спільні риси гайдамацького та опришківського рухів в Україні у другій половині XVIII ст.:

1. **відсутність** у повстанців чіткої **програми дій**
2. **спрямованість** проти **національного гноблення**
3. **прагнення звільнитися** від кріпосницького гніту
4. **організація** збройного опору шляхті та магнатам

Відмінне:

ОПРИШКИ

XVIII ст. 1738 – 1745 рр.

**Олекса Довбуш
(Прикарпаття)**

**борці проти феодального
й національного гніту на
західноукраїнських землях**

Учасники були здебільшого **селяни**.

**Опришки, застосовуючи тактику
партизанської боротьби, захоплювали
поміщицькі землі й майно, а частину відібраного
роздавали незаможним.**

ГАЙДАМАКИ

**XVIII ст. (1768 р.) Коліївщина
І. Гонта, М. Залізняк (Холодний Яр)**

Гайдамацький рух - рух проти **польського
гноблення** на
Правобережній Україні.

Учасники гайдамацького руху - **козацька голота, селяни, міщани, православне духовенство.** Гайдамаки звільняли селян від влади польських панів, скасовували панщину, створювали органи селянського самоврядування.

▪ **гайдамацький рух** - український національно-візвольний рух проти польського гноблення на Правобережній Україні; виник у XVIII ст. на Волині й Західному Поділлі, а з другої чверті XVIII ст. поширився на Київщину та Брацлавщину.

▪ **Гайдамака** - учасник соціальних виступів на Правобережній Україні у XVIII ст.

• «Коліївщина» (1768 р.)

- гайдамацький рух проти польського

гноблення на Правобережній Україні (М. Залізняк, І. Гонта).

Причини розгортання Коліївщини на Правобережній Україні:

1. національний та релігійний гніт із боку польської шляхти;
2. посилення феодального гніту українського населення;
3. утиски, які чинились православному населенню Барською конфедерацією.

Поділи Польщі (Речі Посполитої) – гайдамацький рух і Коліївщина ослабили Польщу, яка в той час переживала велику політичну кризу. Сусідні держави, які здавна втручалися у внутрішні справи Речі Посполитої скориставши поразкою Барської Конфедерації протягом 1772 - 1795 рр. розділили Річ Посполиту **між Росією, Австрією та Прусією**.

Рік поділу	Росія	Австрія
I поділ 1772 р.	поступилася Галичиною Австрії бажаючи підтримки у війні з Туреччиною.	Галичина, 1772 р.
II поділ 1793 р.	Київщина, Брацлавщина, Поділля, Східна Волинь Правобережжя	1387 – 1772 рр. Галичина у складі Речі Посполитої
III поділ 1795 р.	Західна Волинь , Литва, Курляндія	

Річ Посполита перестала існувати як держава

«Поділи Османської імперії» в другій половині XVIII ст.

захоплення територій, які належали Османській імперії (Туреччині):

Рік поділу	Росія	Австрія
1774 р.	землі між Дніпром і Південним Бугом 1783 р. – Крим до Росії	приєднано в 1774 р. – Буковину в результаті окупації краю австрійськими військами, що було закріплено Константинопольським протоколом між Австрією і Туреччиною
1791 р.	землі між Дністром та Південним Бугом	
1812 р.	Бессарабія	

Петро I
ФОРСОВАНИЙ НАСТУП на
 автономні права Гетьманщини
 з боку російського уряду внаслідок переходу
 гетьмана **I. Мазепи на бік швецького короля**

травень 1709 р. - зруйновано
 Чортомлицьку (Стару) Січ
 за наказом Петра I

Кость Гордієнко –
 кошовий отаман Запорізької Січі,
 який підтримав **I. Мазепу**.

Катерина II
УНІФІКАЦІЯ = наприкінці XVIII ст.
 російський царат **ОСТАТОЧНО**
 ліквідував автономію Гетьманщини,
 її привілеї, права й вольності.

1775 р. - **ОСТАТОЧНА** ліквідація
 царським урядом Запорізької
 (Підпільненської \ Нової) Січі.

Петро Калнишевський –
 останній кошовий отаман.

- **Задунайська Січ** – заснована у 1775 – 1828 рр. в гирлі Дунаю, що у володіннях турецького султана

(Османської імперії). «Кошового вибирають безпосередньо із самих козаків. У мирний час *турецький уряд* видає жалування на курінь по 200 левів... а коли бувають у поході, тоді на кожну людину видають жалування по 6 левів на місяць.

Причина створення - остаточна ліквідація Запорозької Нової Січі.

1828 р. - зруйнована Задунайська Січ

Знищення Задунайської Січі спричинене переходом задунайських козаків на бік Росії під час російсько – турецької війни 1828 – 1829 рр.

Останній кошовий отаман Задунайської Січі – Й. Гладкий.

Тема 12: Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII - у першій половині XIX ст.

- **національне відродження** - це процес пробудження і формування самосвідомості народу, який проявляється у прагненні відтворити власне історичне минуле, захисті власної мови.

ПЕРЕДУМОВИ:

Поширення ідей Просвітництва

Французька революція

Поява в лівобережної **козацької старшини** необхідності представляти до розгляду справ про **надання прав російського дворянства** необхідних історичних документів

Поширення **західноєвропейських ідей**: визнання **народу носієм вищої влади, що має право на власну національну державу** та **романтизму** з його прихильністю до народної **культури**

Діяльність в Україні **масонських*** організацій: поєднання українськими дворянами **масонських ідеалів свободи, рівності та братерства** зі **політичними прагненнями**

Історики довели, що процес національного відродження проходив протягом **трьох етапів**:

першого - **академічного (наукового)** кінець XVIII - початку XIX ст.

Особливості розвитку української культури в I половині XIX ст.:

1. **Посилений інтерес до української давнини, інтенсивне дослідження фольклору.**
2. **формування української інтелігенції**
3. **формування української літературної мови**

другого - **культурницького (українофільського)** - друга половина XIX ст.

третього – **політичного** – початок ХХ ст., національний рух *вступає у стадію масової боротьби*, а його представниками висувається вимога суверенітету нації у формі автономії або незалежності: **створення перших політичних організацій та партій.**

- **національна ідея** - ідея відновлення власної держави для захисту політичних, господарських інтересів та культурної самобутності народу. Національна ідея становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості.

- **нація** - історична спільнота людей на основі спільноті території, яку вони населяють, мови, особливостей культури і характеру (менталітету), економічних зв'язків.

Нація - територіально об'єднана етнічна спільнота, що усвідомлює історичну, культурну та економічну єдність, має спільне бачення майбутнього.

Суспільно - політичний рух в Україні у першій половині XIX ст.

Вплив Просвітництва

Вплив ідей Французької революції

представляє інтереси

українців

мета:
національне
звільнення українців
«Малоросійське товариство»
Кирило-Мефодіївське
товариство

росіян

мета:
«удосконалення імперії, її
реформування або революційні
перетворення

ДЕКАБРИСТИ

поляків

мета:
відродження Речі Посполитої
в межах 1772 р.

**Польське повстання
1830 - 1831 рр.**

Спільні риси суспільно - політичних рухів в Україні:

1. ліквідація монархії, самодержавства
2. скасування кріпосного права
3. установлення рівності усіх громадян перед законом

Правобережжя

було місцем активного поширення
польського національного
візвольного руху.

Відмінні риси:

Кирило-Мефодіївське
товариство
об'єднання всіх
слов'янських народів у
федерацію
слов'янських республік

ДЕКАБРИСТИ

«єдина і неділіма» Російська
республіка, а неросійські народи
мали б відмовитися від прагнень до
здобуття незалежної держави.

«За нашу і Вашу свободу»
відновлення Польської держави «від моря до
моря», з **українськими,**
білоруськими та литовськими
землями при **!!!!збереженні**
кріпосницьких порядків.

▪ **МАСОНСТВО** - релігійно-етичний рух, що ставив за мету моральне вдосконалення й об'єднання людства на принципах свободи, рівності в релігійному братерському союзі.

▪ **декабристи** - представники російського суспільно - політичного руху, які прагнули ліквідувати самодержавство в Росії шляхом військового перевороту, боролися за скасування кріпацтва та встановлення демократичного ладу.

▪ основні програмні документи: **Кирило-Мефодіївського братства,**
автор **М. Костомаров.**

«Статут слов'янського братства
св. Кирила і Мефодія».

«Закон Божий» або
«Книга буття українського народу».

ЦЛІ, які вони ставили перед собою:

**створення демократичної федерації
християнських слов'янських республік.**

Концепція кирило-мефодіївців містила такі положення:

1. ліквідація самодержавства, знищення царизму та скасування кріпосного права та станового поділу суспільства;
2. утвердження в суспільстві демократичних свобод для громадян;
3. досягнення рівності в правах на розвиток національної мови, культури та освіти всіма слов'янськими народами;

Головними засобами реалізації своїх ідей братчики вважали поширення освіти серед народу та мирну проповідь.

**«...політичне об'єднання слов'ян є тією справжньою
метою, до якого вони повинні прагнути.**

- **промисловий переворот** - заміна основних ручних знарядь праці системою ручних машин, впровадження у виробництво парових двигунів, формування пролетаріату та буржуазії.

Дві сторони промислового перевороту:

Технічний переворот

- заміна ручної праці машинною, перехід від мануфактурного до фабрично- заводського виробництва, що призвело до підвищення продуктивності праці.

Соціальні зміни

- буржуазія та пролетаріат (підприємці і наймані робітники) стають основними класами суспільства.
Загострення соціальних суперечностей між

Особливості розвитку промисловості в Наддніпрянській Україні:

в першій половині XIX ст.

- початок** промислового перевороту;
- початок** формування фабрично-заводської промисловості;
- виникнення** кам'яновугільної, машинобудівної, цукрової галузей.

в другій половині XIX ст.

- приплів іноземних інвестицій**, формування ринку вільнонайманої праці.
- завершення промислового перевороту** та розгортання індустріалізації; потужний розвиток цукробурякового виробництва;
- бурхливий розвиток вуглевидобувної, гірничорудної та металургійної галузей.**

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОДІЛ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Тема 12. Розвиток сільського господарства в першій половині XIX ст.

<p>Факти, які свідчили про становлення ринкових відносин (ПОЗИТИВ) у сільському господарстві в Наддніпрянщині.</p> <p>1. поглиблення спеціалізації регіонів</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Правобережжя - цукрові буряки ➢ Лівобережжя - зернові ➢ Слобожанщина - жито, овес, льон на волокно ➢ Південь - пшениця на експорт. <p>2. застосування вільноприватної праці, розвиток капіталістичної мануфактури, заснованої на вільноприватній праці.</p> <p>3. товарний характер господарства</p> <p>4. запровадження досягнень агрономії</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Інтенсивний, або західноєвропейський, спосіб вимагав запровадження нових високоефективних форм господарювання, застосування досконалішої техніки, добрив, а найголовніше – вивільнення господарської ініціативи селянина, його зацікавлення результатами своєї праці. <u>Прихильників інтенсифікації об'єднав навколо себе засновник Харківського університету Василь Каразін, організувавши Філотехнічне товариство.</u> Переважна більшість поміщиків і під російської України вибирала екстенсивний спосіб господарювання. ▪ Розвиток сільського господарства українських земель у складі Російської імперії у першій половині 19 ст. визначали такі тенденції: <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 5px; vertical-align: top;"> домінування в аграрній сфері поміщицького землеволодіння, яке перебувало у кризовому стані; </td><td style="padding: 5px; vertical-align: top;"> посилення експлуатації селянства, його майнова диференціація; </td><td style="padding: 5px; vertical-align: top;"> застосування застарілих способів і засобів ведення господарства; </td><td style="padding: 5px; vertical-align: top;"> поява в аграрному секторі надлишків робочої сили; </td><td style="padding: 5px; vertical-align: top;"> поступова руйнація натурального господарства та розвиток підприємництва </td></tr> </table>	домінування в аграрній сфері поміщицького землеволодіння , яке перебувало у кризовому стані;	посилення експлуатації селянства, його майнова диференціація;	застосування застарілих способів і засобів ведення господарства;	поява в аграрному секторі надлишків робочої сили;	поступова руйнація натурального господарства та розвиток підприємництва	<p>Ознаки КРИЗИ (НЕГАТИВ) в сільському господарстві Наддніпрянської України в першій половині XIX ст.</p> <p>1. Низька товарність господарства (занепад поміщицьких мануфактур з панщинною працею)</p> <p>У сільському господарстві набула поширення така форма експлуатації, як урочна система виконання панщини.</p> <p>2. Посилення кріпосницького гніту (екстенсивний шлях розвитку).</p> <p>3. Зростання кількості безземельних селян</p> <p>4. Застарілі технології та знаряддя праці</p> <ul style="list-style-type: none"> - зниження продуктивності праці.
домінування в аграрній сфері поміщицького землеволодіння , яке перебувало у кризовому стані;	посилення експлуатації селянства, його майнова диференціація;	застосування застарілих способів і засобів ведення господарства;	поява в аграрному секторі надлишків робочої сили;	поступова руйнація натурального господарства та розвиток підприємництва		

▪ **ТОВАРИЗАЦІЯ** – процес, за якого продукти праці виробляються для потреб ринку. Розгортання процесів **товаризації** сільськогосподарського виробництва призводило **до майнового розшарування селян:** з'являлися окремі заможні селяни, які володіли або орендували 100 і більше десятин землі. Найбільш активно ці процеси розгорнулися серед державних селян Лівобережжя та Півдня.

Форми соціального протесту українського населення.

проти **соціального гноблення** були характерними для першої половини XIX ст.

Відмова відвідувати панщину

Втечі з маєтків.

Підпали поміщицьких маєтків.

(псування знарядь праці, партизанські напади на поміщицькі володіння, відкриті масові повстання)

1812 - 1835 pp. - повстання під керівництвом **Устима Кармелюка**, центр – **Поділля.**

Повстання під проводом **У. Кармелюка** в першій половині XIX ст.

було проявом поширення в Наддніпрянщині **антикріпосницького руху.**

Тема 13: Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці XVIII - у першій половині XIX ст.

Включення західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії:

Закарпаття

1699 р.

внаслідок перемоги європейських
країн у війні з Туреччиною,
територія Закарпаття перейшла під
владу Австрії.

Галичина,

1772 р.

під час **Першого поділу**
Речі Посполитої

Буковина,

1774 р.

внаслідок поразки у війні
з Османською імперією
передає Австрії Буковину

- **будителі** – активісти національного, культурного й мовного відродження в середовищі слов'янських народів, рух національно свідомої інтелігенції на західноукраїнських землях.
Представники українського національного відродження на Закарпатті першої половини XIX ст. **О. Духнович, А. Добрянський.**

- **революція** - фундаментальна структурна зміна існуючої природної, соціальної, політичної чи економічної системи, яка зазвичай відбувається раптово або протягом відносно короткого часу. Революція може бути як насильницькою, так і мирною.

- **«Весна народів»** - термін, який використовувався стосовно революційних подій, які розпочалися в 1848 р. у Франції і швидко поширилися на Австрійську імперію, німецькі та італійські землі. У результаті «Весни народів» селяни західноукраїнських земель звільнилися від повинностей на користь поміщика (скасовано панщину).

- **«Собор руських учених», 1848 р.** - об'єднання

українських наукових, літературних й освітніх сил, визначення поля їхньої діяльності в результаті пожвавлення культурно-освітнього руху під час подій

«Весни народів».

- **Галицько-русська матиця** – культурно-просвітницьке і наукове товариство в Галичині, засноване в травні-липні **1848 р.** з ініціативи Головної руської ради на хвилі революційного піднесення «Весни народів». Основна мета – проведення просвітницької та видавничої діяльності, а також розвиток шкільництва на західноукраїнських землях.

Селянська реформа. Порівняльний аспект.

<p>Унаслідок проведених у 1770-х - 1780-х рр. реформ Марії Терезії та Йосифа II в Австрійській імперії</p> <p>1780 - 1782 рр. звільнення селян від особистої залежності (скасування кріпацтва).</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Надання селянам громадянських прав - змінилося правове становище українського селянства!!! ■ Земля залишалась у власності панів, а за виділені наділи селяни повинні були відробляти панщину. Обмеження панщини трьома днями на тиждень. <p>Після смерті Йосифа II (1790 р.) у правлячих колах імперії на зміну реформаторству приходить реакція. Різка зміна офіційного курсу, <i>відмова від політики реформ привела до того, що феодали розпочали поступове відновлення втрачених позицій в аграрному секторі.</i></p>	<p>Революція в Австрійській імперії, 1848 – 1849 рр.</p> <p>як складова «весни народів» в Європі</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ скасування панщини в Галичині - 1848 р. - звільнення селянина від повинностей на користь поміщика; ■ наділення селян землею, яка переходить у їхню власність, після укладення викупної угоди. <p>Галицький селянин сплачував <i>суму утримання більшу, ніж чеський, і в п'ять разів більшу, ніж німецький.</i></p> <p>Наслідком ліквідації панщини на західноукраїнських землях була боротьба селян за сервітути.</p>
---	--

Фактори, які сприяли перетворенню греко-католицького духовенства в рушійну силу національного руху на західноукраїнських землях:

ЗБЕРЕЖЕННЯ СВЯЩЕНИКАМИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.

1. високий **рівень освіченості** священиків порівняно з іншими верствами українського суспільства;
2. **збереження** церкою в умовах австрійського панування мови, **традицій** українського народу;
3. **розуміння** священиками греко-католицької церкви основних **потреб** українського населення;
4. цілеспрямована діяльність ієрархів церкви щодо **перетворення церкви на моральний авторитет суспільства.**

ГОЛОВНА РУСЬКА РАДА, створена у Львові, 2 травня 1848 р.,

стала першою українською політичною організацією на західноукраїнських землях.

Головна Руська Рада складалася з представників **греко-католицького духовенства та інтелігенції**. Головою був обраний *епископ Григорій Яхимович*.

Заходи:

- травень 1848 р. - видання **першої в Галичині української газети - "Зоря Галицька"**.
- **червень 1848 р.** - представники Головної Руської Ради брали участь в **Слов'янському з'їзді науковців в Празі** організованим з ініціативи П. Шафарика - **ухвалення рішення про рівноправність української мови у школах і державних установах, рівність усіх національностей і віросповідань**.
- **липень 1848 р.** - створення культурно-освітняного товариства «**Галицько-Руська Матиця**», яка відповідала за видавництво підручників українською мовою.
- Відкриття у Львові Народного дому з українською бібліотекою, музеєм, народним клубом.
- **жовтень 1848 р.** - скликання першого з'їзду діячів української науки, освіти та культури у Львові - **СОБОР РУСЬКИХ ВЧЕНИХ**.
- **грудень 1848 р.** - відкрито кафедру української мови та літератури в **Львівському університеті**, очолив **Я. Головацький**.
- організація української національної гвардії народної самооборони та батальйону гірських стрільців.
- **Перший досвід парламентської діяльності** - унаслідок **революції 1848-1849 рр.** У Австрійській імперії представники українського населення стали залучатися до **парламентської діяльності!!!**

1848 р. - набуття виборчих прав та досвіду парламентської діяльності

Тема 14: Культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

▪ **романтизм** - ідейний і художній рух у культурі кінця XVIII - першої половини XIX ст., в основі якого - духовне життя людини, воля творчої особистості, інтерес до національної культури і фольклору, ідеалізація минулого.

- характерні інтерес до духовного світу людини,
- прагнення до свободи і самовдосконалення,
- суперечність між надзвичайною особистістю та навколошнім життям,
- заперечення раціоналізму, культ почуттів людини,
- відмова від сувереної нормативності в художній творчості.

▪ **Класицизм** - художній напрямок у мистецтві XVII –

початку XIX ст. в Європі, для якого характерні звернення до античної спадщини, простота форм і композицій, відображення життя в ідеальних образах.

Класицизму в архітектурі притаманні:

- лаконізм, геометризм
- постійне звернення до форм античності
- панування прямих ліній, колон.

Університети на українських землях_ логіка створення:

ЛІВІВСЬКИЙ університет ім. І. Франка	засновано 1661 р. (езуїти), надано «титул академії, привілеї університету» 1784 р. – австрійська влада відновила діяльність університету.
ХАРКІВСЬКИЙ університет ім. В. Каразіна	1805 р. , ініціатор заснування - В. Каразін
КІЇВСЬКИЙ університет ім. Т. Шевченка	Університет св. Володимира в Києві 1834 р. , перший ректор - М. Максимович
ОДЕСЬКИЙ університет ім. І. Мечникова	1865 р. - Новоросійський університет в Одесі , засновано на основі Рішельєвського ліцею
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ університет ім. Ю. Федьковича	1875 р. - відкриття університету в Чернівцях

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Історики довели, що процес проходив протягом трьох етапів:

- ➡ першого - **академічного** (наукового) кінець XVIII – середина XIX ст.
- ➡ другого - **культурницького** (українофільського) 1860 - 1890-х рр. XIX ст.
- ➡ третього – **політичного** від початку 90-х рр. XIX ст. до 1917 р.

Особливості розвитку української культури в І половині XIX ст.:

формування української інтелігенції	інтенсивне дослідження фольклору. ЗАПОЧАТКУВАННЯ наукової ФОЛЬКЛОРИСТИКИ	посилений інтерес до української давнини. ЗБИРАННЯ історичних документів	формування української літературної МОВИ РОЗГОРТАЄТЬСЯ боротьба за розширення сфери вжитку української мови.
--	--	---	--

Початок національного відродження пов'язаний з діяльністю нового соціального прошарку -

національної інтелігенції.

«Історія Русів», що поширювалася в рукописах
у першій половині XIX ст., відображає погляди автономістів.

Основна ідея твору - право кожного народу на державно-політичний розвиток.

найвидатніший твір
XVIII - початку XIX ст.

Зміст книги - боротьба українського
народу проти іноземних гнобителів.

«...найславнішим пам'ятником українського літописання
XVIII ст. ...його автор ...є свідомим державником. Ця книга
мала надзвичайний вплив на українську
інтелігенцію 1830 - 1850-их років»

«Історія Русів»:

**Декларація прав
українців
«вічна книга України»**

Ця книга розповідала читачеві про народ український, починаючи з
найдавніших часів, про місце його серед інших народів, про постійну
боротьбу за свою волю і за право жити на своїх споконвічних землях.

У цій підкresлювалося порушення Москвою тих прав, що були визнані за Україною у 1654 р.

«Історія Русів», що поширювалася у першій половині XIX ст. у рукописах, **мала великий вплив на**
формування настроїв відновлення державності на українських землях.

О. Бодянський, 1846 р. - опублікував "Історію Русів"

Тема 15: Українські землі в складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

- **«Київська козаччина»** (1855 р.) - масові селянські заворушення проти соціальної політики російського уряду під час Кримської війни (1853 - 1856 рр.). Привід - оприлюднення під час Кримської війни Маніфесту російського імператора Миколи I про створення рухомого державного ополчення

Реформи 60 - 70-х років XIX ст. проведенні з ініціативи Олександра II: СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СЕЛЯНСТВА

Розширення
ринку
вільнопайманої
робочої сили

Поглиблення
майнового
роздарування
селянства

Прискорився процес
формування нового
типу ініціативного
селянин-фермера.
(Південь України)

1861 р. - селянська реформа: ліквідація кріпосного права в Російській імперії.

Тимчасові зобов'язані селяни. Порівняльний аспект.

- виконання селянами Наддніпрянської України повинностей на користь поміщика після отримання ними особистих і майнових свобод пояснюють **тимчасовозобов'язальним станом**.

Тільки після укладення викупної угоди або викупу землі припинявся **тимчасовозобов'язаний стан селян**, і вони переходили до розряду селян-власників.

- До викупу селянином землі поміщик зберігав право власності на всі належні йому землі, а селянин **зобов'язаний** був розраховуватися за надану йому в користування землю панциною або оброком.
- Переведення селян на викуп, а, значить, **припинення тимчасово зобов'язаних відносин, не було обов'язковим, і багато хто з селян не поспішав з викупом.**

Правобережна Україна 1863 – 1864 рр.	Лівобережна \ Південна \ Слобідська Україна 1881 – 1883 рр.
царська влада намагалася забезпечити ЛОЯЛЬНІСТЬ українського селянства щоб привернути селян на свій бік у боротьбі з ПОЛЬСЬКИМ ПОВСТАННЯМ , і обов'язковий викуп землі вводився урядом з 1863 р. (скасування тимчасовозобов'язального стану селян), а розмір платежів знижено на 20 %.	В 1881 р. було прийнято закон про обов'язковий викуп, інакше селянин втрачав право на земельний наділ. З 1883 р. категорія «тимчасово зобов'язаних селян» в Росії перестала існувати, і все ж повною мірою користуватись правами вільного сільського обивателя селянин зміг тільки після сплати викупних платежів.

1864 р. - земська реформа створенні виборних місцевих органів самоврядування для вирішення соціальних та господарських питань: *розвбудова школ, лікарень, доріг, організація поштової служби*.

1864 р. - судова реформа - запровадження інституту мирових суддів і повітових з'їздів мирових суддів, які розв'язували дрібні судові справи.

1864 р. - освітня реформа введення єдиної системи початкової освіти;

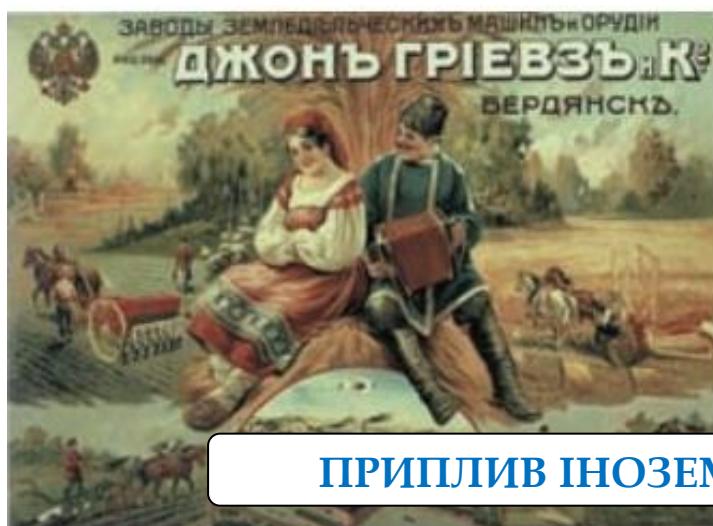
1870 р. - міська реформа - створенні міських дум і міських управ, обрання до яких відбувалося на основі майнового цензу

1874 р. - запровадження загальної військової повинності.

- **Земства** (1864 р.) - виборні загальностанові органи місцевого самоврядування в губерніях Російської імперії, які займалися господарськими та культурними справами.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ:

<p>Вітчизняні \ українські капітали</p> <p>ЦУКРОВА (харчова) промисловість</p> <p>Абсолютна більшість успішних українських підприємців працювали в цукроварній (харчова) промисловості при тому значні кошти віддавали на розвиток освіти, науки та культури.</p>	<p>Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. зростав вплив ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ</p> <p>вугледобувній, металургійній та сільськогосподарському машинобудуванні</p> <p>Французькі, бельгійські, німецькі, англійські підприємці захопили протягом другої половини XIX ст. ключові позиції у ПРОВІДНИХ ГАЛУЗЯХ ВАЖКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ</p>
---	--

ПРИПЛИВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

▪ **громадівський рух** - суспільно-культурницька діяльність напівлегальних, непартійних об'єднань - "громад" - у другій половині XIX ст. Одним із головних напрямків діяльності громад була організація україномовних недільних шкіл для дорослих, організація бібліотек, семінарів та друкування україномовної літератури. Являє собою організаційну форму українського національно-визвольного руху 60-90-х рр. XIX ст. Представників громадівського руху в Наддніпрянській Україні називали українофілами.

▪ **Напрями діяльності громадівців у 60-х рр. XIX ст.**

1. відкриття недільних і щоденних **шкіл, учителювання** в них
2. підготовка й видання українських **підручників і посібників**
3. підготовка й видання наукових досліджень **з історії та етнографії** України

Зародження та становлення (організаційне оформлення) громадівського руху.	Відновлення й активізація громадівського руху.
<p>Перша громада в Петербурзі, 1859 р. Київська громада, 1861 р. Видання в Петербурзі першого українського журналу «Основа» (1861 – 1862 рр.)</p>	<p>1873 – 1876 рр. Діяльність Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, друк газети «Киевский телеграф».</p>
<p>Валуєвський циркуляр, 1863 р.</p>	<p>Емський указ, 1876 р.</p>

▪ **«Південно-Західний відділ Російського географічного товариства»,**

1873 – 1876 рр. ...ця установа дала змогу громадівцям якоюсь мірою «легалізувати» свою науково-культурницьку працю, провадити її через офіційно діючу організацію, надаючи їй широкого розмаху».

<p>Г Р О М А Д І В Ц І</p> <p>український часопис «Основа» 1861-1862 рр. Петербург П. Куліщ, М. Костомаров, В. Білозерський.</p>	<p>Перший український літературно – науковий щомісячний журнал. Виходив українською та частково російською мовами. З метою поширення своїх поглядів петербурзька громада за ініціативою В. Білозерського почала видавати журнал «Основа» (1861-1862). У 60-х роках це було едине українське періодичне видання, що висвітлювало всі загальноукраїнські проблеми – в культурі, економіці, політиці, освіті, науці, літературі, фольклорі, історії, міжнародних відносинах.</p>
<p>газета «Киевский телеграфъ» 1874 - 1876 рр., Київ друкований орган Київської (Старої) громади</p>	<p>До редакційного комітету увійшли М. Драгоманов, Ф. Вовк, П. Чубинський, М. Лисенко, П. Житецький. Плідну роботу з вивчення духовної і матеріальної культури українського народу розгорнули діячі Київської громади під егідою Південно-Західного відділення Російського Географічного товариства.</p> <p>Після видання Емського указу в 1876 р. закрита.</p>
<p>журнал «Громада» Женева, 1878 - 1882 рр. М. Драгоманов</p>	<p>Виїхавши до Швейцарії М. Драгоманов зав'язав тісні стосунки з українськими діячами Галичини, разом з М. Павликом та С. Подолинським став видавати журнал «Громада». Після вбивства Олександра II в 1881 р., Київська громада розірвала відносини з М. Драгомановим і припинила фінансування журналу «Громада».</p>
<p>журнал «Київська старина» 1882 – 1907 рр., Київ, В. Антонович</p>	<p>«Київська громада» відмовилася від політичної діяльності, яка могла викликати репресії з боку російського уряду. Єдиним свідченням українського руху на теренах Російської імперії стало видання російськомовного журналу «Киевская старина», що продовжував українознавчі дослідження, з 1906 р. – виходив під назвою «Україна».</p>

<p><i>Українські землі в складі Австро-Угорщини</i></p> <p>В 1859 р. залізниця пролягла від Krakова до Перемишля, а в 1861 р. до Львова.</p>	<p><i>Українські землі в складі в Росії</i></p> <p>Перша залізниця, 1865 р., Одеса - Балта</p>
<p><i>Будівництво мережі залізниць у другій половині XIX ст. прискорило процес руйнування традиційних галузей господарства західноукраїнських земель та призвело посилення експлуатації природних багатств.</i></p>	<p><i>Перші залізниці в Наддніпрянській Україні з'єднували чорноморські ПОРТИ з основними районами виробництва товарного хліба.</i></p>

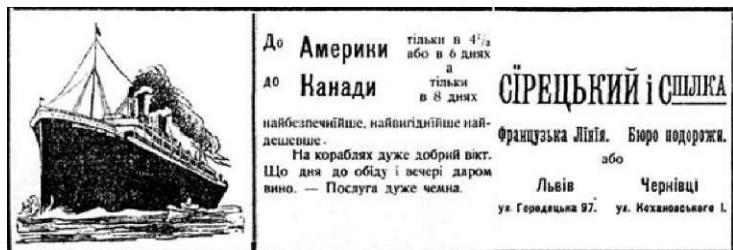
Тема 16: Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

▪ трудова еміграція -

переселення людей за межі країни з метою пошуку роботи, вільних земель для сільськогосподарської діяльності. Вона зумовлена аграрним перенаселенням українських земель.

«Нужда галицька так надоїла нашим людям, що і в пекло не бояться йти, щоб лише втекти з рідного краю... Пішов голос про Бразилію. Незнаний цей край, далекий, але народ не зважав, не роздумував довго: утекти з неволі - це єдиний вихід».

Масова трудова міграція пов'язана з малоземеллям, нерозвиненою промисловістю, демографічним вибухом, аграрним перенаселенням українських земель.

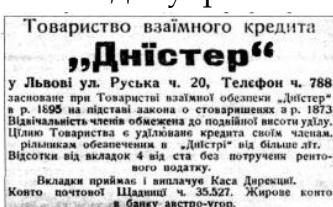
Селяни = домінуюча соціальна верства.

Аграрне перенаселення спричинене демографічним вибухом та збереженням великого поміщицького землеволодіння спричинило **посилення трудової міграції:**

з Галичини, Закарпаття, Буковини (українські землі під владою Австро - Угорської імперії)	з Наддніпрянщини (українські землі під владою Російської імперії)
трудова еміграція на Заход (за океан) США, Канада, Бразилія, Аргентина, Австралія	трудова еміграція на Схід: Кубань, Сибір, Північний Кавказ, за Урал, Далекий Схід

ПОДОЛАТИ ЛИХВАРСТВО В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА БУКОВИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ. ВДАЛОСЯ ЗАВДЯКИ РОЗГОРТАННЮ **КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ.**

▪ **кооперація** - створення добровільних об'єднань людей для здійснення спільної господарської діяльності на пайових засадах. Гасло кооперативного руху на західноукраїнських землях : «**Свій до свого по своє.**»

Метою розгортання кооперативного руху на західноукраїнських землях наприкінці XIX ст. було **покращення соціально-економічного становища українського селянства.** Завдяки кредитній кооперації вдалося подолати лихварство в Східній Галичині та Буковині

• **Москвофіли (1866 р.)**

- представники мовно-літературної та суспільно-політичної течії другої половини XIX ст. на Галичині, Буковині та Закарпатті, які виступали за національно-культурну та державно-політичну єдність із російським народом і російською державою.

<p>Москвофіли, 1860 - 1880-х рр.</p> <p>Придущення російськими військами угорської революції 1848 – 1849 рр. зумовило посилення москвофільських настроїв. Галичина, Закарпаття</p> <p>газета «Слово» організація «Руська Рада», 1870 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➡ рух, який об'єднував здебільшого консервативну і проросійську налаштовану духовну та світську інтелігенцію; ➡ суспільно-політична течія, які виступали за національно-культурну та державно-політичну єдність із російським народом і російською державою. <p>1882 р. – судовий процес над «москвофілами», яких звинуватили у зраді, що звів нанівець діяльність цієї організації.</p>	<p>Народовці, 1860 - 1890-х рр.</p> <p>на противагу москвофільству Галичина, Буковина</p> <p>газета «Діло» 1885 р. – «Народна Рада».</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ рух, який об'єднував в основному українську ліберально та національно орієнтовану молоду світську та духовну інтелігенцію; ■ суспільна течія, що виникла в 1860-х рр. представники якої спрямували свою діяльність на підвищення культурно-освітнього рівня та національної свідомості українців. <p>Виступали за єдність всіх українських земель, за розвиток єдиної української мови, прагнули пробудити національну самосвідомість української молоді.</p>
---	---

▪ **українофіли** - люди, що обстоюють національні права українців, українську мову і культуру. Термін широко вживався в другій половині XIX - на початку ХХ ст.

<p>Українські землі в Австро – Угорській імперії (західноукраїнські землі)</p> <p>народовці</p>	<p>Українські землі в складі Російської імперії (Наддніпрянщина)</p> <p>громадівський рух</p>
---	---

▪ **рух українофільства** особливо поширився 1860-1880-ті рр. і поклав основи дальшого розвитку українства. На першому місці українофіли ставили освіту широких народних мас рідною мовою; для цього складали підручники українською мовою та видавали твори української літератури.

▪ **народовці** - представники суспільно-політичної течії, що виникла в 1860-ті роки в Галичині, які спрямовували свою діяльність на підвищення культурно-освітнього рівня та національної свідомості українців.

народовці	<p>товариство «Просвіта», 1868 р. Львів, А. Вахнянин, В. Федорович</p>	<p>для організації культурно - освітньої діяльності серед українського населення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. поширення письменності, підняття освітнього рівня селян, україномовної художньої та науково-популярної літератури - українських книжок та преси; 2. створення громадських крамниць, позичкових товариств, кооперативів - ознайомити селян з передовим досвідом ведення господарства; 3. організація бібліотек, мистецьких (хорових, театральних) спортивних товариств.
	<p>Літературне товариство (ЛТШ) ім. Т. Шевченка 1873 р., Львів 1892 р. - Наукове товариство</p>	<p>розвиток української словесності, науки, культури:</p> <p>1897 – 1913 рр. НТШ очолював М. Грушевський. Учасники: Іван Франко, О. Барвінський, Юліан Романчук.</p>
		<p>В умовах значного поширення українського просвітницького та культурного руху виникла потреба реорганізувати у наукову інституцію, що в майбутньому виконувала б функції Академії наук. Головним ініціатором такого перетворення виступив О. Барвінський за підтримки О. Кониського та В. Антоновича. На загальних зборах 13 березня 1892 року було прийнято новий статут, згідно з яким створено Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ). Було створено три секції: Історично-філософська, Філологічна, Математично-природописно-лікарська.</p>
		<p>«Записки Наукового товариства імені Шевченка» - є головним серійним виданням товариства за усіх періодів його існування. До розбудови видання приклався М. Грушевський (107 томів).</p>
	<p>«Правда» – український НАРОДОВСЬКИЙ літературно-науковий журнал, вперше надрукований у Львові 1 квітня 1867 року. Журнал виходив у Львові з перервами до 19 червня 1898 року.</p> <p>«Діло» – провідний часопис Галичини, її перший, найстаріший і впродовж багатьох років єдиний український щоденник; офіційний орган УНДП і УНДО. Виходив у 1880-1939 роках у Львові.</p>	

- **Галицький крайовий сейм** — представницько - законодавчий орган Галичини у складі Австро-Угорщини. **Діяв у 1861-1918 рр.** (реально працював до 1914 р. формально ліквідований 1920 року).

- **«Нова ера»** (1890-ті рр.), народовці – це україно-австро-польське порозуміння кінця XIX ст. у Галичині, яке полягало в культурно-освітніх і господарських поступках австрійських і польських правлячих кіл в обмін на лояльне ставлення українців до імперії Габсбургів.

Наслідки політики «Нова ера»:

- 1892 р. - перетворення Літературного товариства ім. Т. Шевченка на **Наукове** з державною субсидією;
- 1894 р. - відкриття **кафедри української історії** у Львівському університеті;
- 1892 р. - створення страхового **товариства «Дністер»** для українського населення;
- відкриття чотирикласних шкіл з **українською мовою** викладання і учительської семінарії, поширення принципу двомовності в семінаріях;
- відкриття української гімназії в **Коломії**;
- надання українському **фонетичному правопису** статусу **офіційного** і впровадження в підручники.

- **радикали** - представники суспільної течії, що виникла в 1870-ті рр. в Галичині, які прагнули надати українському рухові **політичного характеру** та **першими поставили перед собою завдання боротьби за незалежність України**. Радикали Галичини ініціювали створення першої української політичної партії – Русько-української радикальної партії.
- **партія** – активна й організована частина соціальної групи, яка виражає і захищає її інтереси.

Перша українська політична партія:

Українські землі в Австро – Угорській імперії	Українські землі в складі Російської імперії
<p>1890 р. – РУРП, Львів <i>(Русько - українська радикальна партія)</i> I. Франко, М. Павлик <i>перша політична партія європейського зразка на українських землях</i> Перша українська політична партія, в програмі якої закріплено та обґрутовано постулат політичної самостійності України.</p>	<p>1900 р. – РУП, Харків <i>(Революційна українська партія)</i> Д. Антонович, М. Русов перша українська політична партія в Наддніпрянській Україні <i>Програмний документ – праця М. Міхновського «Самостійна Україна»</i></p>

Русько-українська радикальна партія (РУРП) - 1890 р.

1895 р. - Ю. Бачинський видав твір «Ukraina irredenta» ("Поневолена Україна"),

в якому вперше висловив переконаність у необхідності

об'єднання східних і західних українців у власній державі.

Зміна програмних вимог, 1895 р.

РУРП - стала **першою українською політичною партією**, в програмі якої закріплено та обґрунтовано постулат **політичної самостійності України**.

Ю. Романчук є «Народна рада» (народовці) в 1894 р. відмовитися від «новоєрівської» політики. Вони зблизилися з тим крилом РУРП, яке поступово відмовлялося від соціалістичних ідей на користь **національної ідеї**.

Української

національно-демократичної партії (УНДП) - 1899 р.

Є. Левицький, К. Левицький, І. Франко, Ю. Романчук, М. Грушевський

проводна партія Галичини, центральне місце в програмі якої займала ідея створення української автономії в імперії Габсбургів, а як кінцева мета - повна політичної самостійності, соборності українських земель.

УНДП - **найбільша політична партія на західноукраїнських землях**.

«...Об'єднуйте в собі більшість **національно** настроєного українського суспільства. Наріжним каменем її програми є **національні** політичні завдання, хоча-з часу останньої реформи помітне місце в ній належить також питанням економічного і соціального характеру...»

Української

соціал-демократичної партії (УСДП) - 1899 р.

Ю. Бачинський, М. Ганкевич, С. Вітик,

Досягнення **соціалізму** через реформи, захист інтересів робітників!!!

УСДП - прихильники соціальних ідей, легальні методи боротьби.

Партія виступала, за побудову **соціалізму** шляхом реформ, захист **соціальних** інтересів робітників, створення соборної Української держави з республіканським устроєм

РУРП (М. Павлик, К. Трильовський) на початку ХХ ст. була після УНДП

найсильнішою українською партією в Галичині; разом з УНДП утворила **в українському політичному русі неофіційну двопартійну систему**.

В українському політичному русі **Галичини** наприкінці XIX - початку ХХ ст.

фактично сформувалася **двопартійна система** та завершилася його

еволюція від автономізму **до самостійності**.

Ідеологія – **система** ідей і поглядів, що відображають цінності та інтереси певних соціальних груп людей.

Соціалізм	Консерватизм	Лібералізм	Націоналізм
ідеологія, в центрі якої твердження, що пріоритетом суспільного життя є забезпечення соціальної рівності та справедливості і подолання експлуатації людини людиною .	ідеологія, яка визнає першорядними цінностями усталений суспільний порядок, національні традиції , привілеї аристократії.	ідеологія центральним положенням якої є твердження, що вільна необмежена діяльність особи забезпечує прогрес в усіх сферах життя .	ідеологія, що ґрунтуються на визнанні інтересів власного народу пріоритетними та на переконанні, що власний народ має риси, не властиві іншим народам.

Тема 17: Культура України в другій половині XIX - на початку ХХ ст.

▪ **меценат** - благодійник, покровитель літератури й мистецтва, який надає власні кошти на видання книг, зібрання колекцій рукописів, картин, скульптур, відкриття бібліотек, музеїв, навчальних закладів.

▪ **професійний театр** - постійний театр, у якому працювали професійні драматурги, режисери, актори (друга половина XIX ст.)

1882 р. - М. Кропивницький заснував у Єлисаветграді український професійний театр в Наддніпрянській Україні.

Перша українська професійна трупа - Товариство українських акторів

1864 р. у Львові засновано перший на західноукраїнських землях український професійний театр О. Бачинського при товаристві «Руська бесіда».

▪ **реалізм** - художній напрямок у мистецтві, що ставить завдання дати найбільш повне, життєво правдиве відображення дійсності. Був домінуючим у другій половині XIX ст.

▪ **модернізм** - сукупність мистецьких явищ, що сформувались на початку ХХ ст., яким притаманна нова, суб'єктивно-ідеалістична концепція людини та пов'язане з нею заперечення класичних форм мистецтва XIX ст. Характеризуються пошуком нових форм.

Підсумковий листок: Театральне мистецтво в Україні - етапи становлення:

Зародження театрального мистецтва, наприкінці XVIII - у першій половині XIX ст.

1814 р., Харків
Г. Квітка-Основ'яненко

1818 – 1821 рр. Полтава
І. Котляревський

Аматорський театр

Створення **професійного** українського театру: у другій половині XIX ст.
«професійний театр» - постійний театр, у якому працювали професійні драматурги, режисери, актори.

1882 р. - М. Кропивницький заснував у Єлисаветграді український професійний театр в Наддніпрянській Україні.

Перша українська професійна трупа - Товариство українських акторів

1864 р. у Львові засновано перший на західноукраїнських землях український професійний театр О. Бачинського при товаристві «Руська бесіда».

Організація **стаціонарного** українського театру - **початок XX ст.**
створення шкіл акторського виховання, ідеологічної платформи національного театру.
Виникає перший стаціонарний український театр у результаті революції 1905-1907 рр., коли були усунені всі організаційні перешкоди щодо розвитку національного театру.

М. Садовський в 1906 р., у Полтаві створює перший стаціонарний український театр.

У 1907 р. стаціонарний театр М. Садовський організовує в Києві.

Тема 18: Українські землі в складі Російської імперії в 1900-1914 рр.

▪ 17 жовтня 1905 р. «Маніфест про громадські права»

переломний момент, який сприяв активізації національно - візвольної боротьби «Від заворушень, що виникли, може з'явитися загроза цілісності та єдності держави загальноросійської. Тому до обов'язків уряду Ми віднесли виконання непохитної нашої волі: 1) дарувати населенню непорушні основи громадянської свободи, совісті, слова, зібрань і союзів...»

фактично 1) <u>втратив</u> <u>чинність</u> <u>Емський</u> <u>указ</u>	виникнення легальної 2) <u>україномовної</u> <u>преси</u> <u>зростання</u> <u>чисельності</u> легально <u>діючих</u> українських <u>видань</u> i <u>видавництв</u>	виникнення і активізація та легалізація діяльності 3) <u>українських</u> партій різної ідеологічної орієнтації i супільніх організацій	1905 р. <i>відкриття</i> 4) <u>перших</u> «Просвіт» в Наддніпрянській Україні Одеса (перша), Миколаїв, Катеринослав	5) <u>здобутто</u> першій досвід парламентської діяльності
---	--	--	---	--

▪ Столипінська аграрна реформа (1906 – 1910 рр.):

1. утворджено приватне селянське землеволодіння;

стимулювала вихід селян з общини з утворенням **хуторів** та **відрубів**. Масового характеру процес виходу з общини набув на Правобережжі.

2. сприяла зростанню продуктивності господарства;

Майнове розшарування селянства.

3. загострила соціальні суперечності на селі.

4. переселення селян до Сибіру, Північного Кавказу, Середньої Азії.

▪ **хутір** – окреме поселення однієї чи кількох родин, що виділилося із сільської громади для ведення господарства.

▪ **відруб** – назва ділянки общинної землі, яку виділяли селянину в особисту власність, коли він виходив з общини в період реалізації Столипінської аграрної реформи. Поширення на початку ХХ ст. в суспільному лексиконі Російської імперії понять «хутір», «відруб», «переселенці» пов'язане із запровадженням реформ П. Столипіна.

Поширення на початку ХХ ст. в суспільному лексиконі Російської імперії понять «хутір», «відруб», «переселенці» пов'язане із запровадженням реформ П. Столипіна.

- **чорносотенці** - російські націоналістичні організації, утворені після придушення революції 1905-1907 рр., з метою вести суспільну і культурну війну проти українського руху на захист основ Російської держави в Україні. Складові програми: відстоювання самодержавства, невизнання українців і білорусів як окремих народів, неподільність Російської імперії, антисемітизм.

«ШОВІНІЗМ» – «ЧОРНОСОТЕНЦІ».

- **шовінізм** - одна з агресивних форм націоналізму, що проповідує національну винятковість, зверхність однієї нації над іншими, розпалює національну ворожнечу й нетерпимість.

- **«справа Бейліса» (1911 – 1913 рр.)** - прояв переслідування представників неросійських націй і народностей, що проживали на території України, особливо євреїв. Уряд став на шлях провокування **антисвейських судових процесів**. Найбільший з них відбувся в Києві, де при підтримці **місцевих чорносотенців** звинуватили Менделя Бейліса у вбивстві з ритуальною метою російського хлопчика. **Чорносотенна преса** розгорнула **шалену антисемітську агітацію**, закликаючи **до єврейських погромів**. «Справа Бейліса» викликала величезне обурення демократичних верств населення України. Незважаючи на підготовлені поліцією заяви лжесвідків та «експертів», **шалений тиск чорносотенців, суд, завдяки широкій хвилі громадського протесту, виправдав Бейліса**.
«...Вони лєстять народним забобонам, роздмухують марновірство й наполегливо кличуть до насильства над інноплемінними співвітчизниками. З приводу це не розслідуваного вбивства в Києві хлопчика Ющинського в народ знову кинута брехлива казка про вживання євреями християнської крові. Це давно відомий прийом старого бузувірства».

- **страйк** - форма боротьби, яка полягає в колективній відмові робітників і службовців від праці з пред'явленням роботодавцю або урядові економічних або політичних вимог.

- **економічна криза** (1900 – 1903 рр.) - раптове падіння, скорочення виробництва, що супроводжувалось розоренням значної частини підприємств, зростання безробіття, падінням заробітної плати й курсу акцій.

!!!Концентрація промислового виробництва
в металургійній, вугільній, залізорудній галузях у Наддніпрянській Україні на
початку ХХ ст. (в умовах **економічної кризи 1900 – 1903 рр.**)
сприяла створенню **монополістичних об'єднань** (синдикатів).

- **МОНОПОЛІЯ** - велике об'єднання промисловців, банкірів, торговців, яке виникає в умовах посилення конкурентної боротьби, щоб узгоджувати дії підприємців із виробництва і збуту товарів з метою одержання максимальних прибутків.

Особливості розвитку промисловості в Наддніпрянській Україні:

30 – 40 рр. XIX ст. <u>перша</u> половина XIX ст.	1. початок промислового перевороту; 2. початок формування фабрично-заводської промисловості; 3. виникнення кам'яновугільної, текстильної, машинобудівної, металургійної, цукрової галузей.
друга половина XIX ст. Реформи 1860 – 1870-х рр.	1. приплів іноземних інвестицій , формування ринку вільнонайманої праці ;
	2. завершення промислового перевороту та розгортання індустріалізації; перехід до фабричного виробництва в провідних галузях промисловості;
	3. бурхливий розвиток вуглевидобувної, гірничорудної та металургійної галузей;
	4. потужний розвиток цукробурякового виробництва .
На початку ХХ ст. 1900 – 1903 рр. економічна криза	<i>Відбувається утворення</i> монополістичних об'єднань <i>спричинене</i> формуванням високого рівня концентрації виробництва в металургійній, вугільній, залізорудній галузях.

- ➔ Спільними рисами для **землеволодіння** в Наддніпрянській Україні та на західноукраїнських земель на початку ХХ ст. були:
  - 1. домінування поміщицького землеволодіння;**
  - 2. збереження церковного землеволодіння;**
  - 3. збереження малоземелля та безземелля селян.**
- ➔ Спільними рисами розвитку **економіки** в Наддніпрянській Україні та на західноукраїнських земель на початку ХХ ст. було:
  - 1. домінування в економіці іноземного капіталу;**
  - 2. діяльність кооперативів;**
  - 3. колоніальний статус: перетворення земель на ринки збуту товарів і джерела дешевої робочої сили та сировини.**

Політизація українського національного руху.

На початку ХХ ст. в Російській імперії діяльність політичних партій була заборонена, але це не могло зупинити політичний розвиток.

РЕВОЛЮЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ (РУП) - 1900 р.

Д. Антонович, М. Русов, Л. Мацієвич, Б. Камінський

створена в Харкові групою студентської молоді на «раді чотирьох»,
перша українська політична партія Наддніпрянської України.

РОЗКОЛ РУП - 1902 р.

Самостійницька течія: М. Міхновський вважав, що
гасло здобуття самостійної Української держави не можна змінити ні в
якому разі. **М. Міхновський** вийшов з РУП й створив в
1902 р. нову політичну організацію - **Українську народну партію**.

Автономістська течія - !!!ДОМІНУЮЧА

більшість членів РУП віддала перевагу ідеї
автономії України у складі Росії, хоча б як
першого кроку на шляху до повної самостійності України.

Процес утворення українських політичних партій, розвиток самостійницької і
автономістської течій в національному русі та формування української соціал-
демократії:

1905 р. - Маніфест Миколи II про громадські права - легалізація партійної діяльності.

Перейменована **РУП** в
Українську соціал-демократичну робітничу партію,
(УСДРП), грудень 1905 р.
В. Винниченко, С. Петлюра
Автономія України в складі Росії +
соціальні перетворення.

Українська
демократично - радикальна партія,
(УДРП) 1905 р., Київ,
С. Єфремов, Є. Чикаленко
І. Шраг, Д. Дорошенко
Встановлення в Росії
конституційної монархії,
надання автономії Україні.

1908 р. - «Восени у Києві відбулася нарада Української демократично-радикальної партії, на якій було
вирішено відмовитися від партійної діяльності та перейти до роботи у формі **безпартійної організації**.

Громадська організація **Товариство Українських поступовців (ТУП)**, 1908 р.

Друкований орган газета „Рада“ (Є. Чикаленко, головний редактор)
голова ТУП: **М. Грушевський**, організатори: **С. Єфремов, І. Шраг**

Основною вимогою новоствореної організації - **ТУП** було проголошено здобуття Україною
національно-територіальної автономії у складі Російської Федерації.

- **загальне виборче право** – принцип виборчого права, який визначає право особи (у більшості держав – громадян) обирати і бути обраним на виборах до представницьких органів або на виборні посади. Цей принцип стосується громадян країни незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, які досягли повноліття.

«Сокіл – батько»	«Січовий батько»
 <p>I. Боберський <u>педагог,</u> «батько українського спорту» – перші підручники гімнастичних вправ і спортивних ігор. Автор назви «Пласт».</p>	 <p>Кирило Трильовський <u>адвокат,</u> 1890 р. -РУРП 1914 р. ГУР - УСС Українська бойова управа, Палата послів Державної ради</p>

- **народне віче** – народні збори для обговорення загальних справ і безпосереднього вирішення нагальних питань суспільного, політичного та культурного життя другої половини XIX – початку ХХ ст.
  - На українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, новою формою соціального протесту на селі на початку ХХ ст. були **страйки**.
- 1902 р. - рік страйків в Галичині** (страйкувало 500 сіл і 200 тис. сільгоспробітників)

- **МЕТОДИ БОРОТЬБИ**, які використовував український національний рух у Галичині на початку ХХ ст.:
1. діяльність парламентської **опозиції** (депутати + А. Шептицький);
  2. терористичні акти (молодь);
  3. **страйки** (селяни та робітники) і народні віча (селяни).

Головні гасла українського національного руху у Східній Галичині на початку ХХ ст.:

1. «запровадження загального виборчого права»;
2. «надання автономії Східній Галичині»;
3. «створення українського університету».

Східна Галичина - «Український П'ємонт» - на початку ХХ ст. - загальноукраїнський центр визвольного руху.

«Поява сильної та динамічної спільноти у Галичині наклали відбиток на українські землі в Росії. Так сформувалася концепція Галичини, як маленького краю з великою місією, покликаного стати базою і плацдармом визвольної боротьби усього українського народу...»

В українському політичному русі **Східної Галичини** наприкінці XIX - початку ХХ ст.

фактично сформувалася двопартійна система
та завершилася його еволюція від автономізму до Самостійності.

Тема 20: Україна в роки Першої світової війни

Напередодні Першої світової війни українські землі перебували у складі двох імперій - Російської та Австро-Угорської, кордони яких по р. Збруч.

• Світова війна –

збройний конфлікт, у який втягнуто кілька держав або їх коаліцій, за переділ уже поділеного світу, переділ колоній, сфер впливу й отримання прибутків, поневолення інших народів.

Плани воюючих сторін щодо України напередодні Першої світової війни:

Росія	приєднання Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття, ліквідація українського національного руху;
Австро - Угорщина	приєднати Волинь та Поділля;
Німеччина	приєднання Подніпров'я, Донбасу та Криму, перетворення України в невичерпну сировинну базу та плацдарм для подальших бойових дій.
Туреччина	повернення володінь, що були втрачені у війнах з Росією, зокрема Північного Причорномор'я і Криму; контроль над Чорним морем.
Румунія	приєднання Північної Буковини та Бессарабії;

• Головна українська рада,

1914 р., очолив К. Левицький, Львів

!!!ГУР = УСС= лояльність. Підтримка Троїстого союзу.

Створена українськими політичними Партіями Галичини (РУРП, УНДП, УСДП)	Мета: репрезентація інтересів Українського населення Галичини
---	---

«...Перемога Австро-Угорської монархії буде нашою перемогою.

I чим більша буде поразка Росії, тим швидше проб'є година визволення України... Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!..»? Росія - історичний ворог українців.

Головна Українська Рада Львів , серпень 1914 р. голова К. Левицький	Союз Визволення України Львів, 4 серпня 1914 р., Голова – Д. Донцов
Українські політичні партії Галичини, міжпартийний блок (УСДП, РУРП, УНДП)	політична організація емігрантів із Наддніпрянщини «Ми – українці з Росії...»
!!!ГУР = УСС= лояльність проавстрійська позиція	Допомога військовополоненим українцям (українських солдатів, які потрапили в полон з частин російської армії).

ГУР + СВУ = ЗУР,
Загальна Українська Рада,
 травень 1915 р., К. Левицький, Віден

<p>Товариство українських поступовців ТУП, 1908 р., Київ – нейтралітет</p> <p>«Украинская жизнь», «Війна і украинці», 30 липня 1914 р.</p>	<p>ТУП закликало українців – бути нейтральними, тому що жодна з воюючих сторін «.. не може викликати співчуття ні цілями, ні способами боротьби». Це справжня трагедія живого народу... Україна віддала своїх дітей у жертву богові війни. Цю війну ми визнаємо чужою для себе справою.</p>
<p>С. Петлюра</p> <p>«Украинская жизнь», «Війна і украинці», 30 липня 1914 р.</p>	<p>«За Росію до переможного кінця».</p> <p>УСДРП на чолі з С. Петлюрою закликали підтримати Антанту й чесно, «...не піддаючись на провокації, виконати свій обов'язок громадян Росії до кінця, не тільки на полі бою, в шеренгах війська, а й як громадяни - в міру сил сприятимуть успішному виконанню російською армією завдання, що випало на її долю...»</p>

▪ **мобілізація** – 1) призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану; 2) переведення всіх галузей промисловості у воєнний стан; 3) залучення кого-небудь для виконання якогось важливого завдання, масового заходу.

- **евакуація** – виселення населення, виведення військ, вивезення матеріальних засобів з території, що перебуває під загрозою стихійного лиха або нападу ворога.
- **депортація** – примусове, насильницьке переселення людей за межі місця їхнього постійного проживання
- **еміграція** – вимушене або добровільне переселення частини населення з батьківщини до іншої країни на певний час або на постійне проживання

▪ **Легіон Українських січових стрільців (ГУР =УСС)** – військова частина, створена за ініціативи Головної української ради у складі австрійської армії, що діяла проти російської армії в 1914-1918 рр.

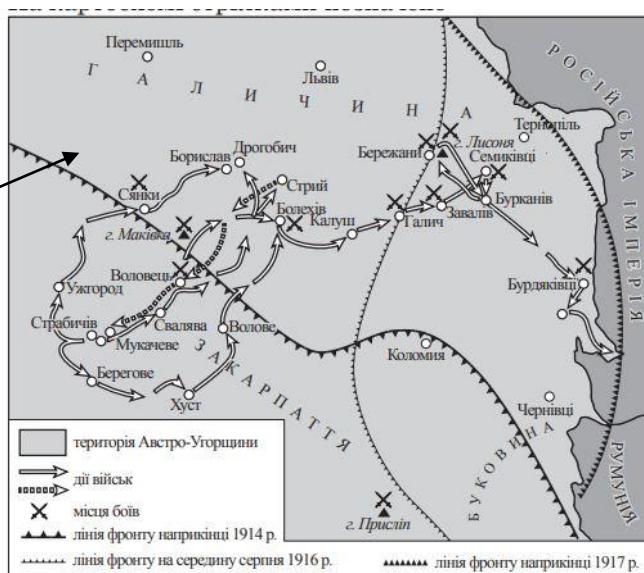

УСС мали бути не тільки **виявом лояльності** галицьких **українців Австро-Угорській монархії**, але й інструментом українського політичного представництва, зокрема після закінчення війни при новому розподілі Європи.

Бойовий шлях Українських січових стрільців.
1914 р. – Ужоцький та Верецький перевали – початок бойового шляху УСС.

травень 1915 р. – г. Маківка – **бойове хрещення УСС.**

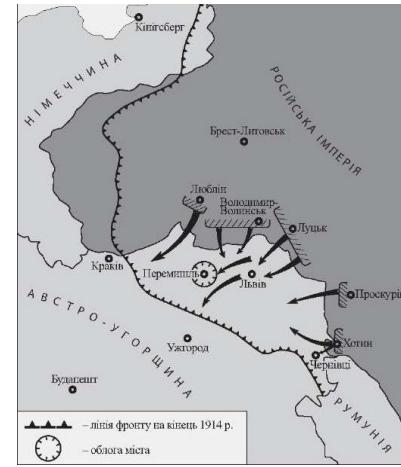
1916 р. – г. Лисоня, с. Бережани – «усуси» потрапили в оточення й вирвалось з нього вдалось невеликій частині – трагічна віха бойового шляху УСС.

Галичина	Волинь
1914 р. створено легіон УСС з ініціативи ГУР.	1916 – 1917 pp. УСС проводили найбільшу активну освітньо-культурну діяльність

1917 р. - створений Галицько – Буковинський курінь УСС (Є. Коновалець).
1918 р. - похід УСС в складі Австро – Угорської армії на Правобережжя.

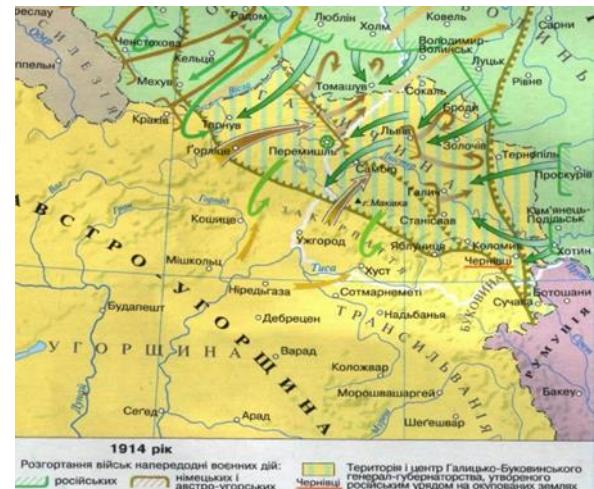
▪ **ГАЛИЦЬКА БИТВА** – наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту в **серпні – вересні 1914 р.**, у результаті якої вони зайнняли Східну Галичину, Північну Буковину й вийшли Карпатські перевали.

▪ **«Європейський скандал»** – політика російської адміністрації на чолі з графом Г. Бобрицьким щодо населення окупованих західноукраїнських земель у 1914–1915 рр., метою якої була швидка інкорпорація Галичини й Буковини до складу Російської імперії.

▪ **Галицько-Буковинське генерал-губернаторство** – тимчасова адміністративно-територіальна одиниця на чолі з графом Г. Бобрицьким, створена **урядом Російської імперії** на окупованих російськими військами західноукраїнських землях наприкінці 1914 р.

→ **Депортаций** українців з території Галицько-Буковинського генерал-губернаторства, що було утворене у 1914 р., здійснювалися з метою **розгромити український національний рух**.

▪ **ГОРЛИЦЬКА ОПЕРАЦІЯ** – наступальна операція австро-німецьких військ у **травні – червні 1915 р.** результатом якої стало захоплення Східної Галичини, Північної Буковини, Західної Волині, Холмщини й Підляшшя.

• Австрійська карикатура на поразку Росії в 1915 р.

▪ **Брусиловський прорив** – наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова у травні – серпні **1916 р.**, у результаті якої вони відвоювали Східну Галичину, Північну Буковину й Західну Волинь.

«Дії цього фронту врятували Італію від розгрому та виходу її з війни, окрім того, полегшили становище англійців і французів на фронті, спонукали Румунію стати на бік [Антанти] та зіпсували всі плани й наміри австро-угорців і німців на цей рік...», сприяли повторній окупації російськими військами частини Галичини та Буковини.

- **Спільні риси політики** Російської та Австро -Угорської імперій щодо українського населення в роки Першої світової війни:
  1. використання ресурсів для забезпечення потреб армії та фронту;
  2. переслідування й ув'язнення визнаних «неблагонадійними» українців;
  3. репресії проти звинувачених у співробітництві з військами противника;
  4. завоювання українських земель, що перебували у складі ворожої держави;

→ У роки Першої світової війни ворогуючі сторони здійснювали **депортацію українського населення Галичини з метою приборкати можливий опір населення окупаційній політиці.**

Наслідки І світової війни для українського суспільства:

Політичні (позитивні):	Соціально – економічні (негативні):
Зростання національної самосвідомості, набуття нових організаційних форм; Організаційне оформлення українського національного руху (ГУР, СВУ, УЦР); Радикалізація українського національного руху; Створення українських збройних формувань (УСС), набуття воєнного досвіду; українізація армії Підняття «українського питання» на міжнародний рівень; Створення передумов для здобуття Україною незалежності; Політичні (негативні): Розкол українського національного руху.	перетворення Наддніпрянської України на найближчий тил, посилення економічного визиску України; руйнація народного господарства посилення інфляційних процесів (падіння промислового виробництва, зростання цін, кризовий стан економіки) людські втрати, скорочення чисельності працездатного населення, міграції населення. загострення соціальних проблем (ストрайки, біженці, депортовані), загострення продовольчої проблеми; формування механізмів державного регулювання економікою – державний контроль над промисловістю.

В ході Першої світової війни в 1917 р. відбулось

повалення самодержавства, розпад Російської імперії, Українська революція.

Тема 21: Початок української революції

- **автономізація** (1917 р.) - процес досягнення автономії, зокрема поступове усвідомлення українцями необхідності самоуправління

- **Українська Центральна Рада** - громадсько-політична організація, заснована для керівництва українським національним рухом у березні 1917 р. На Всеукраїнському національному конгресі (квітень 1917 р.) була перетворена на національну представницьку організацію. Після Другого Універсалу (липень 1917 р.) до її складу ввійшли представники національних меншин. Очолив М. Грушевський. Під час Української революції взяла на себе функції національного парламенту. Припинила існування внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р.

Українська партія соціалістів – революціонерів (УПСР) – есери

Лідери та соціальна база	Програмні положення:	Роль в УЦР та уряді:
М.Грушевський, В. Голубович П. Христюк, О. Севрюк селяни, солдати квітень 1917 р. нова партія створена під час Української Революції	➡ національно – територіальна автономія України в складі федерацівної Росії; ✓ скасування приватної власності і передача землі селянам;	Наймасовіша політична партія \ перша за чисельністю. Мала найбільшу підтримку населення Наддніпрянської України

Українська соціал – демократична робітнича партія (УСДРП) – есдеки

Лідери та соціальна база	Програмні положення:	Роль в УЦР та уряді:
В. Винниченко, С. Петлюра М. Порш, Б. Мартос робітники, селяни Правобережжя відновлена - квітень 1917 р.	✓ демократизація суспільного ладу; ➡ національно – територіальна автономія України в складі федерацівної Росії; ✓ скасування приватної власності на землю і підприємства - конфіскація великих площ земельної власності.	УСДРП найбільше представлена в уряді (Генеральному Секретаріаті)

- **Генеральний секретаріат** - уряд УНР, створений у червні 1917 р. з ініціативи Української Центральної Ради, очолив В. Винниченко.

- **універсали УЦР** - звернення декларативно-програмного характеру до українського народу, опубліковані в 1917-1918 рр. Українською Центральною Радою.

- **червень 1917 р. - ухвалення I Універсалу УЦР; «автономія»**
- **липень 1917 р. - ухвалення II Універсалу УЦР; «компроміс»**
- **листопад 1917 р. - ухвалення III Універсалу УЦР; «УНР»**
- **січень 1918 р. - ухвалення IV Універсалу УЦР - «незалежність»**

- **самостійники** - прихильники негайногого, в умовах революційних подій 1917 р., проголошення незалежності України; члени Української народної партії (Української партії соціалістів-самостійників). Лідер самостійників - **М. Міхновський**. «Самостійники» були ініціаторами виступу «полуботківців».

- Причина I Універсалу: відмова Тимчасового уряду визнати право України на автономію.

I Універсал, 10 червня 1917 р. «АВТОНОМІЯ»

прийнято на II військовому з'їзді в Києві

- ▶ «Вільна Україна у вільній Росії». Хай народ український має право сам порядкувати своїм життям...
- ▶ проголошення національно-територіальної автономії України у складі Росії;
- ▶ вищим органом влади, здатним приймати акти конституційного значення проголошувалася Центральна рада;
- ▶ верховним законодавчим органом автономної України мусить бути Сейм;
- ▶ місцеві органи влади на території України мусять підпорядковуватись УЦР, а згодом – національному Сейму: кожне село, волость, повіт мали установити зб'язок з УЦР, створити місцеві українські органи влади;
- ▶ запровадження «особливого податку на рідну справу», створення скарбниці УЦР;
- ▶ українська громадськість має дійти порозуміння з представниками національних меншин.

- Наслідки I Універсалу:

створення Генерального секретаріату, загострення стосунків із Тимчасовим урядом Росії.

- Причина II Універсалу: компроміс досягнутий на переговорах з представниками Тимчасового уряду щодо термінів реалізації національних прав українського народу.

II Універсал, 3 липня 1917 р. «КОМПРОМІС»

«...визнаючи, що доля всіх народів Росії зб'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України.

- ▶ УЦР відмовлялася від самочинного проголошення автономії України;
- ▶ уряд Росії визнав легітимність влади Української Центральної Ради та Генеральний Секретаріат та їх право на автономний устрій;
- ▶ УЦР мала поповнитися представниками національних меншин;
- ▶ УЦР зобов'язувалася подати Тимчасовому уряду на затвердження склад Генерального секретаріату як найвищого краївого (місцевого) органу влади;
- ▶ командування представників Центральної Ради до військового міністерства, Генерального штабу та Ставки Верховного головнокомандування.

- Наслідки II Універсалу: збройний виступ самостійників, «липнева» урядова криза в Росії.

4 серпня 1917 р. - «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні»

- цинічний та провокаційний акт, порушення досягнутого компромісу.

обмеження влади лише у 5 губерніях - Київщина, Волинь, Поділля, Полтавщина, Чернігівщина.

- Причина III Універсалу: **жовтень 1917 р. - більшовицький переворот в Петрограді**

III Універсал, 7 листопада 1917 р., «УНР»

- ▶ проголошено УНР, яка зберігала федераційний зб'язок із Російською республікою;
- ▶ декларувався намір почати мирні переговори з Німеччиною та її союзниками;
- ▶ демократичні перетворення: декларовано, що в УНР забезпечуватимуться всі демократичні свободи: слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків; недоторканість особи та житла;
- ▶ проголошено реформу судівництва, скасування смертної кари, амністія політичним в'язням;
- ▶ визнання права національних меншин (росіян, євреїв, поляків) на національно - персональну автономію;
- ▶ соціально - економічні перетворення: встановлення державного контролю над виробництвом та банками; установлення 8-год. робочого дня, свобода страйків;
- ▶ ліквідовано право приватної власності на землю, роздача землі без викупу селянам

- Наслідки III Універсалу: поширення влади УЦР на 9 українських губерній (без Криму).

- Причина IV Універсалу: **війна з Радянською Росією, переговори в Брест - Литовську.**

IV Універсал, 9 (22) січня 1918 р., «незалежність»

«Однині Українська Народна Республіка стає самостійною... суверенною державою

- ▶ завершити переговори в Брест - Литовську;
- ▶ перейменовано Генеральний секретаріат в Раду Народних Міністрів.
- ▶ пропонувалося реорганізувати армію в народну міліцію;
- ▶ до весняних робіт мала бути проведена аграрна реформа - навесні роздати всю землю селянам без викупу;

- Наслідки IV Універсалу: підписання Брест-Литовського мирного договору та вступ німецьких і австрійських військ на територію УНР.

- **«вільне козацтво»** - українські національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань, що діяли в Україні. Перші підрозділи сформовані у квітні 1917 р. на Київщині. Виникли з метою захисту сіл та охорони правопорядку, а згодом і української державності. Формувались переважно з заможних селян.

Добровільні військово-міліцейські формування в Україні

в 1917-1918 рр., створені за територіальним принципом

для охорони правопорядку та підтримки місцевої української

влади, називали «вільним козацтвом».

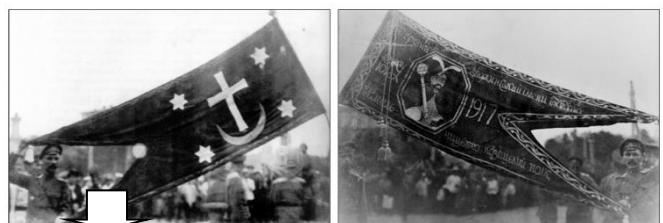
- **«українізація армії»** - процес формування у складі російської армії влітку – восени 1917 р. українізованих частин.

I етап: початок «українізації» війська (березень - квітень 1917 р.)

18 квітня 1917 р. **самостійники**, мріючи про незалежну державу, активно зайнялися формуванням української армії створення із солдатів-добровольців **київського етапного пункту**

► **Першого Українського козачого полку ім. Б. Хмельницького – перша українізована військова частина.**

Представники російського уряду негативно відреагували на його створення і лише після втручання УЦР полк відправили на фронт як національну частину. УЦР заявила, що бере кампанію українізації в армії

під свій **контроль**, однак має намір обмежити формування національних частин тільки в тилових гарнізонах.

I Всеукраїнський військовий з'їзд, травень 1917 р.

створення Українського генерального Військового комітету (УГВК) на чолі з С. Петлюрою.

► Але ще в травні 1917 р. під впливом самостійників у **Чернігові** новобранці стихійно почали гуртуватись в окрему українізовану частину **Другий український полк ім. гетьмана П. Полуботка**.

II ЕТАП українізації частин російської армії (липень - серпень 1917 р.)

► **липень 1917 р. (Другий Універсал)** - **командування представників Центральної Ради до військового міністерства, Генерального штабу та Ставки Верховного головнокомандування;**

► **липень 1917 р.** було розпочато створення **«Першого Українського Корпусу»** в складі російської армії згідно з наказом Верховного головнокомандувача російськими військами Лавра Корнілова про українізацію 34-го корпусу 7-ї армії Південно-Західного фронту. Комплектувався з добровольців, воїнів, козаків із загонів «Вільного козацтва». Командувачем корпусу був генерал-лейтенант **П. Скоропадський**. Остаточно сформовано корпус в жовтні 1917 р.

III ЕТАП українізації частин російської армії (листопад - грудень 1917 р.)

Під контролем Української Центральної ради та Генерального Секретаріату.

► **листопад 1917 р.** з військовополонених галичан у Києві починається формування **Галицько-Буковинського куреня січових стрільців (Є. Коновалець)**.

► **листопад 1917 р.** С. Петлюра видав наказ про об'єднання військ Південно-Західного і Румунського фронтів у новий **Український фронт**, який буде підпорядкований не російській більшовицькій, а українській владі.

16 липня 1917 р. УЦР ухвалила **«Статут вищого управління України»**, що мав стати підґрунтям діяльності адміністрації краю та врегульовувати відносини з Тимчасовим урядом. Для затвердження Статуту до Петрограда відправилась делегація очолена В. Винниченком.

Виснажливі переговори нічого не дали. Дочекавшись, коли українська делегація повернулась до Києва,

Тимчасовий уряд **4 серпня 1917 р.** затвердив **«Тимчасову інструкцію**

Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні»

«На час до вирішення... Установчими Зборами справи місцевого врядування Україною вищим органом Тимчасового уряду є Генеральний Секретаріат, котрого призначає Тимчасовий уряд по пропозиціям Центральної Ради».

Нівелювання (порушення) російським урядом досягнутих під час переговорів компромісних домовленостей:

«Статут вищого управління України» 16 липня 1917 р.	Тимчасова інструкція 4 серпня 1917 р.
Генеральний Секретаріат - місцевий (країновий) орган влади, який формується УЦР, відповідає перед нею, але затверджується Тимчасовим урядом	Генеральний Секретаріат - місцевий (країновий) орган влади Тимчасового Уряду, що затверджується ним за поданням УЦР.
Повноваження ГС поширюються на 9 українських губерній.	Повноваження ГС поширюються на 5 українських губерній: Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська, Полтавська
До складу Генерального Секретаріату входять 14 секретаріатів.	Тимчасовому уряду підпорядковуються секретаріати продовольчих, судових, військових справ, а також шляхи сполучення, зв'язок.

- **Установчі Збори** - виборний законодавчий орган, покликаний випрацювати конституцію держави й, таким чином, на правовій основі оформити новий державний і суспільний устрій.
- **Більшовизм** - історична назва екстремістської течії в російському соціал-демократичному русі, синонім російського комунізму. Провідну роль у формуванні більшовизму відіграв В. Ленін. На II з'їзді Російської соціал-демократичної партії (1903 р.) під час виборів керівних органів гору взяли прихильники В. Ульянова (Леніна), які відтоді назвали себе більшовиками.

■ Порівняльний аспект:

I Всеукраїнський з'їзд рад в Харкові
Радянська УНР - *вперше проголошення*
 радянської влади в Україні
грудень 1917 р.
 столиця м. Харків
Народний Секретаріат
перший робітничо-селянський уряд радянської
України, створений у грудні 1917 р.

1919 р., УСРР столиця м. Харків
 радянський уряд
Рада Народних Комісарів
очолив Х. Раковський
III Всеукраїнський з'їзд Рад,
в березні 1919 р. схвалив
першу радянську
Конституцію УСРР

- **Народний секретаріат** - перший робітничо-селянський уряд радянської України, створений у грудні 1917 р. постановою Центрального Виконавчого Комітету Рад України.

- **Брестський договір** – мирний договір між Українською Народною Республікою та держава Четверного союзу **27 січня (9 лютого) 1918 р.**, який засвідчував завершення війни між договірними сторонами.

<p>Перша радянсько-українська війна, січень-лютий 1918 р. окупація території України німецькими та австро-угорськими військами, які відіграли вирішальну роль у вигнанні більшовиків.</p>	<p>Друга радянсько-українська війна, весна 1919 р.</p>
	<p>Втрата позиції більшовиків в Україні спричинена селянським повстанським рухом проти політики «воєнного комунізму» (Н.Махно, М. Григор'єв).</p>

- **Курултай** - Установчі збори кримських татар, вперше скликані у листопаді 1917 р. За підсумками першого Курултаю кримськотатарського народу було оголошено Кримську Народну Республіку, сформовано її уряд, ухвалено Конституцію та затверджено державні символи.

Причини поразки Української Центральної Ради:

Причини поразки Української революції й національно-визвольних змагань
відсутність **єдності** в діях задля загальнонаціональних інтересів.

УНР за III Універсалом

(визначити кордони Української Народної Республіки згідно з Третім Універсалом Української Центральної Ради
листопад 1917 р.

Першої війна Радянської Росії з УНР:
 грудень 1917 р. - лютий 1918 р.

1. визначити кордони Української Народної Республіки згідно з **ІІІ Універсалом Української Центральної Ради (листопад 1917 р.)**
2. визначити перебіг подій першої війни радянської Росії проти Української Народної Республіки (**грудень 1917 - лютий 1918 р.**)
3. показати лінію розмежування військ у Першій світовій війні на момент укладення перемир'я на Східному фронті **в грудні 1917 р.**

Брестський договір січень 1918 р.

1. показати лінію просування німецьких і австро-угорських військ на Східному фронті **на кінець 1917 р.**
2. визначити кордони Української Народної Республіки згідно з Третім Універсалом Української Центральної Ради.
3. вказати територію, що **увійшла до складу Української Народної Республіки** за умовою Брестського мирного договору.

«Українська Держава»

1. визначити один із підсумків переговорів українсько-німецької та радянської делегацій у травні 1918 р. - **Демаркаційна лінія**
2. визначити **кордони** Української Держави гетьмана **П. Скоропадського**.
3. окреслити район **формування українських та радянських повстанських дивізій - Нейтральна зона.**

квітень - грудень 1918 р.

Тема 22: Розгортання української революції. Боротьба за відновлення державності.

Основні причини падіння Української Держави П. Скоропадського

Основна - поразка Четверного союзу (Німеччини) у війні, що позбавило гетьмана опори та стабільності

- **Директорія** - 1)тимчасовий революційний орган, створений у ніч з 13 на 14 листопада 1918 р., керівний орган антигетьманського повстання. Опера =селяни + робітники. Фактично припинила існування у листопаді 1919 р.
 2) верховний державний орган УНР. Сформована у складі п'яти чоловік:
 В. Винниченко (голова), С. Петлюра, А. Макаренко, Ф. Швець, П. Андрієвський.

Конгреси. Порівняльний аспект:

квітень 1917 р. - Український національний конгрес <i>перший!!! крок відродження нації</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ легітимізував УЦР вищим органом влади; ▪ УЦР - представницький орган українського населення.
29 квітня 1918 р. - Всеукраїнський хліборобський конгрес	<ul style="list-style-type: none"> ▪ гетьманом обрано П. Скоропадського ▪ встановлена монархічна форма державного правління і легітимізована влада гетьмана - створено Українську Державу
січень 1919 р. Трудовий Конгрес <i>роз'язання проблем організації влади та визначення форми державного правління.</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ легітимізував владу Директорії УНР ▪ <i>та передав всю повноту влади у руки її лідерів.</i>

- **соборність** - морально-філософський і соціальний принцип, фундаментальними положеннями якого є: відповідальність усіх за всіх, єдність індивідуального і загального, взаємне духовне збагачення і розвиток.

- **отаманщина** - засилля різноманітних збройних формувань, як правило, з селян, в умовах відсутності реальної державної влади. (1919 р.)

«Революційна стихія селянства, на яку **лідери Директорії** спирались, почала виходити з-під їхнього контролю. Реальна влада на місцях належала не міфічним «трудовим радам», як це планувалося Трудовим конгресом, а виборним місцевим «батькам» і підпорядкованим їм озброєним загонам. В атмосфері наростаючого безладу саме такі загони й «правили бал», вдаючись до масових погромів, насамперед проти єврейського населення».

- за короткий час було створено досить **ефективну систему управління**:

Парламентом стала Українська Національна Рада
(законодавчий орган ЗУНР)
Президентом ЗУНР обрали Свєнга Петрушевича.

листопад 1918 р. - сформовано **уряд Державний Секретаріат** на чолі з **К. Левицьким.**

Уряд і президент прагнули вивести країну з економічної кризи, для чого було вжито такі заходи:

1. Запровадження державної монополії на продаж хліба, цукру, спирту, заборона на вивіз **нафти**.
2. Забезпечене соціальну стабільність: аграрна реформа за викуп, запровадження 8-год. робочого дня
  - створення Української Галицької армії на чолі з М. Омеляновичем-Павленком;
  - центральні органи спиралися на розгалужену і добре організовану систему місцевого управління
  - гарантування широких прав національним меншинам.

!!!!На відміну від УНР, у ЗУНР було створено досить **ефективну систему управління та забезпечене соціальну стабільність.**

■ «Листопадовий зрыв», 1 листопада 1918 р. ,

Українське національне повстання у Львові

поклало початок:

1. українсько-польського збройного протистояння, що згодом переросло у україно-польську війну;

«...українська війська захопили Львів під командою УСС Вітовського...

Ще того самого дня одержав я про те депешу, вислану Вітовським, який домагався в ній негайної висилки цілого легіону УСС до Львова.

2. встановленню влади українців на українських землях у складі Австро-Угорщини адже австрійський уряд погодився на передачу влади у Східній Галичині Українській Національній Раді.

«Український народе! ...твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро – Угорської монархії Українська держава...» З цинінім днем Українська Національна Рада обняла владу в місті Львові й на цілій території Української держави.

- «Чортківська офензива» - історична назва наступальної військової операції Української Галицької Армії (УГА), здійсненої в період з **7 по 28 червня 1919 р.**

У ході «Чортківської офензиви» Українська Галицька

армія примусила відступити польську армію генерала

Ю. Галлера. Вона була однією з найзначніших наступальних

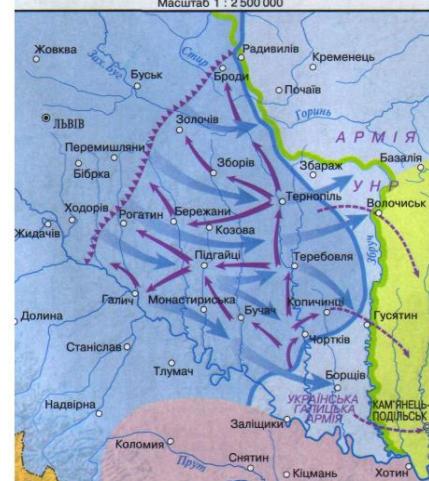
операцій, що здійснила Галицька армія під час українсько-польської війни в Галичині 1918-1919 рр. - 25 тисяч українських солдатів і офіцерів примусили відступити по всій лінії фронту більш ніж 100-тисячну польську армію, добре озброєну і оснащену французами. І тільки зовнішні чинники та брак матеріально-технічного забезпечення врятували супротивника від воєнної поразки.

25 червня 1919 р. - рішення Паризької мирної конференцію про право Польщі на окупацію Східної Галичини аж до ріки Збруч.

28 червня 1919 р. - контраступ польської армії

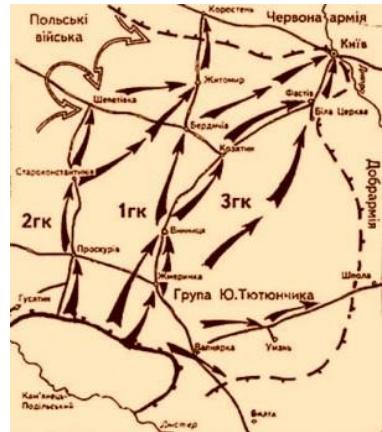
за підтримки Армії Галлера став вирішальною подією українсько-польської війни армія УГА відступила до Збруча.

ЧОРТКІВСЬКА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ (ОФЕНЗИВА) УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ. ЗАВЕРШЕННЯ ОКУПАЦІЇ ГАЛИЧИНІ ПОЛЬЩЕЮ (червень – липень 1919 р.)

▪ **Київська катастрофа** - події серпня 1919 року в Україні, які характеризуються одночасним захопленням Києва УГА та Добровольчою армією А. Денікіна. Спроба знайти порозуміння з денікінцями не мала успіху, й українські частини змушені були відійти на Васильків. Здача Києва була рівносильною поразці. Вперше тодішню спробу зайняти Київ назвав «катастрофою» С. Петлюра.

30 серпня 1919 р. – «Київська катастрофа».

1919 р. - українські війська потрапили в так званий «трикутник смерті» й змушені були вести бої з трьома силами, кожна з яких переважала їх:
більшовиками, білогвардійцями та поляками.

Порівняльний аспект:

Назва	Перший Зимовий похід очолив М. Омелянович - Павленко	Другий Зимовий похід очолив Ю. Тютюнник
Дата:	6 грудня 1919 р. – 6 травня 1920 р.	листопад 1921 р.
Мета:	зберегти основну боєздатну частину військ УНР	підняти народне збройне повстання проти більшовицької влади
Наслідок	допомога військам С. Петлюри під час радянсько – польської війни 1920 р.	ознаменував завершення збройної боротьби регулярних військ УНР за незалежність України!!!!!!!

«Другий Зимовий похід» Армії УНР:

у листопаді 1921 р. українські війська під командуванням Ю. Тютюнника зробили останню спробу регулярними військами відновити незалежність УНР. Біля містечка

Базар на Житомирщині
учасники походу були розбиті,
359 полонених були розстріляні.
Так закінчилася збройна боротьба регулярних військ УНР.

Антибільшовицькі повстання навесні 1919 р.

хвиля стихійного селянського руху, спрямованого проти продрозкладки та насильницького створення комун на чолі

з М. Григор'євим, Н. Махном.

Проти них було кинуто більшовицькі війська, які ціною надзвичайних зусиль розбили повстанців.

- **весна 1919 р.** - втрата позиції більшовиків в Україні спричинена **селянським повстанським рухом** проти політики «воєнного комунізму».

■ Порівняльний аспект:

<u>Перша</u> радянсько-українська війна, січень-лютий 1918 р.	<u>Друга</u> радянсько-українська війна, весна 1919 р.
окупація території України німецькими та австро-угорськими військами, які відіграли вирішальну роль у вигнанні більшовиків.	Втрата позиції більшовиків в Україні спричинена селянським повстанським рухом проти політики «воєнного комунізму» (Н. Махно, М. Григор'єв).

- Холодноярська республіка (1919-1922 р.)** - самопроголошене державне утворення на території УНР у Чигиринському повіті в урочищі Холодний Яр (Черкаська область). Початок формуванню селянського полку поклали брати Чучупаки, які створили загін самооборони Мотронинського монастиря під час революції, щоб вберегти його від грабунку. Згодом контролювана полком територія охоплювала понад 25 навколошніх сіл, мала 15 - тисячну селянську армію, яка боролась проти денікінських військ в 1919 р., а також брали участь в **антибільшовицькому повстанні в 1920 р.** Репресії проти населення стали основним засобом боротьби з повстанством. Холодноярська Республіка проіснувала до 1922 року, коли більшовики обманом заманили холодноярських отаманів в засідку.

- Білий рух** - це антибільшовицький рух в 1917 – 1920 рр., основною метою якого було встановлення військової диктатури для порятунку й відновлення «єдиної і неподільної Росії» (БІЛОГВАРДІЙЦІ, підтримка Антанти)

Денікінський режим, 1919 р.	червень 1920 р. - прорив Врангеля в Криму.
проведення реакційної шовіністичної політики, «білий терор» в Україні. відновлення поміщицької власності на землю повернення земель і підприємств колишнім власникам	1920 р. - угода УССР з махновцями про спільні дії в боротьбі з Врангелем. Союзниками більшовиків під час операції вигнання Врангеля з Криму були загони Н. Махна.
Реакційна шовіністична політика білогвардійців викликала масові селянські повстання	Розгром військ барона П. Врангеля в Криму в листопаді 1920 р. означував припинення широкомасштабних бойових дій на території України.

- інтервенція** - відкрите чи замасковане **втручання** однієї чи декількох держав у внутрішні справи іншої держави. Інтервенція може бути *воєнною, економічною, дипломатичною, ідеологічною*.

■ Договори. Порівняльна таблиця:

ВАРШАВСЬКА УГОДА квітень 1920 р. укладено між УНР (С.Петлюра) та Польщею	РИЗЬКИЙ МИР березень 1921 р. укладено між УСРР, РСФРР та Польщею
<p>Умови договору:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визнання Польщею Директорії УНР на чолі з С.Петлюрою верховною владою УНР. • Передання Польщі Східної Галичини, Західної Волині по Збруч. Втрата західноукраїнських земель. • Спільні воєнні дії проти Червоної армії на території УНР. Антибільшовицький фронт. • Початок радянсько-польської війни!!! 	<p>Умови договору:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Польща визнала незалежність УСРР договірні сторони згідно з принципом самовизначення народів визнають незалежність України і Білорусії... • Передача Польщі Східної Галичини, Холмщини, Підляшія, Постіння, Лемківщини, Західної Волині, частини Полісся. • Перехід до мирного будівництва • чинний 1921 - 1939 рр.

Варшавська угода 1920р. та Ризький мир 1921р.
пов'язані між собою тим, що обидва договори
вирішували долю Східної Галичини на користь Польщі.

Радянські плакати в 1920 році

Радянські плакати в 1920 році

Радянські плакати в 1920 році

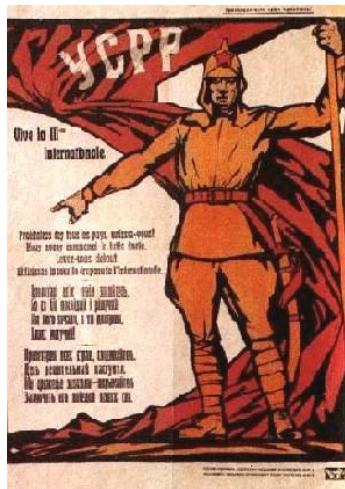
УСРР

▪ «Воєнний комунізм» - соціально-економічний курс

більшовиків в **1919-1921** рр., спрямований на мобілізацію ресурсів для перемоги у громадянській війні, перша спроба негайного запровадження елементів комуністичного суспільства у реальне життя.

Радянська влада запровадила продовольчу диктатуру (продорозкладка), приватна торгівля продовольчими товарами заборонялась, відбулося згортання товарно-грошових відносин та одержавлення власності (націоналізація промисловості, що охопила всі сфери виробництва).

▪ «**Воєнний комунізм**» - соціально-економічна **політика** більшовиків з метою встановлення комуністичного режиму в умовах громадянської війни, реалізовувалася як **модель державного регулювання та контролю над економікою**.

продорозкладка (продрозверстка) - це система заготівель харчових продуктів і сільськогосподарської сировини, побудована на примусовому товарообміні, конфіскації.

«Воєнний комунізм»:

Система управління промисловістю	Торгівля і фінанси	Сільське господарство	Трудові відносини
централізація, бюрократизація державний контроль над промисловістю мілітаризація економіки МАСОВА націоналізація / одержавлення Заборона підприємницької діяльності.	продовольча диктатура заборонено приватну торгівлю; упроваджено карткову систему; безкоштовні комунальні послуги	скасовано приватну власність на землю; продорозкладка конфіскація зерна – формування продзагонів для примусової хлібозаготівлі; комбіди, комнези; комуни та артілі. монополія на хліб	загальна трудова повинність; звінняльна оплата праці; мілітаризація праці; створення таборів примусових робіт.

▪ **«червоний терор»** – масове насильство, яке здійснювали більшовики проти соціальних груп, оголошених «класовими ворогами» або звинувачених у контрреволюційній діяльності.

▪ **ЛІКНЕП** (ліквідація неписемності серед дорослого населення) - головне завдання, яке вирішувалось владою у галузі культури у 20-ті рр. ХХ ст.

Кампанія з ліквідації неписьменності
дорослих проводилась з метою ідеологізації суспільства.

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА (УНР)
часів
Центральної ради період існування:
7 листопада 1917 р. - 29 квітня 1918 р.

ПАРЛАМЕНТ (законодавча влада) - **ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, М. Грушевський.**
Український національний конгрес (квітень 1917 р.) - легітимізував УЦР - переборав у представницький орган українського народу.
УРЯД (виконавча влада) - червень 1917 р. - Генеральний Секретаріат, В. Винниченко січень 1918 р. (д/у УНІВЕРСАЛ) - Рада Народних Міністрів, В. Голубович

Гетьманат
«УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА»
П. Скоропадського
період існування:
29 квітня -
грудень 1918 р.

Законодавча, ВИКОНАВЧА, СУДОВА влада - ГЕТЬМАН П. Скоропадський
29 квітня 1918 р. П. Скоропадського обраний гетьманом на Всеукраїнському хліборобському конгресі (легітимізував владу гетьмана).
УРЯД (виконавча влада) - формувався за принципом професійності.
Рада Міністрів, Ф. Лизогуб

14 листопада 1918 р. - оприлюднення «Федеративної грамоти» гетьмана П. Скоропадського - початок антигетьманського повстання на чолі з Директорією.

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА (УНР)
часів
ДИРЕКТОРІЙ
грудень 1918 р. - листопад 1920 р.

ПАРЛАМЕНТ (законодавча влада) - **ТРУДОВИЙ КОНГРЕС** - легітимізував владу Директорії
УРЯД (виконавча влада) -
Рада Народних Міністрів, В. Чехівський

На відміну від УНР, у ЗУНР було створено досить ефективну систему управління та забезпечено соціальну стабільність.

ЗАХІДНО - УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА
ЗУНР
листопад 1918 р. - липень 1919 р.

Президент ЗУНР - **Є. Петрушевич**
ПАРЛАМЕНТ (законодавча влада) -
Українська Національна Рада, Є. Петрушевич
УРЯД (виконавча влада) -
Державний Секретаріат, К. Левицький

УСРР
Українська Соціалістична Радянська Республіка січень 1919 - 1937 рр.
УРСР
1937-1991 рр.

Органом верховної державної влади (законодавча влада) і найвищим **представницьким** органом в УСРР - **Всеукраїнський з'їзд Рад**
березень 1919 р. - **ІІІ Всеукраїнський з'їзд Рад**, сформував першу радянську Конституцію УСРР - легітимізував радянську владу
УРЯД (виконавча влада) -
Рада Народних Комісарів (РНК), Х. Раковський

Тема 23: Встановлення комуністичного тоталітарного режиму в Україні

НЕП

- це економічний курс уряду більшовиків, прийнятий на Х з'їзді РКП(б) у березні 1921 р. НЕП передбачала забезпечення виходу з економічної і політичної кризи влади шляхом повернення до підконтрольної і регульованої державою приватної власності в промисловості, заміну продрозкладки продовольчим податком, проголошення свободи торгівлі, запровадженням системи вільного найму, об'єднання промислових підприємств у трести, передавання в приватну власність або в оренду дрібних і середніх підприємств.

Основні складові НЕПу (1921-1928 рр.):

Промисловість	Система управління	Торгівля і фінанси	Трудові відносини	Сільське господарство
часткова денаціоналізація оренда дрібних та середніх підприємств концесія	економічні методи господарювання об'єднання державних підприємств у трести , які працювали на госпрахункових засадах - децентралізація	червінець (банк) вільна торгівля (біржа) «Купівля - продаж»	наймана праця матеріальне стимулювання відрядна оплата «нова буржуазія» bezrobottya	продподаток, оренда землі, кооперація, довіл селянам на продаж сільгосп продукції, Хлібозаготівельні кризи звільнення від сплати податків господарств незаможніх селян

Швидка **ВІДБУДОВА** та зростання обсягів промислового виробництва в період НЕПу були забезпечені завдяки **свободі підприємництва, упровадженню оренди, економічних методів господарювання (госпрозрахунок)**.

- **трест** - основна ланка управління державною промисловістю УСРР в умовах непу, яка утворювалася за галузево-територіальною ознакою та діяла на основі госпрозрахунку.
- **госпрозрахунок** - форма господарювання в державних підприємствах на основі фінансової **самостійності** в умовах збереження централізованого керівництва.

Трудові відносини:

«Воєнний комунізм», 1919 - 1921 рр.

«НЕП», 1921 – 1928 рр.

Мілітаризація праці

- трудові мобілізації \ табори
- загальна **трудова повинність**,
- **звінняльна оплата праці** - карткова система.

Наслідки:

1. запровадження на виробництві воєнної дисципліни і трибуналів;
  2. ліквідація квартплати, оплати проїзду
- звінняльний розподіл матеріальних благ**

Економічні методи стимулювання праці

матеріальне стимулювання праці

- **відрядна оплата**, що враховувала якість праці;

застосування **вільнонайманої праці**

Наслідки: **зростання безробіття.**

1. підвищення продуктивності праці;

2. підвищення рівня життя населення

3. відродження приватної ініціативи,

соціальне розшарування

1925 р.

План ГОЕЛРО,
який передбачав будівництво
електростанцій.

Мета плану ГОЕЛРО -
створення в Україні та інших
радянських республіках
умов для індустриалізації.

Причини голоду 1921 – 1923 рр.:

Суб'єктивні:

- політика «воєнного комунізму» скорочення виробництва сільськогосподарської продукції – підтримка сільського господарства продозкладкою;

- підвищення норм хлібозаготівлі, вивезення хліба до Росії;

Об'єктивні:

- післявоєнна розруха
- посуха і неврожай 1921 р., 1922 р. – недостатня допомога голодуючим.

Територія охоплена голодом –
південні області України.

Голод 1921 – 1923 рр.
став приводом до
масового вилучення державовою церковних цінностей

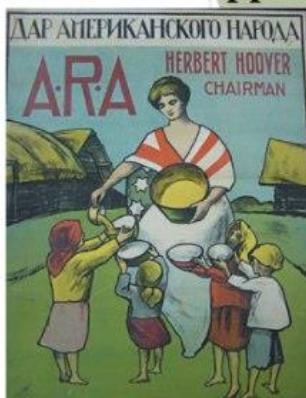

1923 р.

Радянські плакати в 1921-1923 рр.

показує голод 1921-1923 рр.

показує голод 1921-1923 рр., а
саме допомогу міжнародних
організацій

1922 р. – **ДОЗВІЛ** міжнародним
організаціям надати
допомогу голодуючим.
Укладення угоди уряду УСРР
з Американською
адміністрацією допомоги
(ARA), яка з міжнародними
організаціями надавала допомогу жертвам
голоду:

- **українізація** – форма здійснення більшовицької політики коренізації в УСРР у 1923-1938 рр.

- **коренізація** - спроба більшовицького керівництва очолити та взяти під свій контроль процес національного відродження. Під час здійснення політики коренізації в Україні наголошувалося на **двох аспектах**:

1) українізація; 2) створення умов для розвитку національних меншин.

Упроваджуючи в 1923 р. політику **коренізації** керівництво СРСР мало на меті:

поставити під свій КОНТРОЛЬ процес національного відродження в республіках	поступка стихійній силі українського національного руху з метою оволодіння силою цього руху	піднести авторитет радянської влади	боротися проти українського новінізму	Встановити ідеологічний КОНТРОЛЬ над суспільством
Зміцнити позиції, остаточно утвердити радянську владу в національних республіках, через надання прав «культурно-національної автономії».				

▪ Основний зміст політики «КОРЕНІЗАЦІЇ», 1923 - 1933 рр.

1. підготовка, виховання та висування кадрів корінної національності - врахування національних факторів при формуванні партійного і державного апарату;
2. перебудова культури в Україні на ідеологічних засадах марксизму;
3. розширення мережі навчальних закладів усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей;
4. створення окремих адміністративно-територіальних одиниць у місцях компактного проживання неукраїнського населення;
5. проведення культурно - освітньої роботи серед українців за межами республіки.

Основний наслідок політики «українізації»:

зростання чисельності українців серед службовців партійно-державного апарату республіки.

▪ автокефальна церква

- православна церква, яка має цілковиту самостійність у вирішенні організаційних і культових питань, незалежна від іноземних релігійних центрів.

Підтримка радянською владою Української автокефальної православної церкви (**УАПЦ**) у 1920-ті рр. **пояснюється намаганням послабити та розколоти Російську православну церкву, яка вороже ставилась до більшовицького режиму.**

Риси, притаманні релігійному життю 1920-х років в Україні:

1. вилучення у церков історичних і культурних пам'яток 1921 - 1923 рр. під час голоду.
2. антицерковна та атеїстична пропаганда;
- 3. відродження діяльності церков національних меншин**

**УСРР
«Воєнний
комунізм»
1919 - 1921**

Політика:

перша українська Конституція - III Всеукраїнський з'їзд рад, березень 1919 р. КП (Б)У, Рада народних комісарів, «диктатура пролетаріату», «Всеукраїнська надзвичайна комісія», «червоний терор» ревкоми, військкоми, бюрократизація,

Економіка: конфіскація, націоналізація, централізація, мілітаризація скасування грошових відносин - торгівлі, карткова система, продовольча розкладка (розверстка), продзагони, продовольча диктатура, комнези, комбіди, трудова повинність, трудові армії тabori, зrівняльна оплата праці комуни, артiлi, радгоспи, антибiльшовицькi повстання

Культура: ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ!!! КОНТРОЛЬ.

1920 р. - ліквідація університетів, лікнеп, трудова школа, робфаки

**УСРР
«НЕП»
1921- 1928**

Політика: X з'їзд РКП (б), Ризький мир – перехід до мирного будівництва; «договірна федерація», «план автономізації», «план федерації» 1922 р. – створення СРСР, 1924 р. - Молдавська АСРР Конституція УСРР - 1925 р. закріплювала входження УСРР до складу СРСР. націонал-комунізм (О.Шумський, М.Скрипник, М.Волобуєв, М.Хвильовий)

Економіка: багатоукладність економіки, децентралізація, продподаток, голод 1921 – 1923 рр., соціальне розшарування, кооперація, оренда, хлібозаготівельні кризи, концесія, торгівля, червінець; банк, біржа; «нова буржуазія» - власник, НЕПмани, денационалізація економічні методи господарювання, приватне пiдприємництво госпрозрахунок на рівні трестів, синдикат; **швидка вiдбудова** вiльнонаймана робоча сила, безробiття, вiдрядна оплата працi; завершення вiдбудови промисловостi - 1925 р. курс на iндустрiалiзацiю

Культура: ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ!!! КОНТРОЛЬ, УКРАЇНІЗАЦІЯ Надзвичайної комісії та Товариство по боротьбі з неписьменністю Коренізація, 1923 - 1933 рр. (О.Шумський, М.Скрипник) літературний плюралізм «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ 1925 р. - М.Хвильовий), радiостанцiї; театр «Березiль» - 1922 р., Л. Курбас 1921 р. проголошено УАПЦ, очалив В. Липківський - автокефальна церква.

Прiоритетнi галузi: вугiльна, машинобудiвна, металургiйна, енергетична.

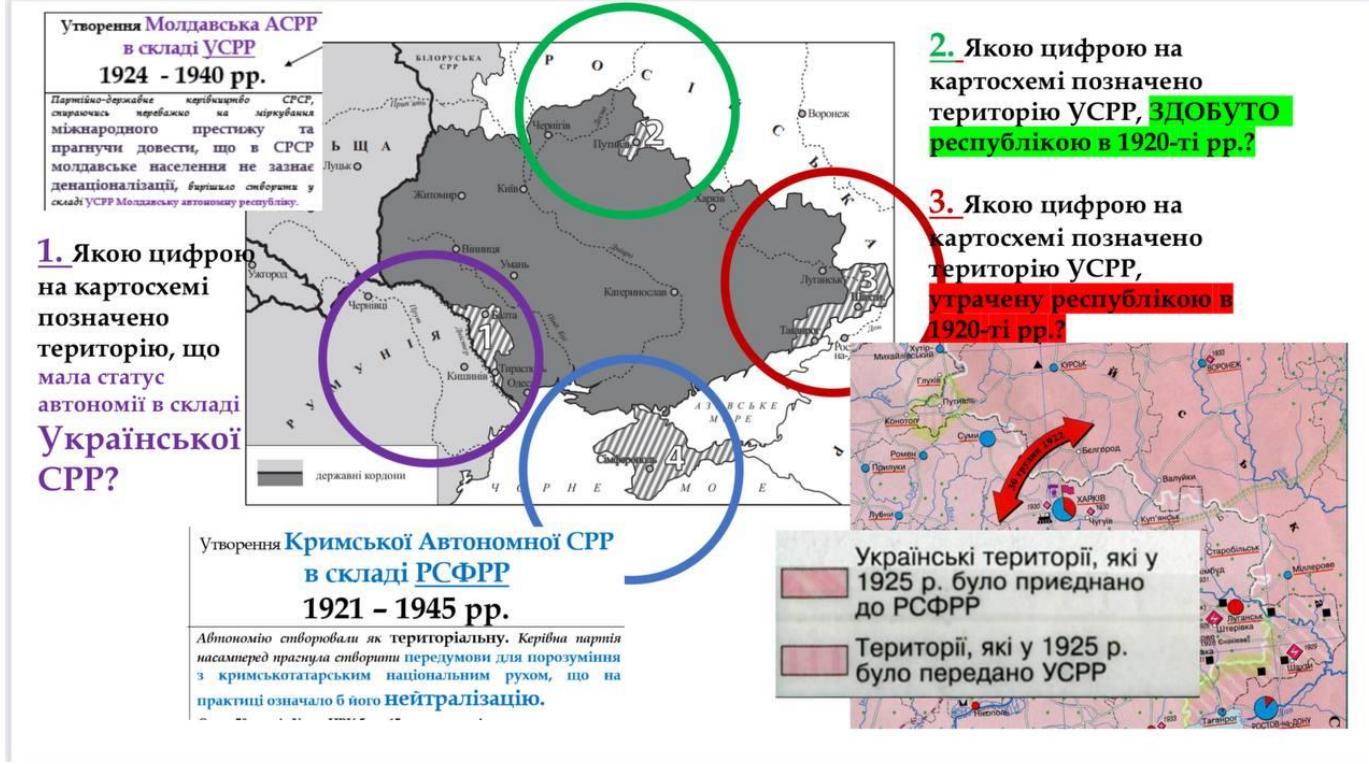
**УСРР
Радянська
модернізація
1929 – 1939 рр.**

Політика: зрошення правлячої бiльшовицької партiї з державним апаратом УРСР, Конституція 1937 р. «ПЕРЕМОГА СОЦІАЛiЗМУ», Верховна Рада, масовi репресiї - класова боротьба, великий терор, культ особи тоталiтарний режим, централiзацiя, партiйна номенклатура, «Шахтинська справа», «Спiлка визволення України», полiтвiдiли МТС;

• 1929 р. - рiк «великого перелому»;

Економіка: експропрiацiєю, нацiоналiзацiя, експлуатацiя, унiфiкацiя, екстенсивний розвиток економiки, директивне господарювання п'ятирiчка, вертикальна система управлiння, трудовий ентузiазiзм; форсована iндустрiалiзацiя, урбанiзацiя, ХТЗ, ДнiпроГЕС, ...сталi соцiалiстичнi змагання, стаханiвський рух, праця в'язнiв ГУЛАГУ; суцiльна колективiзацiя, розкуркулення, Голодомор, ПАСПОРТ; «закон про п'ять колоскiв», «закон про чорну дошку», МТС; бюрократизацiя, соцiальнi деформацiї, конfiскацiя.

Культура: ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ, КОНТРОЛЬ, ЦЕНЗУРА, соцреалiзм; культурна революцiя, «розстрiляне вiдродження», «вороги народу» «друга безбожна п'ятирiчка», саморозпуск УАПЦ (1930 р.), Спiлка радянських письменникiв, Соловецький табiр, атмосфера страху!!! завершення лiквiдацiї неписьменностi - ВСЕОБУЧ, згортання коренiзацiї!!!

Націонал-комуністична течія в українському політичному русі:

- Курс націонал-комуністів на примирення з більшовиками пояснювався **настроями селянства, яке з надією зустріло обіцянки радянської влади здійснити справедливу аграрну реформу.**
  - У 1919 – 1920 рр. крім КП(б)У на території УСРР легально ще діяли інші партії, що визнавали радянську владу. Головними представниками націонал – комуністичної течії були Українська комуністична партія (**боротьбистів**) і Українська комуністична партія (**укупістів**), що прагнули в союзі з більшовиками створити **незалежну** Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Згодом більшовики взяли курс на **ліквідацію багатопартійності = ліквідацію українських комуністичних партій в УСРР.**
- До **1925 р.** КП(б)У різними шляхами остаточно поглинула усі інші політичні партії і залишилась єдиною партією у республіці, фактично та **юридично монополізувавши політичне життя.** В **1925 р.** УСРР було встановлено **однопартійну більшовицьку диктатуру.**

Тема 24: Утвердження більшовицького тоталітарного режиму в Україні

- тоталітарний режим** - політичний лад, за якого державна влада зосереджується в руках певної групи людей (політичної партії), яка знищує демократичні свободи, повністю підпорядковує всі сфери життя своїм інтересам і утримує контроль над суспільством методом політичного терору.

Риси тоталітарного режиму в Українській РСР у 1930-х роках:

- усеохоплюючий політико-ідеологічний контроль держави над усіма сферами життя суспільства;
- одержавлення економіки, її мілітаризація та бюрократизація, використання примусової праці;
- панування однопартійної системи, зрощування партійного та державного апаратів, культ вождя.

• **соціалістична індустріалізація** - комплекс заходів, ужитих ВКП(б) у 1920-1930-х роках, що мав на меті модернізацію промисловості: будівництво заводів, фабрик, залізниць та інших індустріальних об'єктів і глибоку технічну реконструкцію наявних підприємств.

індустріалізація 1925 р.	форсована індустріалізація 1929 р.
<p>Комплекс заходів, уживаних компартійно-радянським керівництвом у 1920-х - 1930-х роках, що мали на меті розбудову й модернізацію промисловості.</p> <p>Створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства, насамперед у промисловості.</p>	<p>комплекс заходів сталінського керівництва щодо прискореного розвитку промисловості з метою ліквідації техніко-економічної відсталості та зміцнення обороноздатності СРСР.</p> <p>Призвела до завершення націоналізації приватної власності.</p>

Джерела індустріалізації: «Експропріація непродуктивних класів, анулювання боргів, зосередження доходів від промисловості, держторгівлі (внутрішньої і зовнішньої) і всієї кредитної системи в руках держави самі по собі дають можливість такого нагромадження всередині країни, яке забезпечує необхідний для соціалістичного будівництва темп розвитку індустрії».

Особливості індустріалізації:

1. побудова та реконструкція великих промислових об'єктів;
2. нерівномірність процесу модернізації промислового потенціалу республіки;
3. поява в промисловому комплексі республіки нових галузей.

Наслідки індустріалізації: «Наша промисловість зростає нечуваними кроками. Ми збудували Краматорський машинобудівний, Харківський тракторний заводи. Все це переконує, що боротьба за соціалізм захоплює мільйони ентузіастів».

Галузі промисловості УСРР, які вважалися пріоритетним в роки перших п'ятирічок: **вугільна, машинобудівна, металургійна, енергетична.**

п'ятирічка

- централізований державний перспективний план, який був спрямований на розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури в СРСР на 5 років. За Сталіна п'ятирічки мали юридичну силу закону, робилися великі зусилля й вживалися різні примусові засоби, щоб їх виконувати.

Заклик до реалізації планів **першої п'ятирічки** (1928/1929 - 1932 pp.)

«Техніка вирішує все!» - гасло, яке найповніше відповідає реалізації в СРСР та УСРР планів першої п'ятирічки

[«техніка виршує все»] допомогло нам створити найширушу технічну базу в усіх галузях діяльності... Це дуже добре. Але цього далеко її далеко не достатньо. Техніка без людей, які оволоділи технікою, мертві...

Ось чому наголос має бути зроблений на працівниках, які оволоділи технікою...

Створено в роки першої п'ятирічки.
створено для підвищення
трудового ентузіазму робітників.
засобом агітації до
виконання завдання
«форсованої індустриалізації».

Основні ознаки адміністративно – командної системи управління промисловістю в роки форсованої індустриалізації:

Усуспільнення праці	Бюрократизація системи управління економікою (збільшення кількості чиновників)	Надмірна централізація Директивне планування Вертикальна система управління	Позаекономічні важелі впливу на результати праці: • соціалістичні змагання: з 1929 р. організація масового виробничого змагання – трудові подвиги та рекорди) стаханівський рух - 1935 • підвищення норм виробітку при збереженні існуючих виплат; • трудовий ентузіазм; • репресії (страх!, «шкідництво»)
Націоналізація			
Одержання засобів виробництва	Індустриалізація Збільшення кількості робітників, Урбанізація		

Напис на плакаті:
«Правильною організацією праці звільнимо колгоспників для роботи в соціалістичній промисловості.
Дамо мільйони робочих рук на фронт індустриалізації».

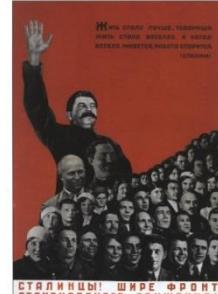
Джерела індустриалізації

Мобілізувати робітників на трудові рекорди та подвиги.

Наслідок соціалістичних змагань

Напис на плакаті:
«Учора – рубіж новатора, сьогодні – робоча норма!»

стаханівський рух (1935 р.) - масовий

робітничий рух за підвищення продуктивності праці, досягнення високих виробничих показників за рахунок поліпшення її організації. Наслідком розгортання в СРСР стахановського руху стало підвищення норм виробітку продукції. Започаткований в роки індустриалізації.

Радянське керівництво переконувало громадськість, що СРСР з усіх боків оточують вороги, і щоб їм протистояти, потрібно **створити потужний військово-промисловий комплекс**.

Він мав базуватися на галузях виробництва, що були зобов'язані **задоволити потреби армії в озброєнні, бойовій техніці, військовому майні**. Насправді Й. Сталін і його оточення самі планували війну проти інших країн, аби встановити там комуністичний режим.

Плакат «Сім бід – одна відповідь» (1930 р.)

Досягнення промисловості України за роки I п'ятирічки:
1932 р. - перший струм дав **Дніпрогес** в Запоріжжі.

Комплекс заходів, уживаних компартійно-радянським керівництвом у 1920-х – 1930-х роках, що мали на меті розбудову й **modернізацію промисловості**, увійшов в історію під назвою **ІНДУСТРИАЛІЗАЦІЯ**.

Наслідки форсованої індустріалізації:

ЗАВЕРШЕННЯ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ (ЗАГАЛЬНЕ ОДЕРЖАВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА)

Позитивні:	Негативні:
перетворення УРСР на індустріальну державу;	централізація - поглиблення підпорядкованості економіки республіки союзному центру;
СТВОРЕННЯ МІЛІТАРИЗОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ КОМАНДНОГО ТИПУ високі темпи розвитку важкої промисловості;	нерівномірність процесу модернізації промислового потенціалу республіки;
Деформована структура економіки - головна увага приділялася розвиткові важкої промисловості, що не супроводжувалося відповідним приростом продукції легкої та харчової промисловості, соціально-культурної сфери.	
побудова та реконструкція великих промислових об'єктів;	екстенсивний шлях господарювання;
поява в промисловому комплексі республіки нових галузей (гідроенергетика);	Перевага сировинно-видобувних галузей господарства, недостатній розвиток обробних галузей. Домінування виробництва засобів виробництва.
швидке формування фабрично-заводського робітничого класу; (збільшення кількості робітників);	відсутність матеріальної зацікавленості робітників; зрівняльна оплата праці; падіння життєвого рівня населення - інфляція, карткова система, неспіча товарів широкого вживання, житлова проблема в містах;
Потужна урбанізація	
Завдяки індустріалізації докорінно змінилася соціальна структура населення.	

Утвердження тоталітарного режиму:

**1929 р. - Індустріалізація
(форсана)
стаханівський рух, п'ятирічки**

**1929 р. - Колективізація
(суцільна)
Голодомор 1932- 1933, геноцид**

**Масові репресії – СТРАХ!!!
Класова боротьба!!!!**

Боротьба з «ворогами народу». Показові судові процеси.
Чистки в партії. Знищенння куркулів як класу.

Плани-ліміти, зрадники батьківщини,
банди вбивць, шпигунів та диверсантів.

**«Культурна революція»
Ідеологізація суспільства.
згортання українізації, поширення
русифікації,
ліквідація УАПЦ,
завершення ліквідації неписемності.**

Соціалістична перебудова села:

колективізація сільського господарства -

об'єднання селянських господарств у велике підприємства шляхом

примусового усупільнення землі, реманенту та худоби.
Для процесу колективізації в УСРР було характерним

- проведення кампанії з розкуркулювання заможного селянства

- розширення мережі машинно-тракторних станцій
- запровадження внутрішніх паспортів для населення міст і новобудов

суцільна колективізація

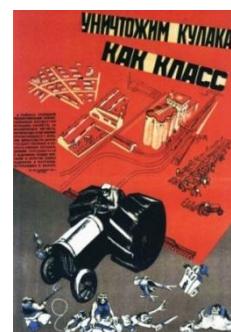
- політика партійно-державного керівництва СРСР і УСРР щодо селянства, примусове, насильницьке об'єднання селянських господарств з метою:

1. ліквідації індивідуального селянського господарства;
2. встановлення цілковитого контролю держави за сільськогосподарським виробництвом;
3. використання його ресурсів й потенціалу для модернізації промисловості.

Наслідки суцільної колективізації:

1. утвердження державної власності на засоби виробництва в сільському господарстві;
2. «прикріплення» селян до сільської місцевості (колгоспів) безпаспортним статусом;
3. багатомільйонні демографічні втрати, підрив і деградація продуктивних сил села.

ЧИМ ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ РАДГОСП ВІД КОЛГОСПУ:

<u>КОЛГОСП</u> (колективне господарство)	<u>РАДГОСП</u> (радянське господарство)
Підприємства, створені шляхом об'єднання окремих селянських господарств для спільногого господарювання на основі суспільних засобів виробництва та <u>КОЛ</u> ективної праці.	Державні підприємства у сфері сільського господарства.
В колгоспах люди працювали за трудодні. Колгоспи користувалися послугами МТС в обмін на продукти харчування.	Сільськогосподарська фабрика з націоналізованими засобами виробництва й найманою робочою силою. Радгоспи володіли сільгосптехнікою.
Засоби виробництва (земля, обладнання, худоба, насіння) перебували в громадському управлінні його учасників і результати праці також розподілялися спільним рішенням учасників.	Засоби виробництва та вироблена продукція є державною власністю.

- Хлібозаготівельна криза — перебої постачання продовольства, спричинені небажанням селянства здавати державі сільгосппродукцію за низькими закупівельними цінами.

Роки:	Шляхи виходу з кризи	Наслідки дій уряду
1925 - 1926 рр.	збільшення закупівельних цін	відновлення заготівлі, розширення НЕПУ
1927 - 1928 рр.	збільшення закупівельних цін	відновлення хлібозаготівлі
1928 - 1929 рр.	відновлення воєнномуніципальних методів, насильницька експропріація хліба в селян.	згортання НЕПу, початок суцільної колективізації, 1929 р.

розкуркулення

- комплекс насильницьких заходів у 1930 рр. проти одноосібних селянських господарств, спрямований на передачу всього або частини їхнього майна на користь колективних господарств.

Про боротьбу з куркульським впливом у колгоспах

Рада народних комісарів УСРР ухвалила затвердити нижче наведену інструкцію про боротьбу з куркульським впливом у колгоспах.
Харків, 20 листопада 1932 р.

Голова Ради народних комісарів УСРР В. ЧУВАР,
Керівничий Справ Ради народних комісарів УСРР В. ЛЕГКИЙ.

ОГОЛОШЕННЮ В ПРЕСІ НЕ ПІДЛЯГАЄ.

ІНСТРУКЦІЯ

Про боротьбу з куркульським впливом у колгоспах

Щоб подолати куркульський опір хлібозаготівлі — встановити залежність на чорну дошку колгоспів, що злісно саботують злиту (передя) хліба за державним підприємством.

1. До колгоспів, заlessених на чорну дошку, вживати таких заходів:

а) Неподільно припинити цільовий дозіс краму, кооперативну та державну торінську.

Припинення торінських праць в способі цільового виснову в підпідліх крамницях усього наявного краму.

б) Цільовою заборонити колгоспу торінською для колгоспників, і для односібників.

в) Припинити всіляке кредитування та дотирмоччо стягнуту раніше видані кредити і інші фінансові.

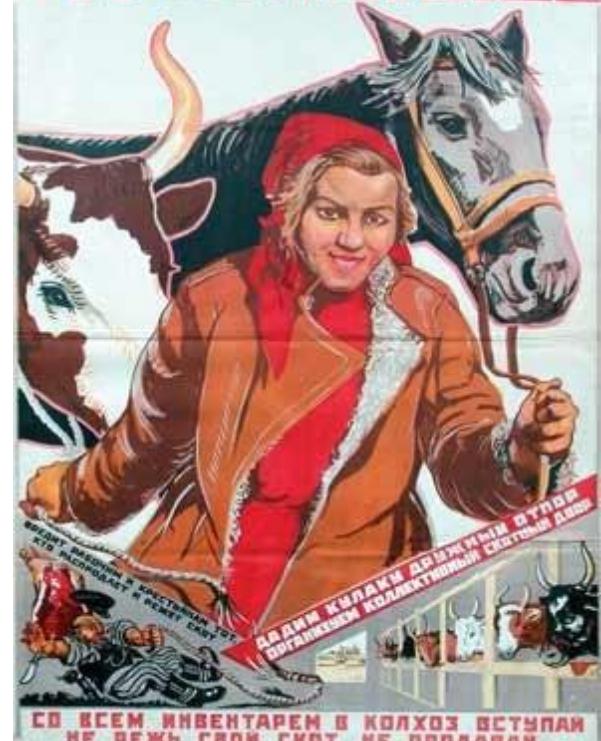
Керівничий Справ Ради народних комісарів УСРР В. ЛЕГКИЙ.

Придн.-УСРР. УПО Головно-загальним фабриком ім. В. Івановського.

Тар. 80.000

Політика «ліквідації куркульства як класу» в роки суцільної колективізації здійснювалась з метою змусити більшу частину селянства об'єднуватись в колгоспи.

ІДИ В КОЛХОЗ

1932 р.

Ліквідація приватної власності
селянина на засоби виробництва, встановлення його
економічної залежності
від держави. ~~Відсутність залежності~~
селян в результатах своєї праці.

Формування нової системи господарювання, заснованої на
жорстокій трудовій дисципліні, примусовій праці.
Економічна ефективність створеного колгоспного ладу була низькою, адже
в ході колективізації відбулось винищення найкращих господарів на селі.
Хроніче відставання сільськогосподарського виробництва.
Зниження товарності сільського господарства.

Утвердження **державної власності** на засоби виробництва
в сільському господарстві -
втягнення сільського господарства
в планову
ДИРЕКТИВНУ ЕКОНОМІКУ.

«Прикріплення» селян
до сільської місцевості (колгоспів)
безпаспортним статусом -
«ЗАКРІТАЧЕННЯ СЕЛЯН»
у колгоспах шляхом запровадження
паспортної системи
(1932 - 1933 рр.)
з обов'язковою пропискою
лише для населення міст і новобудов.

Наслідки СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ:

ГОЛОДОМОР
1932 - 1933 рр.

як наслідок суцільної
колективізації.

Багатомільйонні
демографічні втрати,
ДЕГРАДАЦІЯ
ПРОДУКТИВНИХ
СІЛ СЕЛА

Знищено середній та
заможний прошарок
українських селян -
ліквідували ~~індивідуальні~~
сільські господарства - перестала
існувати така верстви населення як
~~селянин - власник~~
СЕЛЯНИН - КОЛГОСПНИК

Проблему модернізації
сільськогосподарського виробництва
розв'язали шляхом будівництва
МТС (1932 - 1933 рр.)
створено технічну базу
сільського господарства.
Створивши МТС при колгоспах та
радгоспах держава встановила
КОНТРОЛЬ над селом... завдяки
ПОЛІТВІДДІЛАМ МТС.

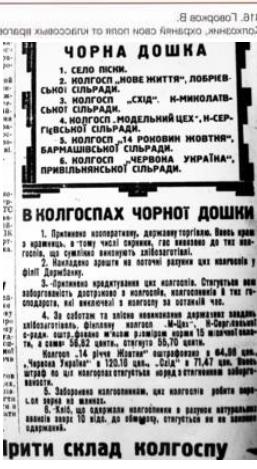
«ЗАКОН ПРО П'ЯТЬ КОЛОСКІВ» - постанова ВЦВК і РНК СРСР від

7 серпня 1932 р. про охорону
соціалістичної власності, яка
передбачала суворі покарання «за
розкрадання колгоспного майна». Плакат є символічним відображенням народної пам'яті про одне зі знарядь геноциду українського народу.

• чорна дошка - система психологічного, військового та адміністративного терору радянської влади в Україні та районах СРСР. Застосовувався в 1930-тих роках на громадян, що чинили опір явно пропагандистським діям влади. Чорні дошки - це також статус села чи району на території Української СРР, який передбачав блокаду та посиленій терор голodomору цивільного населення під час геноциду українського народу 1932-1933 роки. Присвоювався комуністичним режимом населеним пунктам та районам, які чинили опір примусовій колективізації, масовим актам беззаконня влади, зокрема повного вилучення харчових продуктів у мешканців села чи цілого району, що призводило до голодної смерті громадян.

Постанова РНК УСРР про занесення на «чорну дошку» колгоспів за «злісне саботування хлібозаготівель» привела до **конфіскації всього продовольства й посівного фонду, припинення постачання товарів.**

- «машино-тракторна станція» (МТС) - державні сільськогосподарські підприємства, де зосереджувалась техніка і кадри mechanізаторів, їхнім завданням було виробничо-технічне обслуговування і посилення впливу держави на село.

• паспортна система (1932-1933 рр.)

обмеження переселення селян до міст - запровадження паспортів, які видавалися лише мешканцям міст, **«радянське кріпосне право для селян»**. Відбулось «прикріплення» селян до сільської місцевості (колгоспів) безпаспортним статусом.

порівняльний аспект:

Мета: придушити селянські виступи, підірвати сили у відстоюванні соціальних та національних прав.	
Голод 1921 – 1923 рр.	Голодомор 1932 – 1933 рр.
Причини спільні: непосильні плани хлібозаготівель, конфіскація владою продовольчих запасів, експорт продовольства.	
ПОСУХА, РОЗРУХА «Воєнний комунізм»	ШТУЧНО (геноцид) створені умови, несумісні з життям
Територія охоплення:	
 Південь	 Центральні райони УСРР!!!
Політика уряду:	
Дозвіл на надання ДОПОМОГИ закордонними комісіями (ARA)	1930 р. - ліквідація «куркульства» як класу» 1932 р. - «Закон про 5 колосків» 1933 р. - постанова про «чорну дошку».

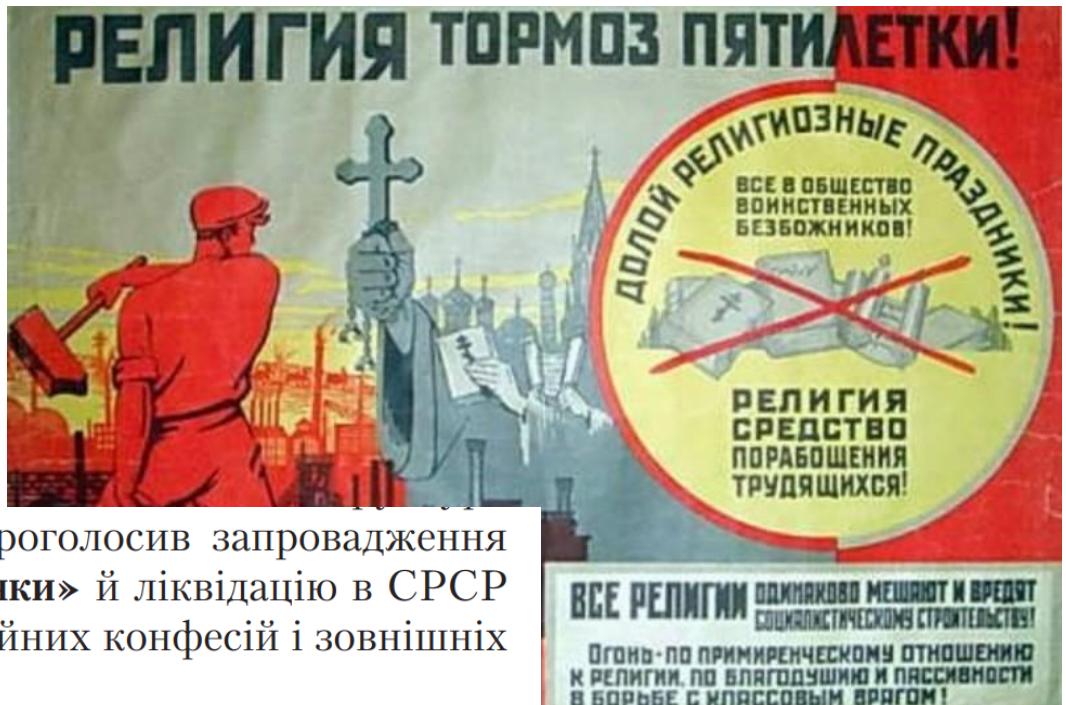
МЕТА ГОЛОДОМОРУ - ОСТАТОЧНО ЗЛАМАТИ
ОПІР селян колгоспній системі,
КОНТРОЛЬ над сільським господарством.

Голодомор – цілеспрямована політика сталінського керівництва в **1932 – 1933 рр.** на створення штучного голоду шляхом реквізиції в селян продовольства з метою завершення суцільної колективізації.

геноцид – дії з наміром навмисного створення для членів будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи населення таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове її знищенння.

- "Друга безбожна п'ятирічка"

У 1932 р. Сталін проголосив запровадження «безбожної п'ятирічки» ѹ ліквідацію в СРСР до 1937 р. всіх релігійних конфесій і зовнішніх виявів релігійності.

1930 ті роки:

- масове знищення культових споруд (руйнування церков та монастирів);
- вилучення церковних цінностей та їх продаж за кордон;
- часткове винищення духовенства - репресії проти духовенства

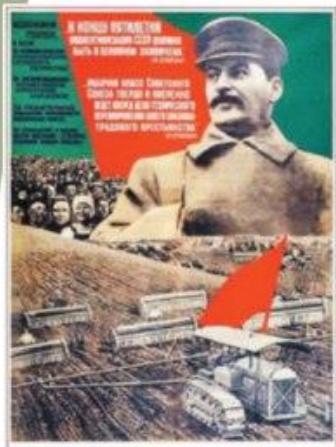
- **«Розстріляне відродження»** – трагічний період піднесення української культури в 1930-ті рр., пов'язаний з уstanовленням тотального контролю більшовицького режиму над культурою. Поняття «розстріляне відродження» використовують, характеризуючи наслідки репресивної політики комуністичного режиму, спрямованої на фізичне знищення української творчої інтелігенції.

«Розстріляне відродження» - літературно-мистецька генерація України 1920-1930-х років, репресована сталінським режимом.

- **націонал-ухильництво** – ідеологічний штамп, що вживався в агітаційно-пропагандистській роботі в СРСР і стосувався тих членів компартії, які «переоцінювали, перебільшували значення місцевих особливостей».

 Християн Раковський голова Раднаркому 1919 – 1923 рр.	 Олександр Шумський - з 1924 по 1927 нарком освіти УСРР	 Микола Скрипник з 1927 по 1933 нарком освіти УСРР	 М. Волобуєв - економіст, автор концепції економічної самодостатності УСРР. 1928 р. стаття «До проблем української економіки».
1922 р. - прибічник розширення політичної та економічної самостійності УСРР	1926 р. піддав критиці кадрову політику більшовиків в Україні	ідеолог націонал - комунізму звинувачений у «національних збоченнях», наклав на себе руки в 1933 р.	піддав критиці економічну політику : УСРР - економічна колонія Росії, насправді може бути самодостатнім учасником світової економіки.

Радянські плакати в 1932-1933 рр.

**КУРКУЛЯ, ЗЛОДІЯ ШУЛЕЖКА
засуджено до розстрілу**
нелег. покиданням воротам громадської власності
на охорону вранці, проти припинських дірнімілерів
Організувати всіх чесних колгостників!
до найвищої міри соціального захисту

Доволі часто згадували Куркуля, називаючи у нього «Більшівікський ідеал». Його засудили якого-то злодія-шулежка, зробивши з цього суду погану славу для України. У Кремлі, на скам'янілій стіні в кабінеті Струєва на відомому радарі, якій-то злодію засудили, після цього він відправився в пропагандистські землі, але вже не тільки в Україну, але й в інші країни, де вже були підготовлені підібні злодії. Він привіз з собою 112 відповідників та підбільних членів, які підтримують злодія з України. Кримськотатарські країни, підкорені злодіям, обіцяють їх розстрілювати.

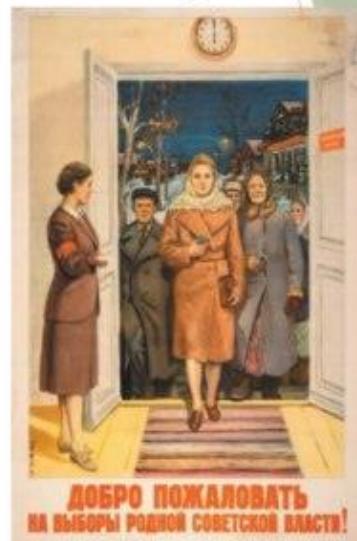

1. Село Верхні — Північноградівського району
2. Село Гаврилівка — Житомирського району
3. село Красногорівка — Бориспільського району
4. село Миргород — Миргородського району
5. село Миргород — Бориспільського району
6. село Миргород — Бориспільського району
7. село Миргород — Бориспільського району
8. село Миргород — Бориспільського району
9. село Миргород — Бориспільського району
10. село Миргород — Бориспільського району
11. село Миргород — Бориспільського району
12. село Миргород — Бориспільського району
13. село Миргород — Бориспільського району
14. село Миргород — Бориспільського району
15. село Миргород — Бориспільського району
16. село Миргород — Бориспільського району
17. село Миргород — Бориспільського району
18. село Миргород — Бориспільського району
19. село Миргород — Бориспільського району
20. село Миргород — Бориспільського району
21. село Миргород — Бориспільського району
22. село Миргород — Бориспільського району
23. село Миргород — Бориспільського району
24. село Миргород — Бориспільського району
25. село Миргород — Бориспільського району
26. село Миргород — Бориспільського району
27. село Миргород — Бориспільського району
28. село Миргород — Бориспільського району

Радянські плакати в 1937 р.

показує конституцію 1937 р.

показує радянську виборчу систему 1937 р.

Радянські плакати в 1937 р.

показує ідеологізацію суспільного життя

показує формування культу особи

1920 – ті роки	1930 - ті рр.
ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ суспільно – політичного та культурного життя.	
ПОЧАТОК ліквідації неписьменності: 1921 р. – створення Всеукраїнської комісії по боротьбі з неписемністю. У лікменах мали навчатися всі, хто не вміє читати і писати від 5 до 50 років.	ЗАВЕРШИЛАСЯ РОБОТА з ліквідації неписьменності. 1930 р. - запровадження обов'язкової початкової освіти («ВСЕОБУЧ»). <ul style="list-style-type: none"> ▪ обов'язкова початкової освіти в сільській місцевості (4 класи) ▪ загальне семирічне навчання у містах. Кампанія «ЛІКНЕПУ» вагомий чинник насадження комуністичної ідеології в суспільстві.
1923 р. ЗАПРОВАДЖЕННЯ «КОРЕНЕЗАЦІЇ» («українізації»); 1. Зростання чисельності шкіл з українською мовою викладання; 2. Створення національних шкіл та районів;	1938 р. остаточне ЗГОРТАННЯ «КОРЕНЕЗАЦІЇ \ ~~українізації~~ <ul style="list-style-type: none"> • скорочення кількості українських шкіл; • початок русифікації української школи; • реорганізація національних шкіл та національних районів.
ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ створення творчих літературно-мистецьких об'єднань, угрупувань: «Плуг», «ВАПЛІТ», «Березіль»	Соціалістичний РЕАЛІЗМ - єдиний дозволений стиль в літературі та мистецтві. 1934 р. – створено СПІЛКУ письменників України з метою утвердження ідеологічного КОНТРОЛЮ за творчістю митців.
Відбувся бурхливий розвиток української культури («Відродження»).	МАСОВІ РЕПРЕСІЇ проти національної інтелігенції. «РОЗСТРИЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ» - літературно-мистецька генерація України, репресована стalinським режимом. (Соловецький табір)
1920 р. ліквідовані університети: Вища освіта - технікуми та інститути. Розширення мережі вчительських курсів, педагогічних та педагогічніків.	1933 р. - відновлення діяльності університетів. 1. збільшення кількості науково-дослідних установ; 2. активізація фундаментальних досліджень; 3. актуальна проблема - підготовки кадрів нової інженерно-технічної творчої інтелігенції.
Поява перших РАДІОстанцій та радіоцентрів.	Зростання кіномережі, поява звукового КІНО , кольорових фільмів.
1921 р. створено УАПЦ відродження діяльності церков національних меншин	1930 р. САМОРОЗПУСК УАПЦ: керівництво було заарештовано, а церкву змусили заявити про саморозпуск.
АНТИЦЕРКОВНА ТА АТЕЇСТИЧНА ПРОПАГАНДА	
1921 – 1923 рр. під час голоду вилучення церковних цінностей репресії проти духовенства.	«Друга безбожна п'ятирічка знищення релігії». <ul style="list-style-type: none"> ▪ масове знищенння культових споруд (руйнування церков та монастирів); ▪ вилучення церковних цінностей та їх продаж за кордон; ▪ часткове винищенння духовенства - репресії проти духовенства Михайлівський Золотоверхий собор у Києві - відомий храм часів Київської Русі зруйновано в 1935 р.
КОНТРОЛЬ	держави над духовним та культурним життям.

- **головне управління таборів (ГУТаб)** - рос. ГУЛАГ –Главное управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключения) в СРСР у 1934–1956 pp. підрозділ НКВС, який керував системою виправничо-трудових таборів.

- **репресій** – заходи державного примусу, покарання, у тому числі за ідейні переконання, нерідко позасудовим шляхом.

Перша хвиля (1928 - 1931 pp.)	Друга хвиля (1932-1936 pp.)	Третя хвиля (1937 – 1938 pp.)
<ul style="list-style-type: none"> ▶ 1928 р. - викриття шкідницьких організацій; ▶ 1930 р. розкуркулення, депортациі селян; ▶ 1930 р. знищення УАПЦ; ▶ 1930 – 1931 pp. боротьба проти громадських діячів та інтелігенції. <p style="color: red;">Вороги народу: «старі спеціалісти - шкідники», куркулі, священики (УАПЦ).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ 1932 – 1933 pp. - Голодомор; ▶ 1933 р. - самогубства М. Хвильового та наркома освіти М. Скрипника; ▶ 1933 – 1936 pp. масові арешти серед діячів культури; ▶ 1934 р. - репресивний спалах після вбивства С. Кірова; ▶ 1934 р. - арешт кобзарів і лірників та розправа над ними; 	<p style="color: red;">Великий терор – це форма та методи утвердження особистої влади І. Сталіна («культ особи»).</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ боротьба з українським націоналізмом та з національними ухилями в партії; ▶ чистка партноменклатури, репресії проти членів КП(б)У; ▶ 1937 р. «справа військових» - повне знищення особового складу штабів Київського та Харківського військових округів; ▶ «Розстріляне Відродження».

Урочище Биківня поховання жертв «Великого терору» 1937-1938 pp.	Соловецький табір «Розстріляне відродження»
--	--

- **соціалістичний реалізм (соцреалізм)** - художній метод в літературі та мистецтві, який вимагає зображення дійсності в дусі вірності ідеям комунізму.

«ЦК пропонує правлінню "Українфільму" ... протягом найближчого часу досягти рішучого зламу в бік цілковитого підпорядкування кінематографії розгорнутому висвітленню завдань [сучасності]. ... особливу увагу треба звернути на висвітлення завдань індустриалізації та суцільної колективізації її теми боротьби з класовим ворогом, ... виховання нових кадрів...».

- **Зв'язок між радянською модернізацією та зміною соціальної структури** українського радянського суспільства.

1. Форсована індустриалізація, 1929 р.	2. Суцільна колективізація	3. Культурна революція	4. Тоталітарний режим Масові репресії
<p>УРБАНІЗАЦІЯ, <i>зростання кількості робітників, склад робітників поповнився жінками. Соціалістичні змагання. Стахановець.</i> Остаточно знищено власників - промисловців, підприємців, Боротьба з «шкідниками» - старі спеціалісти</p>	<p>1930 р. - «ліквідація куркульства як класу» <i>Селян після колективізації називали колгоспниками!!!</i> Остаточно знищено селян - власників.</p>	<p>«Розстріляне відродження» Поява робітничо - селянської інтелігенції. Друга «безбожна п'ятирічка» - репресії проти духовенства.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • в СРСР формувався новий правлячий клас – номенклатурна верхівка партійно-державного та господарського апарату <ul style="list-style-type: none"> • нова правляча верста – партійна номенклатура • чистки в партії, • «Великий терор» • репресії проти військових, 1937 р.

- **НОМЕНКЛАТУРА** - узагальнююча назва посадовців різних рівнів, що є ланками командно-адміністративної системи.

Привілейована частина працівників державно - партійного апарату. Номенклатура фактично перетворилася на панівний клас радянського суспільства, на який розповсюджувались пільги, дефіцитні товари та соціальні блага, недоступні для інших громадян.

Соціальна структура населення в УСРР \ УРСР (1929 - 1939 рр.)

Бюрократизація системи управління!!!

Номенклатура

- партійно - республіканський апарат

54 % українці (націонал - комуністи)

(КП (б)У, ВУЦВК, РНК УСРР\УРСР) «Великий терор».

У ході масових репресій 1933 - 1938 рр. постраждав їхній провідник - партійно-державний апарат.

Масові репресії зумовили скорочення чисельності Компартії України.

У 1932 р. кількість членів КП(б)У становила понад 500 тис. осіб, а в 1938 р. - близько 260 тис. осіб.

Безпредечентний удар по політичному керівництву означав повну руйнацію української партії...
навіть формальна партійна і радянська робота завмерла».

Військові, 1937 р. - масові чистки.

репресії в армії повне знищенння особового складу штабів

Київського та Харківського військових округів.

Масові репресії були важливим умовою функціонування тоталітарного режиму,
оскільки вони сприяли насадження у суспільстві атмосфери страху.

НКВС, суди, позасудові трійки, «ГУЛАГ»

Духовенство - «друга безбожна п'ятирічка»

Репресії проти духовенства.

УАПЦ (1921 - 1928 рр.)

1930 р. самоліквідація \ саморозпуск

РПЦ - вороже ставлення до

більшовицького режиму

Інтелігенція

Національносвідома інтелігенція.

«Розстріляне відродження».

1934 р. - арешт українських кобзарів і лірників.

Лікарі, юристи

Соцреалізм - «Пролетарська інтелігенція»

з селян та робітників - завершення

ліквідації неписемності. ЛІКНЕП.

«Культурна революція» - ідеологізація.

на Україні **класова боротьба** більш напружена, ніж в інших містах, і ворог, націоналіст - у нас більш досвідчений, лютиший, ніж де б то не було в інших республіках і областях СРСРУ.

Ця тема стала підґрунтям для здійснення в республіці **масових репресій** у другій половині 1930-х рр.

Промисловість, підприємства (підприємці, «нову буржуазію, власників) знищено!!!!

Форсована індустриалізація - Урбанізація - Пролетаріат \ Робітники

Шкідники - старі спеціалісти!!!!

«Шахтинська справа», 1928 р.

Соціалістичні змагання

Трудовий ентузіазм

В'язні трудових таборів, депортовані «куркулі».

Праця в'язнів - використання безкоштовної робочої сили.

~~Заможні селяни - власники («куркулі»), прендарі землі, кооператори~~

~~ліквідація індивідуального селянського господарства.~~

1930 р. - ~~ліквідація~~ куркульства як класу».

Голодомор 1932 - 1933 рр. - багатомільйонні демографічні втрати, підрив і деградація продуктивних сил села.

Суцільна колективізація, 1929 р. - радянське кріпосне право.

Селяни - КОЛГОСПНИКИ!!!!

«Прикріплення» селян до сільської місцевості (колгоспів) безпаспортним статусом!!!!

СОЦІАЛЬНІ ДЕФОРМАЦІЇ, які відбулися у 1930-х рр. спричинені
ПОЛІТИКОЮ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ.

Тема 25: Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

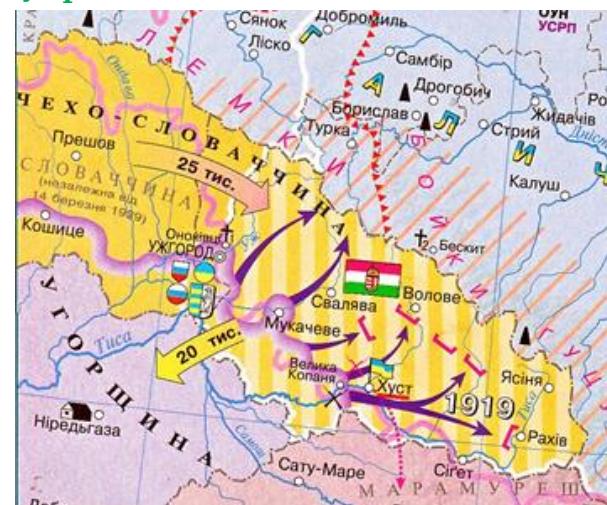
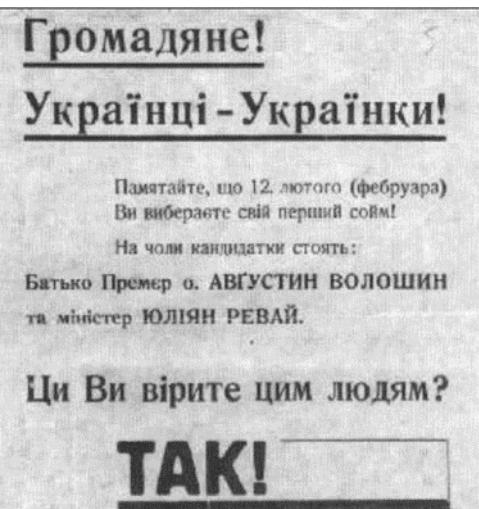
Східна Галичина	Закарпаття	Північна Буковина Бессарабія
<p>червень 1919 р. - право Польщі на окупацію Східної Галичини.</p> <p>Ризький мирний договір, (1921) підтверджив відмову УСРР від Східної Галичини.</p> <p>14 березня 1923 р. - Рада послів Антанти передала Східну Галичину під управління Польщі.</p>	<p>право Чехословаччини на окупацію Закарпаття (Підкарпатська Русь) 1919 р. - Сен - Жерменський договір з Австрією, 1920 р. - Тріанонський з Угорщиною</p>	<p>право Румунії на окупацію Буковини 1919 р. - Сен - Жерменський договір з Австрією.</p> <p>1920 р. Рада послів Антанти передала Бессарабію під управління Румунії.</p>

- русинство** - політична течія серед українців західноукраїнських земель під владою Чехословаччини, представники якої перебільшували особливості місцевого населення, стверджуючи, що слов'янське населення Закарпаття є окремою нацією русинів, відмінною від українців.

- українофільство** - найбільш впливова течія серед українців, які проживали на території Закарпаття, головною метою якої було пробудження національної самосвідомості українського населення.

Лідер - А. Волошин.

Українофіли проголосили незалежність Карпатської України
15 березня 1939 р.

березень 1939 р. - створення для охорони краю війська Карпатської України - КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ.

ЗАКАРПАТТЯ входило до складу:

1699 - 1918 pp.	1919 - 1939 pp.	1939 - 1944 pp.	1945 - ....
Австро - Угорщина (Карловицький Мир)	Чехословаччина (Сен - Жерменський та Тріанонський договори)	Угорщина (окупація відповідно до рішення Віденського арбітражу)	УРСР, Україна (радянсько - чехословачський договір про кордон)

<p><i>Входження</i></p> <p>Західної Волині</p> <p>до складу Речі Посполитої було закріплено</p> <p>Ризький мирний договір, 1921 р.</p>	<p>Східну Галичину</p> <p>визнано частиною Польщі</p> <p>14 березня 1923 р.</p> <p>відповідно до рішення</p> <p>Ради послів Антанти в Парижі</p>
--	---

- **осадництво** - політика планомірного заселення українських земель військовими та цивільними колоністами, здійснювана урядом Польщі в **1923-1926** рр.

- Вплив міжнародної ситуації 1920-1930-х рр. на становище Східної Галичини:

1921- 1923 рр.	1923 - 1935 рр.	1935 - 1937 рр.
<p>політика польського уряду характеризувалась конституційним закріпленням права українців на власну мову та наданням Східній Галичині автономних прав - намагання показати світовій громадськості, що уряд дотримується прав національних меншин</p>	<p>Після визнання Антантою належності Східної Галичини Польщі польський уряд взяв курс на національно - культурну асиміляцію українського населення, Політика осадництва - колонізація (1923 - 1926 рр.) 1930 р. - «пацифікація» («заспокоїти край»)</p>	<p>Нормалізація - політика врегулювання українсько- польських відносин. УНДО</p>

- **пацифікація** - адміністративно-репресивна поліцейська акція проти українського населення Східної Галичини, здійснена польською владою восени **1930** р.

✓ «У селі Копилів Сокальського повіту Львівського воєводства знищено приміщення читальні, подерто бібліотечні книжки і портрети Шевченка і Франка. Після знищенння читальні установлено людей перед читальню і змущено їх кричати: "Хай живе Пілсудський!"...»

✓ «Відділи озброеної жандармерії та кавалерійські полки з артилерією за наказом польської влади пішли хрестовим походом проти беззбройного українського населення Східної Галичини. Шляхи цих каральних експедицій позначені **ганебним насильством** над українським населенням, руйнуванням і нищеннем бібліотек, будинків просвітніх і економічних організацій та різного приватного майна....».

- «**«Таємний університет»** - український нелегальний вищий навчальний заклад у Львові. Заснований у липні 1921 року, існував до 1925 року.

Польща	Чехословаччина
<p style="text-align: center;">1921-1925 рр. - Львівський (таємний) український університет</p> <p>Університет був заснований за ініціативи Наукового товариства ім. Шевченка, як реакція на дії польської влади із закриттям українських кафедр у Львівському університеті і забороненою навчання в ньому студентів української національності.</p> <p style="text-align: center;">Очолив університет В. Щурат.</p>	<p style="text-align: center;">Український вільний університет</p> <p>в 1921 р. став першим вищим навчальним закладом і науковою установою української еміграції за кордоном.</p> <p style="text-align: center;">1922 р. Українська господарська академія</p> <p style="text-align: center;">У 1923 р. Український високий педагогічний інститут</p> <p style="text-align: center;">ім. М. Драгоманова</p>

- **інтегральний націоналізм** - ідеологія ОУН до 1943 р. Основи теорії: на чолі України має бути верховний правитель, у країні повинна діяти єдина партія – ОУН, велику роль відводили церкві. Основні засади інтегрального націоналізму сформовані Д. Донцовим:

- *Нація – абсолютна цінність. Політичні партії, класи повинні поєднатися заради Вищої мети.*
- *Вища мета – незалежність держави. Мета виліковує всі засоби.*
- *Майбутню державу повинен очолити вождь, керманич з необмеженою владою.*
- *Соціально-економічні питання – другорядні; скоріше за все держава буде аграрною, з розвинутою кооперацією і капіталістичною промисловістю. Необхідно діяти, відкинувшись будь-які політичні дискусії.*

	УНДО, 1925р., Д. Левицький, В. Мудрий друкований орган газета « <i>Діло</i> ».	УВО(1920), ОУН (1929 р.) Є. Коновалець, інтегральний націоналізм
Соціальна база	1. інтелектуальна еліта, старше покоління українських політиків: письменники, журналісти, учителі, священики, 2. заможне селянство	колишні військові армій УНР та ЗУНР, офіцери, студенти, молодь, інтелігенція
Методи боротьби	легальні, парламентські, демократичні . збільшення представництво УНДО в польському Сеймі, захист інтересів українців в польському парламенті, культурно - просвітницька діяльність	видавнича діяльність, організація демонстрацій, страйків, саботажу, терор , організація національної революції, бойкот (нелегальні методи).

- **ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ** - виселення або добровільне переселення частини населення з батьківщини до інших країн на певний час або постійне проживання. Залежно від чинників, які зумовлюють переселення, розрізняють такі види еміграції, як **ПОЛІТИЧНУ АБО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНУ**, економічну або трудову, етнічну. В українській історії першої половини ХХ століття важливе місце належить **міжвоєнній українській політичній еміграції**, яка з'явилася внаслідок Першої світової війни та поразки національно- визвольної боротьби 1917-1920 рр., коли українські землі опинилися у складі інших держав.

Тема 25. Українські землі в складі Румунії:

- **Північна Буковина** до 1918 р. - в складі Австро – Угорщини;
- **Північна Бессарабія** (Хотинщина)
- **Південна Бессарабія** (Придунайські землі – Акерман, Ізмаїл).

Уніфікація (румунізація) ...громадяни румунського походження, що забули свою матірну мову, зобов'язані давати своїм дітям освіту тільки в державних або приватних школах з румунською мовою викладання". Закон офіційно запроваджував поділ національних меншин на дві групи: тих, що мали право зберегти свою мову (угорці, німці), і тих, що цього права не мали (передусім українці).

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА РУМУНІЇ призвела до повної ліквідації всіх україномовних шкіл.

Асиміляція в Румунії: «Міністерство освіти **відхилило прохання** відкрити школи з викладанням українською мовою, наголосивши, що громадяни зобов'язані давати своїм дітям освіту тільки в ...школах з румунською мовою викладання».

Вплив міжнародної ситуації 1920-1930-х рр. на становище західноукраїнських земель:

«Мюнхенська змова» (розчленування Чехословаччини) стала **приводом** до отримання Закарпаттям автономії в жовтні 1938 р.

Московський договір між СРСР і Німеччиною про ненапад (пакт «Молотова-Ріббентропа»)
23 серпня 1939 р.

У разі територіально-політичного переоблаштування областей, що входять до складу Польської держави, **межа сфер інтересів Німеччини та СРСР** пролягатиме **лінією рік Нарев, Вісла і Сян**. Питання ... збереження незалежності Польської держави та які будуть кордони цієї держави може бути остаточно з'ясовано лише протягом подальшого політичного розвитку.

Наслідком підписання Московського договору про ненапад було **входження** західноукраїнських земель до складу СРСР та УРСР.

Тема 26: Україна в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.)

- радянізація** - насильницьке насаджування норм економічного, суспільно – політичного, культурного життя, що були характерними для тоталітарного режиму в СРСР.
- радянізація** - це перебудова політичних та соціально-економічних відносин на більшовицьких засадах, що передбачала встановлення диктатури однієї партії, націоналізацію промисловості, колективізацію сільського господарства, нав'язування населенню «єдиної правильної ідеології».

Радянізація (1939 – 1941 рр.)

Формування радянських органів влади	Націоналізація	«Культурна революція»	Масові репресії
<p>ліквідація польського та румунського державних апаратів</p>	<p>Початок індустріалізації укрупнення та реконструкція підприємств</p> <p>централізація установлення контролю над виробництвом і розділом продукції.</p>	<p>Ліквідація польського та румунського номіцького землеволодіння - конфіскація землі у власників. Одержання безземельними та малоземельними селянами в користування номіцьких земель в колективне користування. Насильницька колективізація</p>	<p>закриття «Просвіт» створення мережі бібліотек і клубів з метою ідеологізації</p> <p>Лікнеп + Українізація освіти збільшення кількості шкіл з українською мовою викладання</p>
<p>Створення системи соціального забезпечення - безкоштовне медичне обслуговування та освіта.</p>			<p>Ліквідація ~~політичних партій, громадських організацій, «Просвіт», НТШ, кооперативів~~</p> <p>Репресії</p>

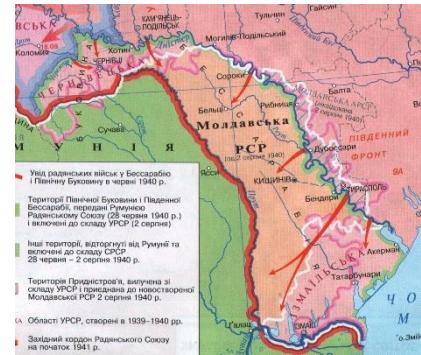
Захоплення Західноукраїнських земель СРСР та Німеччиною в 1939 – 1940 рр.

Українські землі в складі Польщі:		Українські землі в складі Румунії:
Західна Україна	Лемківщини, Післяння, Холмщина, Підляшшя	Північна Буковина, Бессарабія
СРСР, 1939 р.	Німеччина, 1939 р.	СРСР, 1940 р.
Політика радянізації	політика спрямована на залучення прихильності українського населення	Політика Радянізації.

Унаслідок включення 2 серпня 1940 р.

Північної Буковини та Бессарабії до складу СРСР:

Північна Буковина увійшла до УРСР (Чернівецька область)	Бессарабія поділена між УРСР (Південна Бессарабія – Ізмаїльська обл.) та новоутвореною Молдавською РСР.
---	---

- **план Барбаросса** (директива №21 від 1940 р.) - кодова назва плану війни Третього Рейху проти СРСР. Основна суть: розгром Радянського Союзу в ході «бліцкригу» («бліскавичної війни»).

план нападу на СРСР «Барбаросса»	стратегічний план «Ост» - це план колонізації слов'янських країн Сходу.
<p>розгром Радянського Союзу в ході «бліцкригу» («бліскавичної війни»). «Німецькі збройні сили мають бути готові розбити Радянську Росію в ході короткоспільні кампанії ще до того, як буде закінчена війна проти Англії...»</p> <p>*3 - група армій «Південь» здійснювала наступ в Україні, очолив Г. Рундштедт.</p>	<p>Українські землі для німців:</p> <ul style="list-style-type: none"> • колонія, «німецька Індія»; • база продовольства; • «життєвий простір» для Рейху; • аграрно-сировинний придаток... <p>Нацистський генеральний план «Ост» - оніменення (германізація) території Польщі, країн Балтії, Білорусії, України та Росії; пограбування матеріальних цінностей, експлуатацію природних і людських ресурсів.</p>

- **план «Ост»** - розроблений нацистами, що передбачав колонізацію загарбаних земель, винищенння мирного населення, пограбування матеріальних цінностей, експлуатацію природних і людських ресурсів - перетворення України на колоніальну країну, аграрно-сировинний придаток рейху; «життєвий простір» для третього рейху.

- **нацистський «новий порядок»** - режим, установлений нацистами на окупованих територіях у роки Другої світової війни, спрямований на експлуатацію людських і матеріальних ресурсів в інтересах Німеччини.

Нацистський «новий порядок»:

Ліквідація українського суверенітету, державності й територіальної цілісності	Жорстка експлуатація населення та економічне пограбування, аграрно-сировинний придаток:	Тотальній терор, репресії
утворення окупаційної адміністрації (колабораціонізм)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ примусова праця населення на підприємствах, націоналізація !!! ▪ збереження колгоспної системи (вилучення продовольчих ресурсів) 	масове знищенння місцевого цивільного населення та військовополонених.
Ідеологічна обробка населення - німецька пропаганда, ліквідація довоєнної системи освіти, створення нової системи освіти спрямованої на онімечення населення	<ul style="list-style-type: none"> ➤ українців перетворювали на людей III катунку; ➤ вивіз сировини, продовольства, матеріальних та культурних цінностей; ➤ примусове вивезення на господарські роботи до Німеччини місцевого працездатного населення - оstarбайтери!!! 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Бабин Яр - вересень 1941 р. ➤ Голокост – євреї антисемітський характер ➤ фізичне винищенння значної частини українців і перетворення решти на рабів;

- **концтабори** - місця, де за рішенням вищих органів примусово утримуються (здебільшого у тимчасових приміщеннях за вкрай примітивних побутових умов) великі групи ув'язнених людей.

- **остарбайтери** - українські громадяни, добровільно чи примусово вивезені на господарські роботи в Німеччину.

плакат є джерелом для вивчення нацистської пропаганди

Поразки Червоної армії влітку - восени 1941 р. на території України

спричинили:

1. Мобілізацію

людських і матеріально-технічних ресурсів:

1. призови до діючої армії;

2. створення народного ополчення

3. розгортання мережі навчання цивільного населення військовій справі

2. Евакуацію

людей і матеріальних цінностей з республіки у східні райони СРСР.

У першу чергу, підлягали:

- a) найважливіші промислові цінності (обладнання, станки, машини), цінні сировинні ресурси та продовольство;
- b) кваліфіковані робітники, інженери, службовці разом з евакуйованими підприємствами, населення, в першу чергу молодь, здатну до військової служби, відповідальні радянські, партійні працівники".

Запровадження воєнного стану:

переведення всіх підприємств на випуск зброї, проходження всім населенням військової підготовки!!!

3. Мілітаризацію промисловості.

Підприємства форсували виробництво оборонної продукції. У сільському господарстві швидкими темпами збиралі хліб на територіях, які ворог ще не встиг окупувати.

4. Тактика "спаленої землі"

знищення запасів харчових продуктів та врожаю, забруднення або отруєння джерел питної

води, знищення інфраструктури – шляхів та засобів транспорту, техніки, будівель та житла.

Радянські війська, висадили у повітря промислові підприємства, затопили шахти Донбасу, зруйнували залізниці.

- ГОЛОКОСТ** - геноцид, здійснюваний нацистами в роки Другої світової війни проти єврейського народу (Бабин Яр).

- КОЛАБОРАЦІОНІЗМ** - означення добровільної співпраці в роки Другої світової війни окремих осіб, груп чи прошарків населення окупованих територій з окупаційною владою.

- ВИПАЛЕНА ЗЕМЛЯ** - метод ведення війни за допомогою знищення всього корисного, того що може слугувати життєзабезпеченю або існуванню як військ противника, так і цивільного населення – на території, яку може бути зайнято противником. До цього відносять знищення запасів харчових продуктів та врожаю, забруднення або отруєння джерел питної води, знищення інфраструктури – шляхів та засобів транспорту, техніки, будівель та житла, іноді навіть цілих міст. «Тактика спаленої землі» вважається міжнародним правом воєнним злочином.

▪ **рух Опору** - визвольний рух Другої світової війни проти загарбників і встановлених ними порядків, за відновлення національної незалежності та державного суверенітету окупованих країн, а також країн нацистського блоку, за більш справедливий і демократичний устрій після визволення. Спільною метою всіх течій руху Опору в Україні було **вигнання нацистських окупантів із території України**.

▪ **Український штаб партизанського руху (УШПР)** - орган керівництва радянськими партизанськими формуваннями України часів радянсько-німецької війни. Створений 30 травня 1942 р. Очолював -Т. Строкач.

УШПР - координаційний центр партизанського руху, який сприяв «переходу радянського партизанського руху на якісно вищий щабель і перетворенню його на важливий фактор війни, на справжній **другий фронт у тилу ворога...**, адже активізувалась підтримка партизанських загонів боєприпасами, зброєю, медикаментами з «Великої землі».

▪ **український визвольний рух** - національно визвольний рух на етнічних українських землях у 1920 – 1950 роках, який мав за мету поновлення української незалежної держави. Головною метою організації визвольного руху було продовження збройної боротьби за встановлення незалежної соборної України на українських етнічних землях. Рух був прямим наслідком втрати державності на початку 1920-х років. Ідеологія руху еволюціонувала впродовж усіх років його існування. У питаннях майбутнього політичного та соціально-економічного ладу незалежної України існували розбіжності, бо рух об'єднував представників великого спектру партій – від соціалістичних до консервативних.

▪ **похідні групи, 1941 р.** були створені ОУН-М («мельниківцями») та ОУН-Б («бандерівцями») з метою організації зі свідомих українців на українських землях органів місцевого самоуправління під час Другої Світової війни. Організацією похідних груп та їх керівництвом займався штаб на чолі з В. Куком.

Течії руху	Радянський, ПАРТИЗАНИ	Націоналістичний ОУН, УПА	Польський
Мета	визволення від загарбників, відновлення радянської влади - УРСР!!!	звільнення від більшовицької та нацистської окупації та створення незалежної української держави	відновлення польської держави, повернення західноукраїнських земель до складу Польщі
Організаційне оформлення	1941-1942 pp. партизанські загони, 1942 р. -створений Український штаб Партизанського Руху (УШПР) на чолі із Т. Строкачем.	1941 р. похідні групи 1942 р. - УПА (ОУН -Б)	1941-1942 pp.: Армія Крайова, Армія Людова
Представники:	С. Ковпак, О. Сабуров, О. Федоров, Т. Строкач	А. Мельник, С. Бандера Я. Стецько, Р. Шухевич	
Основні райони дії	Чернігівщина, Сумщина Полісся,	Галичина, Волинь , Українське Полісся	Волинь , Полісся
Основні заходи	«Карпатський рейд», 1943 р. «рейкова війна», 1943 р.	Тактика "боротьби проти двох окупантів"	«Волинська трагедія» 1943 р.

▪ **Поліська Січ** - збройно-політична формація, створена Т. Боровцем (Бульбою), що діяла на Волині з червня 1941 р. до лютого 1944 р. Бульбівці воювали як проти німців, так і проти радянських військ.

• Українська повстанська армія (УПА, 1942)

- військово-політична формація українського визвольного руху. Стратегічною метою діяльності УПА було відновлення української державності, відповідно боротьба розгорталася проти всіх держав, що намагалися завадити цьому. Протягом усього часу існування Повстанської армії головним ворогом вважався СРСР, як держава, що завдала українському народові найжахливіших втрат - масові політичні репресії, голодомори, депортациі населення. Поруч з тим УПА із самого початку творилася як реакція населення на німецький терор, тому протягом всього періоду німецької окупації велася антінімецька боротьба.

1943 – 1950 рр. – головнокомандувач УПА Роман Шухевич.

- **бандерівці** - члени крила ОУН, яке очолював Степан Бандера. Цю назву радянська пропаганда вживала в негативному значенні, як синонім бандитизму, застосовуючи загалом до представників українського націоналістичного підпілля під час і після Другої світової війни, а також українських націоналістів за кордоном і тих, хто в Україні перебував в опозиції до радянської національної політики.

• Українська головна визвольна рада (УГВР, 1944 р.) –

орган політичного керівництва українським визвольним рухом. Цілі та завдання УГВР:

- 1) об'єднати і координувати дії усіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всій території України та поза її межами для збройної боротьби проти сталінського та гітлерівського імперіалізму, за створення Української самостійної соборної держави;
- 2) визначати ідейно-програмні засади визвольної боротьби;
- 3) представляти як верховний Всеукраїнський орган в Україні та закордоном.

За Самостійну Україну
Бойовий орган ОУН

Створилася Українська Головна Визвольна Рада

І-го листопада

Щоб об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з олінго центру керувати роботою всіх відповідних організацій, щоб перед землями нашим репресорам та ворогам бути єдиним, об'єднаним фронтом, що бореться за свою волю, та щоб противагитися спробам ворогів Української держави розійтися едіній самостійницькій українській фронт, – створилася Українська Головна Визвольна Рада. Вона передає відтепер керівництво визвольною боротьбою українського народу.

В Українській Головній Визвольній Раді об'єдналися представники українських національних відроджень, селянського та міського населення, селянські відомства, самостійницьку платформу за едине правління у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу.

В огіні переворотів конца російської імперії, Роз'їздами стара австро-угорська монархія катилась в провалів. Подібне долає чекана вильгельмівською Німеччиною. Листопад 1918 року розіплакав у цій Європі меншій полум'ї визвольної революції.

В ідеї об'єднаної народу захищати українські землі, зробити державу поза І-го Листопада 1918 року. По долії народ ждати. Надія будувати надіє жити. Надія сподіватися.

Логіка **визволення** міст в Україні:

Харків → **Київ** → **Одеса** → **Севастополь** → **Львів** → **Ужгород**
серпень 1943 р.   листопад 1943 р.   квітень 1944 р.   травень 1944 р.   липень 1944 р.   жовтень 1944 р.

▪ **СХІДНИЙ ВАЛ** - система оборонних укріплень, створена німцями 1943 р. на Дніпрі та р. Молочній, починаючи з 11 серпня 1943 р. мав відіграти велике значення для німецької оборони на правому березі Дніпра з метою стримування наступу Червоної армії.

«І вражено злого кров'ю волю окропіте! Тарас Шевченко» «Смерть фашистским гадам!»

▪ ЧОРНОСВІТНИКИ

- умовна назва піхотних підрозділів Червоної Армії, які були сформовані з цивільного населення окупованих територій після їх звільнення. Військової форми (а часто і зброї) вони не отримували - тож за темний верхній одяг домашнього крою ці «війська» називали «чорною піхотою», «чорнопіджачниками», або «чорносвітниками».

У роки радянсько-німецької війни «чорносвітниками» називали мобілізованих на території України польовими військкоматами до лав Червоної армії в 1943-1944 рр.

Найбільш масово використовувались під час форсування Дніпра.

Був прорваний радянськими військами у вересні 1943 р. повністю подоланий у листопаді - грудні 1943 р. під час «Битви за Дніпро».

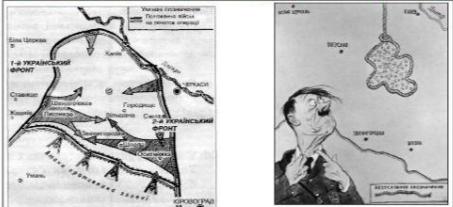
Битва за Дніпро Київська наступальна операція вересень - листопад 1943 р.

1. завершення визволення Лівобережної України,
  2. створення сприятливих умов для визволення Правобережної та Південної України
  3. подолано стратегічно важливий рубіж нацистської оборони - «Східний вал».
  4. визволено Київ і окремі райони Правобережжя.
- 5. Завершено корінний перелом у війні.**

Корсунь-Шевченківська операція січень - лютий 1944 р.

оточення та розгром угрупування німецьких військ, створення передумов для **остаточного визволення Правобережної України**

«Війська 2-го Українського фронту, продовжуючи спрімкій наступ, кілька днів тому форсували **річку Дністер** на ділянці протяжністю 175 кілометрів, обходили місто і важливим залізничним вузлом Бельці і, розвивачи наступ, вийшли на наш, державний кордон – **річку Прут** –

січень - травень 1944 р.

«Під безперервним вогнем артилерії та ударами німецької авіації війська змушені були проводити переправу через **Дніпро** часто переправлялися через річку без танків і важкої артилерії. Під вогнем ворога вояни пливли на правий берег хто як міг: Тонули тисячами в холодній листопадовій воді».

«Двадцять п'ять тисяч входить у воду, а виходить на тому березі три тисячі, максимум п'ять».

- **депортация** - вигнання, вислання, заслання окремих осіб чи цілих народів із території їхнього проживання.

Депортация татар з Криму привела до кардинальної зміни чисельності та національного складу регіону.

травень 1944 р. - наслідок Кримської наступальної операції - початок депортациі кримських татар, вірмен, болгар у східні регіони СРСР.

Карпатсько- Ужгородська операція, вересень - жовтень 1944 р.

- звільнено УРСР в довоєнних межах, звільнено Ужгород, завершено визволення території України.
- завершення визволення території УРСР, створення передумов для наступу радянських військ на будапештському напрямку

28 жовтня 1944 р. - остаточно звільнена територія України від німецьких загарбників.

26 листопада 1944 р.
І з'їзд Народних комітатів
прийняв Маніфест про
возз'єднання Закарпаття з УРСР.

Тема 27: Україна в перші повоєнні роки (1945 - на початку 1950-х рр.)

відбудова -

- 1) відновлення зруйнованого під час бойових дій господарства;
- 2) період в історії країн, що зазнали значних матеріальних збитків у результаті Другої світової війни.

ОТСТРОІМ НА СЛАВУ!

Підсумок економічного розвитку УРСР другої половини 1940-х рр. -

досягнення **ДОВОЄННОГО РІВНЯ** виробництва.

1. чітким державним п'ятирічним планом, використання адміністративно-командних методів

2. використанням здебільшого власних ресурсів і репарацій.

3. відбудовчий процес був ускладнений голодом

1946 – 1947 рр.

4. відсутність достатньої кількості кваліфікованої робочої сили - широке використання під час відбудовчого періоду праці в'язнів ГУЛАГу і військовополонених, залиучали на робочі місця жінок.

▪ **ХОЛОДНА ВІЙНА** – стан міжнародних відносин, які характеризуються тривалим конфліктом, і, водночас – неможливістю вирішити його шляхом прямого воєнного конфлікту; так називалися відносини між США та СРСР після Другої світової війни.

▪ **репатріація** - форма міграційного процесу другої половини 1940-х – початку 1950-х років, основним змістом якого було повернення на батьківщину військовополонених та цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни в роки Другої світової війни.

Плакат створено в стилі «соціалістичного реалізму», після завершення бойових дій у Європі в роки Другої світової війни та присвячено жертвам нацистського «нового порядку».

Процес відбудови промисловості радянської України притаманний періодам:

першої половини 1920-х	другої половини 1940-х рр.
1921 – 1925 рр. НЕП -ВІДБУДОВА	1946 – 1950 рр. 4 п'ятирічка відбудови
<ul style="list-style-type: none"> • зростання обсягів промислового виробництва; • швидке відновлення промисловості, транспорту; • 1925 р. – завершення відбудови промисловості. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ повернення до довоєнної моделі розвитку народного господарства УРСР. ▪ підсумок економічного розвитку УРСР другої половини 1940-х рр. - досягнення довоєнного рівня виробництва;

- **Грошова реформа 1947 р. або «Сталінська» реформа** – комплекс заходів, здійснених урядом СРСР у грошово-фінансовій сфері та спрямованих на ліквідацію відповідних економічних наслідків Другої світової війни.

Грошова реформа, 1947 р. - джерело для індустриалізації.

- реформа мала конфіскаційний характер (кошти для відбудови зруйнованого війною господарства);
- реформа призвела до конфіскації грошей у тих, хто заощадив певні суми вдома,

Створення радянською владою масового штучного голоду:		
Голод 1921 - 1923 рр. посуха + повоєнна розруха	Голодомор 1932 – 1933 р.	Голод 1946 - 1947 рр. посуха + повоєнна розруха
повна реквізіція державою продовольства в населення в ході хлібозаготівель , репресивна політика держави щодо селянства, спроби голодом придушили національну самосвідомість українців.		
відновлення важкої промисловості за рахунок сільського господарства;	перекачування коштів «з села в місто» джерела індустриалізації	відновлення важкої промисловості за рахунок сільського господарства;

- **ідеологія** - система політичних, економічних, правових, моральних, естетичних, філософських поглядів, що виражає інтереси певних соціальних груп суспільства.

▪ **Ждановщина (1946-1953 рр.)** -

ідеологічний наступ на українську культуру в другій половині 1940 - початку 1950-х рр. з метою встановлення жорсткого контролю над духовним розвитком радянського суспільства, нейтралізація патріотично налаштованої інтелігенції.

Ідеологічні кампанії періоду «**Ждановщини**» проявлялись в:

1. публічному цькуванні й звинуваченні в «**буржуазному націоналізмі**» літераторів;
2. гоніннях представників єврейської інтелігенції – боротьба з «**безрідним космополітизмом** (антисемітський характер).
3. боротьбі проти «**низькопоклонства**» перед **Заходом** - ...автори змальовують український народ **ізольовано**, у відриї від інших радянських народів, зокрема, від великого російського народу ...замість того, щоб... **розвивати зв'язок з культурою братнього російського народу.**

Наслідок «Ждановщини»: гальмування розвитку науки, літератури та мистецтва в республіці.

Лисенківщина 1948 р. - період у біологічній науці і практиці, пов'язаний з проявом культу особи академіка Т. Лисенка, під час якого піддавалися переслідуванню вчені-генетики та їх дослідження. Причина: **ідеологізація науки.** Розгром генетики став ганебною сторінкою радянської науки, спричинив відставання в цій галузі.

- **космополітизм** - ідеологія, яка проповідує байдуже ставлення до свого народу, до своєї Батьківщини, відмову від національних традицій і культур, патріотизму, заперечує державний і національний суверенітет; ідеологія, яка надає першість загальнолюдським цінностям над національними.

▪ **Повоєнне врегулювання державного кордону УРСР:**

Повоєнними міждержавними угодами (договорами) були врегульовані територіальні проблеми між СРСР і !!!Чехословаччиною, Польщею і Румунією:

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА (Закарпаття)	червень 1945 р.	Чехословацький уряд уклав договір з СРСР про злиття Закарпатської України з радянською Україною,
ПОЛЬЩА (Західна Україна)	серпень 1945 р.	підписано радянсько-польський договір про державний кордон. У складі Польщі залишилися українські етнічні землі Лемківщина, Посяння, Підлящчина, Холмщина.
РУМУНІЯ (Північна Буковина, Південна Бессарабія)	лютий 1947 р.	Повоєнним договором з РУМУНІЄЮ завершився тривалий процес об'єднання українського народу в кордонах єдиної держави.

▪ **операція «Вісла»** -
примусове виселення українського
населення (**депортация**) з його
етнічних земель на сході Польщі до її
західних воєводств, здійснене

польським урядом **у 1947 р.**

Причина: активна діяльність підпілля
ОУН і загонів УПА на Закерзонні.

Мета: 1. підрив соціальної опори збройного опору УПА

«... До Центрального табору праці в Явожно, розташованого на території філіалу колишнього концентраційного табору в Освенцимі, ... потрапляли особи, "підозрювані у зв'язках з УПА".

2. придушили український визвольний рух на Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині;

3. ліквідувати українську національну меншину на східних окраїнах Польщі.

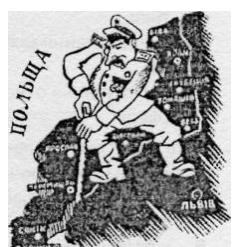
Наслідки:

- Українське населення Закерзоння було депортовано з регіону;
- **Асиміляція українців** - переселенців у польському середовищі.

▪ **операція «Захід»** - найбільша каральна акція з депортациї членів родин і родичів ОУН та УПА, що була проведена частинами Червоної армії та НКВС у жовтні 1947 р. з метою ослаблення соціальної бази українського повстанського антирадянського руху в Західній Україні.

Закінчення Другої світової війни призвело до :

завершення об'єднання в межах однієї держави основної частини українських земель

<p>ВКЛЮЧЕННЯ <i>до складу СРСР:</i></p> <p>Західна Україна - 1939 р. <i>Східна Галичина,</i> <i>Західна Волинь</i></p> <p>Північна Буковина, Південна Бессарабія <i>серпень 1940 р.</i></p> <p>26 листопада 1944 р. - І з'їзд Народних комітатів прийняв Маніфест про возз'єднання Закарпаття з УРСР !!!Включення Закарпаття до УРСР- 1945 р. <i>січень 1946 р. Закарпатська область!!!</i></p> <p>Крим 1954 Приєднання КРИМУ завершило процес формування території сучасної України. Остаточно кордони УРСР сформовані в 1954.</p>	<p>Процес приєднання українських земель до складу СРСР здійснювався методами притаманними тоталітарному режимові і з врахуванням його стратегічних інтересів</p> <p>Договір про кордон: Чехословаччина (Закарпаття), <u>29 червня 1945 р.</u></p> <p>Польща (Західна Україна) <u>16 серпня 1945 р.</u></p> <p>РУМУНІЯ (Північна Буковина, Південна Бессарабія) <u>10 лютого 1947 р.</u></p>	 <p>1. Закарпаття - 1945 2 Західна Україна 1939 3. Пн. Буковина - 1940 4 . Пд. Бессарабія - 1940</p> <p>Процес урегулювання територіальних питань і визначення кордонів з УРСР після завершення Другої світової війни тривав найдовше з Польщею. 1951 р. - остаточно сформовано західний кордон УРСР</p> <p>Укладення Договору про радянсько- польський державний кордон від</p> <p>16 серпня 1945 р. та угоди про обмін територіями 1951 р.</p>
<p>Повоєнним договором з РУМУНІЄЮ завершився тривалий процес об'єднання українського народу в кордонах єдиної держави.</p>		

Тема 27. Радянізація західних областей України

!!!Одночасність процесів відбудови, індустриалізації, колективізації і культурної революції та їх форсовані темпи.

Націоналізація
приватної власності
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ
СФЕРИ

Примусова
1. Колективізація
закінчена 1950 р.

2. Індустриалізація
Промислова модернізація
краю

Створення партійних, комсомольських, профспілкових організацій, що були фундаментом радянської влади.

!!!Уніфікації всіх сфер життя відповідно до норм, утворджених у СРСР.

Утвердження соціальної структури радянського суспільства.

Направлення в Західну Україну працівників партійного апарату, правоохоронних органів, державної безпеки, культури, освіти з інших регіонів УРСР. Наслідком КАДРОВОЇ ЕКСПАНСІЇ стали відчутні зміни в етнічному складі західного регіону. До західних областей переселилася значна кількість росіян.

3. «Культурна революція»

Лікнеп, формування місцевої
радянської інтелігенції з робітників та селян
Русифікація. Ідеологізація.
Ліквідація УГКЦ, 1946 р.

4. Масові репресії і депортациі

незгодних з існуючим режимом.
Придрушення збройного Опору національних сил.

Боротьба з ОУН-УПА
операція «Вісла», 1947 р.,
вбивство Р. Шухевича, 1950 р.

Культурна революція - Ліквідація УГКЦ, 1946 р.

1 листопада 1944 р. помер митрополит А. Шептицький, який користувався серед населення Галичини безмежним авторитетом. Це полегшило задуману Сталіним ліквідацію греко-католицької церкви.

Причини ліквідації греко-католицької церкви (УГКЦ) радянською владою:

Геополітичні	Внутрішньополітичні	Економічні
позбутися впливу Ватикану (Папи Римського) на населення Західної України	підрвати духовну опору руху спротиву процесам радянізації УГКЦ, мала надзвичайний авторитет перед місцевого населення.	привласнити матеріальні цінності УГКЦ і встановити контроль і націоналізувати кооперативи.

▪ **прагнення радянського керівництва якнайшвидше радянізувати і русифікувати край,** тому головна причина полягала в тому, що Українська Греко-Католицька Церква не була частиною якогось державного чи політичного механізму. Вона була Церквою свого народу, яка виходила зі свого народу, жила з цим народом і поділяла всі його лихоліття. Система, яка полягала в тотальному контролі і виключала можливість самостійної думки, альтернативної позиції, не могла таку Церкву терпіти.

- десталінізація** (1953-1964 рр.) - період після смерті Й. Сталіна, період відходу від найбільш жорстоких виявів тоталітарної системи, пов'язаний з перебуванням при владі **М.Хрущова**. Це період непослідовних спроб реформування всіх сфер життя з метою надання нового імпульсу розвитку радянського суспільства. Включає в себе:

<p>Лібералізацію суспільно - політичного життя:</p> <p>1. виникнення дисидентського руху - опозиція до існюючих норм УРСС -1959 р., Л. Лук'яненко.</p> <p>2. виникнення шістдесятників 1959 р. - клуб «Сучасник».</p>	<p>Припинення масових репресій.</p> <p>1956 р. - ХХ з'їзд КПРС</p> <p>Політична реабілітація. Децентралізація.</p>	<p>Русифікацію</p> <p>1959 р. - закон про вибір мови навчання дітей</p> <p>Ідеологізація.</p> <p>Цензура.</p> <p>Монополія КПРС.</p>	<p>Антирелігійну кампанію</p> <p>Атеїстичну пропаганду</p> <p>1958-1962 рр.</p> <p>Закриття половини православних церков на укр. землях</p>
---	--	--	--

- відлига (1953-1964 рр.)** - неофіційна публіцистична назва періоду в історії СРСР після смерті Й. Сталіна. Вислів «відлига» походить від однайменної повісті Іллі Еренбурга. Характеризується ліквідацією таких проявів сталінського режиму, як масові репресії, тотальний контроль за всіма сферами діяльності тощо і спробою проведення суспільно-політичних, економічних реформ.

- лібералізація політичного життя** - політика звільнення від жорстких обмежень, державного регулювання чи контролю (**«розкріпачення свідомості»**).

1. Ліквідація системи ГУТабу, припинення масових репресій. **АМНІСТІЯ.**

1953 - 1954 рр. повстання політичних в'язнів в сталінських концтаборах.

- Послаблення ідеологічного тиску.
- Реформа силових відомств. Упровадження в їх діяльність принципу законності.
- Реабілітація незаконно засуджених.

Процес лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР у період «відлиги» **не змінив суті радянської тоталітарної моделі розвитку.**

- культ особи** - політичний феномен, що виникає у випадку, коли який-небудь лідер (глава держави) підноситься над своїми колегами до такого становища, коли йому приписують всі досягнення народу й партії, але жодну з поразок чи провалів. Подібне становище досягається шляхом широкомасштабної пропаганди, ліквідації противників тощо. **Культ особи можливий лише за тоталітарного політичного режиму.**

- політична реабілітація** - це комплекс заходів державних органів, спрямованих на виправдання й відновлення в правах неправильно звинувачених, зганьблених чи засуджених осіб. По смерті Сталіна були вжиті заходи для поновлення доброго імені жертв сталінського терору як після їх смерті, так і за життя. Було реабілітовано багато несправедливо засуджених українських письменників, митців та деяких учених, більшість з яких репресованих за час «культу особи» Сталіна. Вперше термін в суспільному лексиконі з'являється у добу «відлиги».

- хрущовки** - зазвичай п'ятиповерхові панельні і цегляні будинки без технічного поверху, ліфту і сміттєпроводу, що почали масово споруджуватися в СРСР під час правління Микити Хрущова, за що і отримали в народі його ім'я.

Реформи М. Хрущова в політичній сфері в період «відлиги»:

- зміни в організаційних засадах діяльності КПРС - **ротація партійних кадрів;**
новобранці не менше ніж на чверть складу ЦК і його президії на кожних чергових виборах та обрання керівників парторганів лише на три терміни підряд.
- **скорочення адміністративно-управлінського (бюрократичного) апарату;**
- **децентралізація** державно - адміністративного керівництва - розширення прав і повноважень союзних республік. **«КОНТРОЛЬОВАНИЙ АВТОНОМІЗМ»:**
роз'язання союзними республіками найважливіших внутрішніх питань має допускатись за умови узгодження рішень із союзними органами влади.

▪ **раднаргоспи** (1957-1965 рр.) - органи державного управління, утворені за **територіальним принципом**, які керували промисловістю у межах економічних адміністративних районів. Їх створення призвело до послаблення союзної номенклатури та посилення ролі місцевих керівників (зростання політичної ваги місцевої номенклатури), підпорядкування більшості підприємств Раді міністрів республіки.

**Зміни в економічному розвитку пов'язані
зі створенням раднаргоспів**

розширення економічного суверенітету республіки.

Децентралізація управління промисловістю	Розширення господарських прав республік	Розширились можливості кооперування	Послаблення союзної номенклатури та посилення ролі місцевих керівників
Перехід більшості підприємств під контроль Ради Міністрів УРСР	Зростання економічної самостійності республіки в управлінні та розподілі фінансових ресурсів	Поглиблено регіональну спеціалізацію промислового виробництва	Раціоналізація використання місцевих матеріальних і людських ресурсів

**1965 р. - «...ліквідувати Українську Раду народного господарства.
Визнати за необхідне ліквідувати Ради народного господарства економічних районів УРСР».**

Ліквідація раднаргоспів у другій половині 1960-х рр. призвела до **посилення централізованості планування.**

Реформи Хрущова в сільському господарстві 1950- 1960-х рр.:

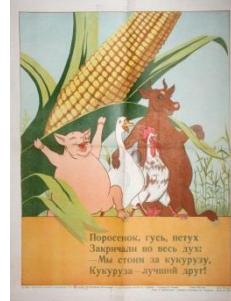
1954 р. - «ЦЛИНА» -

план засвоєння цілинних земель Сибіру, Алтаю, Казахстану.

✗ 1959 р. - надпрограмма

впровадження кукурудзи призвела до диспропорцій та порушення сівообігу та вилучення з нього традиційних для України зернових культур, **нерациональне використання посівних площ.**

✗ 1959 р. - надпрограмма в тваринництві призвела до падіння виробництва його продукції; запровадження програми зі створення потужностей, які б за безпеки **збільшення виробництва молока й м'яса** під гаслом «Догнати і перегнати США».

✗ 1958 р. - реорганізація

МТС в РТС з метою надати колгоспам більше господарської самостійності. Колгоспи викупили в МТС значну кількість техніки.

■ 1953 р. - упровадження системи **закупівель**

сільськогосподарської продукції.

«...Характерним для періоду «відлиги» було суттєве **зниження плану закупівель зерна, підвищення у 1,5 – 2 рази цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення капіталовкладень у сільське господарство».**

Реформи в соціально – економічній сфері в період «відлиги»:

збільшення капіталовкладень в житлове будівництво	перехід на 5 – денний робочий тиждень при 8 – год. робочому дні	додаткові асигнування на медицину та освіту	збільшено кількість днів на декретну відпустку	видача паспортів селянам – скасування «радянського кріпосного права»
індустриальне будівництво дешевого «соціального житла», пом'якшення житлової проблеми завдяки «хрущовкам»	підвищення оплати праці - перегляд і підвищення тарифної системи оплати праці;	скасування плати за навчання в старших класах школи та вищих навчальних закладах	збільшено трудові пенсії та зменшено пенсійний вік спорудження будинків культури та побуткомбінатів;	установлення щомісячного авансування, пенсій за віком та відпусток для колгоспників;

- **шістдесятники** - культурницький опозиційний рух в другій половині 1950-х - на початку та в середині 1960-х років. Вони критично ставились до існуючої влади, вірили в оновлення суспільства, розбудили народ, примусили його думати. **Появу в Українській РСР «шістдесятників» зумовила лібералізація суспільно-політичного життя в республіці.**

В. Симоненко, І. Драч, Л. Костенко, Є. Сверстюк, І. Світличний, Л. Танюк, А. Горська.

- **шістдесятники** - нове покоління митців, які відійшли від шаблонної тематики попередніх часів, не закликали до боротьби за мир, не писали про передовиків колгоспників і робітників заводів, а виходили з того, що «поезія має бути поезією, а не агітацією у віршованій формі».

- **дисидентство** - це суспільно-політичний рух незгодних з існуючим режимом у державі, діячі якого виступали за дотримання прав людини. Використовували мирний, ненасильницький характер боротьби. «...Завдання полягає в підготовці народу до **нового масового руху за національну свободу**.

Основні етапи опозиційного руху в Україні:

I етап	II етап	III етап
Виникнення і формування дисидентського руху в умовах лібералізації суспільно – політичного життя після XX з'їзду КПРС, 1956 р.	Активізація опозиційного руху пов'язана зі зміною політичного курсу нового керівництва СРСР на чолі з Л. Брежнєвим: 1965 р. - перша хвиля арештів серед інтелігенції; 1972 р. - кадрові зміни в УРСР супроводжувалася хвилею арештів дисидентів.	Український дисидентський рух після підписання Гельсінських угод в 1975р. під час Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі Українська Гельсінська Група, 1976 р., М. Руденко.

- Не набув широкої підтримки серед населення через жорстокість репресивних заходів влади та апатію в суспільстві.
- «У карних кодексах... було передбачено **відповіальність за антирадянську агітацію та пропаганду, наклепи на існуючий лад**, застосування яких асоціюється із переслідуванням за **інакомислення**».

Економічні реформи М. Хрущова та О. Косигіна:

Підсумковий листок. Порівняльний аспект.

М. Хрущов	Відмінне	О. Косигін
<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1957 р. – створення раднаргоспів <p><u>Раднаргоспи</u> - органи державного управління, утворені за <u>територіальним принципом</u>, які керували промисловістю у межах <u>економічних адміністративних районів</u>.</p> <p style="text-align: center;">економічна самостійність Республіки</p> <p>Децентралізації управління промисловістю й будівництвом</p> <p>Зміни в економічному розвитку пов'язані зі створенням <u>раднаргоспів</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ <u>Раціоналізація</u> використання місцевих матеріальних і людських ресурсів ■ Перехід більшості підприємств під контроль Ради Міністрів УРСР ■ <u>Децентралізація</u> управління промисловістю ■ Розширились можливості <u>кооперування</u> ■ Поглиблено <u>регіональну</u> спеціалізацію <u>промислового</u> виробництва ■ Розширення <u>господарських</u> прав республік ■ Зростання <u>економічної</u> <u>самостійності</u> <u>республіки</u> в управлінні та розподілі матеріально-фінансових ресурсів <ul style="list-style-type: none"> ➤ 1959-1965 pp. – семирічка; ➤ 1961 р. – грошова реформа 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1965 р. – відновлення галузевої системи управління <p style="text-align: center;">↓ Поглиблення процесів <u>централізації</u> управління економікою через міністерства</p> <p>економічна самостійність підприємств;</p> <p>Госпрозрахунок - метод господарювання підприємств в умовах соціалістичної економіки, який поєднував централізоване керівництво з певною господарською самостійністю підприємств.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Скорочення кількості планових показників, в першу чергу бралися до уваги обсяги реалізованої продукції – прибуток. <p>Матеріальне стимулювання трудових колективів – премія.</p> <p>Фонди розвитку виробництва, матеріального заохочення, соціально-культурних заходів та житлового будівництва</p> <p>«...Реформа була для свого часу досить сміливою, перш за все в плані розширення самостійності підприємств і товарногрошових відносин між ними. Добре пам'ятаю, яке пожвавлення вона викликала в суспільстві, які породила надії, надавши позитивний вплив на розвиток економіки у восьмій п'ятирічці.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ 1966-1970 pp. – восьма «золота» п'ятирічка 	

Реформи в сільському господарстві:

М. Хрущов	О. Косигін
<p>Позитивні зміни:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ упровадження системи <u>закупівель</u>, підвищення закупівельних цін. <p>Дозволено видавати колгоспникам грошовий аванс – 25% коштів, з метою посилення матеріальної зацікавленості селян у суспільному виробництві.</p> <p>Реформи, які негативно вплинули на С\Г:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Цілина, 1954 р. - підрив продуктивних сил сільського господарства ➤ 1959 р. - Надпрограма в тваринництві та у посівах <u>кукурудзи</u>. ➤ запровадження програми зі створення потужностей, які б забезпечили збільшення виробництва молока й м'яса під гаслом «Догнати і перегнати США». ➤ 1958 р. - МТС в РТС. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Встановлення твердих планів закупівель; ➤ Підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію з врахуванням кліматичних умов та умов виробництва. ▪ поліпшення кадрового складу колгоспів і радгоспів, надбавки за надплановий продаж – премія. ▪ вводилась додаткова оплата праці працівників, які вирощували рис, просо, гречку, соняшник. <p>Матеріальне стимулювання.</p>

• КОСИГІНСЬКА РЕФОРМА (1965 – 1968 рр.)

Складові реформи:	Заходи:
Відновлення галузевої системи управління	Союзні та союзно-республіканські міністерства
Розширення господарської самостійності підприємств (госпрозрахунок). Скорочення кількості планових показників.	«госпрозрахунок» - форма господарювання в державних підприємствах на основі фінансової самостійності в умовах збереження централізованого керівництва.
Визначення прибутку та рентабельності, премії (матеріальне стимулювання праці).	Підсумки проведення у другій 1960-х рр. економічних реформ під керівництвом О. Косигіна - зростання обсягу промислового виробництва - «восьма п'ятирічка»

Празька весна (1968 р.) - причина згортання реформ О. Косигіна.

- **застій** - поняття відбиває загальні тенденції соціально-економічного, політичного розвитку радянської системи. «Застій» не передбачав припинення розвитку. У цей час здійснювались реформи, реалізовувались плани п'ятирічок, активно велося будівництво промислових об'єктів, будинків.

Економічна **криза** 1970 – 1980 рр. «Застій» в економіці.

занепад

стагнація

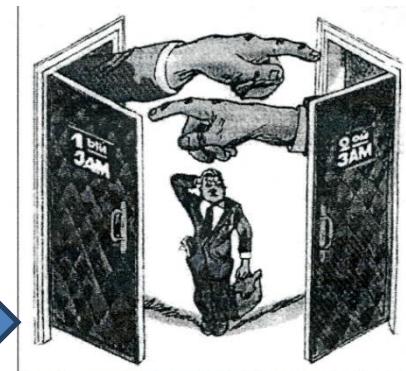
спад темпів

зниження приросту

- **номенклатура** - узагальнююча назва посадовців різних рівнів, що є ланками командно-адміністративної системи. Привілейована частина працівників державно-партийного апарату. Номенклатура фактично перетворилася на панівний клас радянського суспільства, на який розповсюджувались пільги, дефіцитні товари та соціальні блага, недоступні для інших громадян..

«Спеціальне обслуговування в медичних установах, можливості для відпочинку на державних дачах і всесоюзних курортах, забезпечення дефіцитними товарами, окрім санаторії та будинки відпочинку»

- **бюрократизація** - суспільне явище, пов'язане з процесами розподілу праці та виокремленням прошарку професійних управлінців. В 1970-1980 рр. в УРСР зростала роль і значення партійної та управлінської бюрократії - номенклатури.

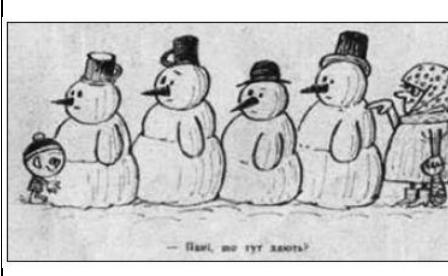

- **екстенсивний розвиток економіки** - спосіб збільшення обсягів виробництва внаслідок кількісного приросту таких факторів виробництва, як трудові ресурси, фінанси, машини, верстати, устаткування, сировина.

- **дефіцит** – відсутність товарів широкого вжитку та незадовільний стан забезпеченості послугами населення, перевищення видатків над доходами.

1982 р. прийняття **Продовольчої програми**, реалізація якої мала протягом 8 років забезпечити населення країни основними видами продовольства.
«Продовольча програма виходить із необхідності скоротити імпорт продовольства з капіталістичних країн, оскільки деякі держави прагнуть перетворити продаж зерна на засіб політичного тиску...»

✗ дефіцит товарів повсякденного вжитку:

В епоху дефіциту споживач ставав не стільки покупцем, скільки "дістувалою", вибивалою, і до того ж трошки корупціонером.

Товарний дефіцит в УРСР – хронічна нестача окремих товарів і послуг в СРСР, економічне і соціальне явище, притаманне радянській плановій економіці.

✗ зростання кількості економічних (господарських) злочинів:

недбале ставлення до праці, розкрадання державного майна на робочих місцях - «**несуни**».

✗ низький рівень культури обслуговування

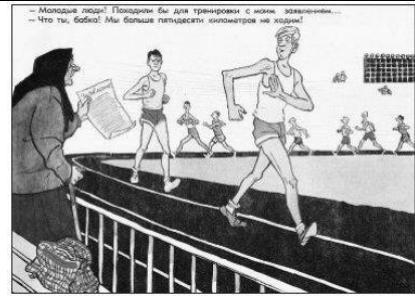

✗ низький рівень трудової дисципліні

Напис на карикатурі:
«Сьогодні в нашому тресті розшукуються:
"пішла в хімікатку"; "пішла на об'єкт";
"відійшов покурити"; "пішла в другий відділ"».

✗ бюрократизація системи управління

поява тіньової економіки («цеховики»).

✗ цеховики — підпільні підприємці в СРСР в період до кінця 1950 - 1980-х років. Це економічна самодіяльність, у тому числі і виробництво на державних та кооперативних підприємствах в промислових умовах товарів народного споживання з метою продажу, були закамуфльовані під цехи будь-яких державних підприємств і установ, громадських організацій, колгоспів. **Феномен підпільності полягав у тому, що за планової економіки офіційно було неможливо ні організувати підприємство, ні дістати сировину, ні продавати вироблену продукцію. Цеховики знайшли вихід — офіційна державна структура виробляла підпільну продукцію, а неофіційна тіньова структура цю продукцію продавала.**

- **мілітаризація** економіки в умовах «холодної війни» та гонки озброєнь;
- **централізація та бюрократизація** системи управління \ **командно** - адміністративні методи управління - **господарський централізм.**
- **домінуванням загальносоюзних інтересів** над республіканськими: розміщення в Україні виробництв з незавершеним циклом.
- **диспропорція в промисловості.** Деформація структури економіки. Домінування важкої індустрії (**групи А**) – металургії, енергетики, машинобудування, вугільновидобувної, хімічної промисловості, атомної енергетики (1970 – ті рр.), ракетно-космічного будування.
- **технологічне відставання** від розвинутих країн - відмова або повільне запровадження нових технологій. **«Валова економіка»** – кількісні показники.
- **ненефективне використання матеріальних та трудових ресурсів** – низька продуктивність праці.

Екстенсивний шлях розвитку економіки

■ в період «застою» збудовано атомні електростанції, де використовувались недосконалі технології і не враховувались **геологічні особливості місцевості**, довівши концентрацію атомних електростанцій на території України до небезпечноого рівня.

1977 р. - рік народження

української атомної енергетики.

У промислову експлуатацію було

введено перший енергоблок Чорнобильської атомної електростанції (АЕС).

Додаткові потужності в цій галузі призначалися для задоволення потреб країн РЕВ.

Експорт електроенергії був необхідним для компенсації витрат на придбання імпортних продовольчих товарів і предметів повсякденного вжитку.

ЗАУВАЖТЕ

За доби «застою» в Україні збудовано 5 АЕС: Чорнобильську (м. Прип'ять, Київська обл.), Запорізьку (м. Енергодар), Південно-українську (м. Южноукраїнськ, Миколаївська обл.), Рівненську (м. Вараш) та Хмельницьку (м. Нетішин).

↑ Запорізька АЕС. Нині – найбільша в Європі

- **розвинутий соціалізм** - період, що мав передувати повному комунізму
- **Конституція розвинутого соціалізму** - основний закон УРСР прийнятий в **1978 р.** Основні положення:
  - побудовано розвинуте соціалістичне суспільство;
  - склалася нова історична спільнота людей - **радянський народ**;
  - **Стаття 6. Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу.**
  - Основу економічної системи УРСР становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної та колгоспно-кооперативної власності.
  - **Стаття 69. Українська РСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР. Декларативний характер положень Конституції 1978 р.**

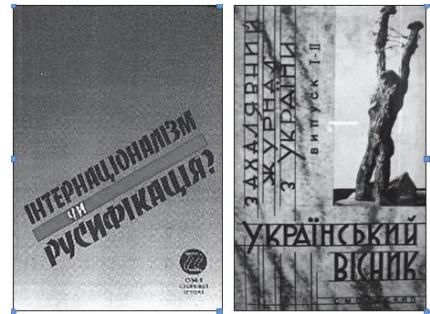

- **русифікація** - сукупність умов та заходів у національних республіках або окремих районах Російської федерації з метою звузити вживання рідної мови і користування здобутками національної історії та культури, а висунення на передній план знання російської мови, культури, історії.
- **правозахисниками** називають людей, які поодинці чи разом з іншими пропагують чи відстоюють права людини мирними засобами. Правозахисники викривають випадки порушень прав людини та привертають до них увагу громадськості.
- **Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод** - громадська організація, яка керувалася гуманітарно-правовими мотивами, спрямовуючи свою діяльність на ознайомлення світового спітвовариства з фактами порушення прав людини в Україні.

Порівняльний аспект:

Зародження дисидентського руху. «Відлига». Десталінізація.	Дисидентський рух після підписання Гельсінських угод в 1975 р. «ЗАСТІЙ».
<p>Української робітничо-селянської спілки 1959 р., Львів, Л. Лук'яненко</p> <p>«Ми боремося за самостійну Україну... Методи досягнення цієї мети - мирні, конституційні... Завдання... полягає в тому, щоб домогтися: встановлення режиму законності; відновлення й дотримання демократичних норм Конституції; скасування посад партійної номенклатури та відновлення принципу верховенства в суді безпосередньо народом; скасування антиконституційного закону, за яким комуніста не можна судити, доки райком партії не виключить його з КПРС...»</p> <p>Перший етап - боротьба за демократичні свободи, за політичні права. Другим етапом нашої боротьби буде боротьба за вихід України з Союзу і утворення самостійності держави...»</p>	<p>Українська Гельсінська група 1976, Київ, М. Руденко</p> <p>1) Сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Декларацією Прав Людини. 2) ... активно сприяти виконанню гуманітарних статей Заключного Акта Наради з питань безпеки і співпраці в Європі. 3) Домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах... Україна як суворенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією. 4) З метою вільного обміну інформацією та ідеями домагатися акредитування на Україні представників зарубіжної преси...»</p>

- **самвидав** - сукупність видавничої продукції (книжки, журнали, газети), що тиражується нелегально із використанням доступних технічних засобів або шляхом переписування, розповсюджується в рукописах без офіційного дозволу і цензури.
«Вісник міститиме матеріали про порушення свободи слова, про судові й позасудові репресії в Україні, про становище українських політ'язнів у тюрмах і таборах...»

- **тамвидав** - література, яка була заборонена у СРСР, але натомість друкувалася за кордоном.

- **причини занепаду дисидентського руху** - *ефективна радянська карально-репресивна система - репресії на деякий час паралізували активність дисидентів:*

1965 р. перша хвиля арештів дисидентів

(І. Світличний, В. Мороз, О. Заливаха)

1967 р. - створення «п'ятого управління» КДБ, для боротьби з інакодумцями.

1972 р. - друга хвиля арештів дисидентів (В. Чорновіл, Є. Сверстюк, І. Світличний, І. Дзюба, В. Стус)

Спілка письменників України

в 1970 - ті рр. орган цькування.

«У карних кодексах... було передбачено **відповідальність за антирадянську агітацію та пропаганду, наклепи на існуючий лад** (ст. 62, 187 КК УРСР), застосування яких асоціюється із переслідуванням за **інакомислення**» - відповідні статті Кримінального кодексу використовувалися владою для боротьби з дисидентами.

Зміна партійно-політичного керівництва УРСР у 1972 р. (кадрові зміни звільнення з посади П. Шелеста і призначення В. Щербицького супроводжувалася **хвилю арештів дисидентів.**

- У листі до Президії Верховної Ради СРСР В. Стус писав:
«...Репресії 1972 р. показали, що в дискусії з українськими «дисидентами» влада не знайшла більш переконливих аргументів, ніж застосування сили, а умови в таборах переконали мене у тім, що простір застосування цієї **СИЛИ НЕ ЗНАЄ КІНЦЯ».**
- **«Спілка письменників України на тривалий час перетворилася на орган цькування** «ідейно хибних» творів і переслідування відстуниковів від канонів «соціалістичного реалізму». Як «чужорідні елементи» зі Спілки були виключені О. Бердник, І. Дзюба, М. Лукаш. Ліну Костенко **«проробляли»** за ідеалізацію козацького минулого та навіть за художню неповноцінність її творів.

- **неосталінізм** - реабілітація Й. Сталіна та відновлення його політичного курсу, повернення до політики терору, згортання хрущовської лібералізації, відмова від будь - яких реформ (1968). Поглиблення кризових явищ у соціально - економічному розвитку УРСР, падіння авторитету КПРС, що призвело до зростання тоталітарних тенденцій у житті суспільства.

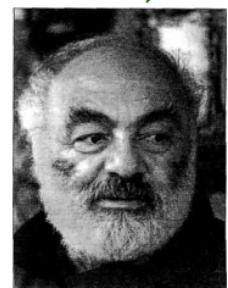
Політична КРИЗА:	Ідеологічна КРИЗА:	Моральна КРИЗА:
<ul style="list-style-type: none"> ▶ воєнні АВАНТЮРИ і нездатність з них вийти; ▶ "старіння" керівництва ГЕРОНТОКРАТИЯ ▶ НЕДІЄЗДАТНІСТЬ законодавчих органів ▶ КОРУПЦІЯ у вищих ешелонах влади ▶ просування по службовій драбині за принципом знайомства, ▶ посилення РЕПРЕСІЙ проти інакомислячих (дисидентів). 	<ul style="list-style-type: none"> • розчарування в правильності обраного шляху розвитку (побудова комунізму); • розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя; • усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму; • зростання дисидентського руху і настрої у суспільстві; • посилення ідеологічного тиску на суспільство. 	<ul style="list-style-type: none"> ✖ поява явища ПОДВІЙНОЇ МОРАЛІ розбіжності між декларованим стилем поведінки і реальними устремленнями та установками; безвідповідальність, прагнення перекласти відповідальність на іншого; ✖ ріст престижності професій, посад, які дають змогу отримувати нетрудовий дохід; ✖ зростання кількості побутових злочинів; ✖ прагнення досягти мету незаконним шляхом; ✖ ріст числа економічних (господарських) злочинів; ✖ нарощання споживацьких настроїв; ✖ швидке поширення пияцтва і алкоголізму.

▪ Українське поетичне КІНО.

Період піднесення напряму **кіномистецтва - українського поетичного кіно друга половина 1960-х - 1970-і рр. («застій»)**

➤ **С. Параджанов** - один із засновників **українського поетичного кіно,**

автор фільмів "Тіні забутих предків" (1965 р.)
«Колір гранату», «Українська рапсодія», «Квітка на камені».
Кінорежисери:

Л. Осика

фільм "Камінний хрест", «Тривожний місяць вересень».

I. Миколайчук

актор кіно, режисер, автор фільму «Вавилон ХХ»

Ю. Іллєнко

"Криниця для спрагливих"
«Білий птах з чорною ознакою»

➔ помітним явищем в українському кіномистецтві 1960-х рр.

став фільм режисера **В. Денисенка «Сон»** (сценарій В. Денисенка і Д. Павличка). У картині відтворено образ молодого Тараса Шевченка, роль якого зіграв **Іван Миколайчук**.

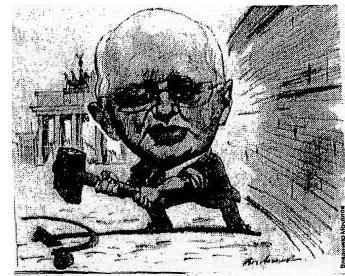

С. Параджанов - автор фільму "Тіні забутих предків"

1965 р. = друга половина 1960-х («застій»)

- **перебудова** - це період в історії СРСР 1985-1991. Спроба партійно-державного керівництва СРСР вивести країну з кризи, що охопила всі сфери життя суспільства, шляхом здійснення радикальних реформ в економіці й політиці, соціальній і духовній сферах життя країни. **Зміст та основні напрями:**

- прискорення соціально-економічного розвитку;**
- активізація людського фактора,** зростання зацікавленості колективів у цілому і кожної людини в результатах праці;
- розширення гласності й демократизації** радянського суспільства;
- у зовнішній політиці - **нове політичне мислення** у міжнародних відносинах на основі переходу від класових до загальнолюдських орієнтирів.

«...Багато зарах незвичного в нашій країні: скажімо, багатомандатні округи з виборів до Рад; спільні з іноземними фірмами підприємства; самофінансування заводів та фабрик, радгоспів і колгоспів; зняття обмежень з підсобних господарств, ...розширення кооперативної діяльності; заохочення індивідуальної трудової діяльності в дрібному виробництві й торгівлі...».

- **Чорнобильська катастрофа,** 26 квітня 1986 р.- техногенна катастрофа планетарного масштабу, національна трагедія України.

Керівництво КПУ на чолі з В. Щербицьким намагалось приховати факт вибуху на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС і реальні масштаби та наслідки катастрофи.

- **гласність, 1987 р.**

- політика інформаційної відкритості в суспільстві, ліквідація «бліх плям» в історії СРСР, падіння «залізної завіси» й можливість діалогу з країнами Заходу.

«Соціалістичне самоврядування реалізується в умовах широкої гласності шляхом участі всього колективу та його громадських організацій у виробленні найважливіших рішень і контролі за їх виконанням, виборності керівників та єдиноначальності в управлінні підприємством...»

- **Український національно-демократичний рух** - упродовж 1988-1989 рр. масово виникають неформальні організації, які очолюють демократичний, національно-визвольний рух. Вони вимагали оновлення соціалізму, гарантування прав людини, суверенітету України на основі нового союзного договору.

ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ НАРАДИ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ УТВОРЕННЯ Українська Гельсінська Група, 1976 р. Київ М. Руденко громадська організація, яка прагнула ознайомлювати українців з Загальною Декларацією прав людини + світову громадськість з фактами порушень прав людини в Україні.	«Перебудова» М. Горбачова Гласність ВІДНОВЛЕННЯ Українська Гельсінська Спілка, 1988 р., Львів Л. Лук'яненко <i>Боротьба за незалежну Україну.</i> <i>На базі спілки виникла</i> Українська республіканська партія - перша офіційно зареєстрована опозиційна до КПРС партія.
--	--

▪ **ПЛЮРАЛІЗМ** - принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що ґрунтуються на існуванні декількох незалежних начал політичних знань і розуміння суспільного буття. Можливість соціальних груп висловлювати різні позиції, погляди через своїх представників у політичних і громадських організаціях.

Поява «політичного плюралізму», виникнення багатопартійності Україні стало можливим після відміни статті 6 Конституції СРСР, яка закріплювала керівну роль КПРС та однопартійну політичну систему.

▪ **багатопартійність** - одна зі складових

частин політичної системи суспільства. Вона існує лише у правових демократичних країнах, в яких право панує в усіх сферах суспільного життя та є громадянське суспільство.

1985 р.

«Антиалкогольна кампанія».

Марка пропагує переваги здорового способу життя.

Марку створено для підтримки однієї з кампаній «перебудови».

Марка акцентує увагу на існуванні в суспільстві проблеми алкоголізму.

«Понад мільйон осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, зазнали адміністративних стягнень. У Закарпатті та в Криму знищили виноградники унікальних сортів...»

Алкоголь і соціалізм не сумісні!

➔ реалізації політики «перебудови»

М. Горбачова.

«...Багато зараз незвичного в нашій країні: скажімо, багатомандатні округи з виборів до Рад; спільні з іноземними фірмами підприємства; **самофінансування** заводів та фабрик, радгоспів і колгоспів; зняття обмежень з підсобних господарств, ...**розширення кооперативної діяльності;** **заохочення індивідуальної трудової діяльності в дрібному виробництві й торгівлі...**» зазначені в документі зміни названо **«незвичними»**, оскільки вони йшли в розріз з комуністичною теорією.

Провал політики «перебудови»:

Крах командної економіки спричинив падіння життєвого рівня населення

України: **Інфляції / Дефіцит / Талони / Бартерні відносини / Спекуляція / Хронічний ажіотажний попит.**

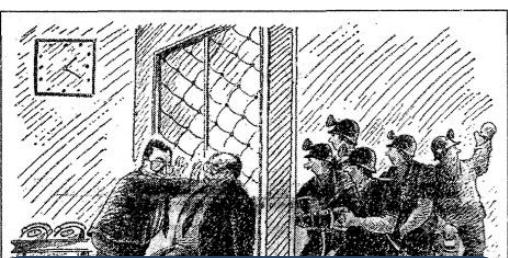
ДЕРЖПРИЙМАННЯ

СПЕКУЛЯЦІЯ

Карикатура В. Солонька. Відділ технічного контролю. Журнал "Перець". 1986 р.

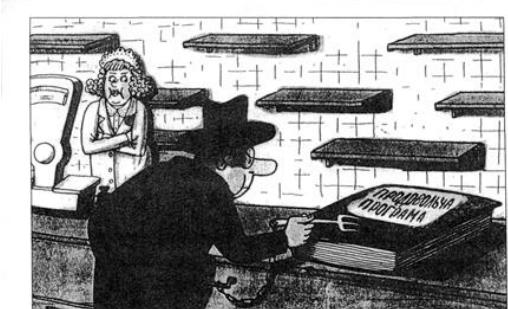

липень 1989 р. -
загальноукраїнський страйк
шахтарів.

ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ

Карикатура В. Солонька. Журнал «Перець», № 10, 1990 рік.

Карикатура "У продовольчому магазині". Журнал "Перець". 1990 р.

**Бартерні
відносини**

!!!!Причини невдачі економічних реформ другої половини 1980-х років:

1. відсутність науково обґрунтованої та послідовної та чіткої **стратегії розвитку**,
2. непослідовність та **некомпетентність** керівництва у здійсненні реформ;
3. опір консервативних сил (В. Щербицький) у партійному та державному апараті.
4. прагнення союзних структур **зберегти свою владу над республікою**, засилля ВПК;
5. прагнення **поєднати несумісні економічні моделі**: адміністративно-командну з повним одержавленням власності та ринкову з приватною власністю та ініціативою.

- **інфляція** – процес знецінення паперових грошей, падіння їх купівельної спроможності.
- **ринкові відносини** - це економічні відносини, які засновані на засадах вільного підприємництва, різних форм власності, законах попиту та пропозиції тощо. За ринкових відносин державне втручання в економіку є обмеженим.

Політичні реформи М. Горбачова:

Реформа полягала в розмежуванні функцій партійних і радянських органів (**«Вся влада Радам»**, 1988 р.), у пожвавленні їх діяльності і зміну порядку виборів (альтернативні!!!);

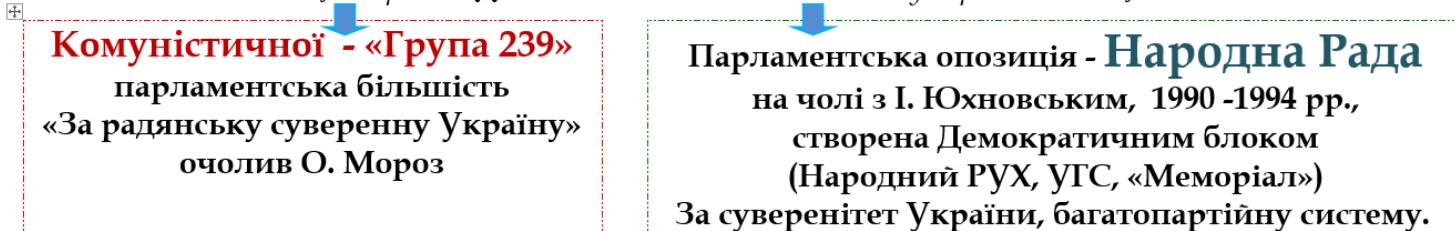
Конституційна реформа в СРСР 1988 р. - творення нової структури влади:
найвищим органом влади країни оголошувався З'їзд народних депутатів СРСР, для вирішення повсякденних питань законодавчої діяльності і здійснення контролю повноважень З'їзд обирає зі складу Верховну Раду, яка діяла постійно.

Поява **«політичного плюралізму»**, виникнення **багатопартійності** в Україні стало можливим після **відміни статті 6 Конституції СРСР**, яка закріплювала керівну роль КПРС та однопартійну політичну систему.

травень 1990 р. - вперше постійно діючий парламент в УРСР почав працювати.

Утворення **двох політичних течій** у Верховній Раді УРСР:

Реабілітація татар. Порівняльний аспект.

1956 р. «Відлига» XX з'їзд КПРС	1989 р. «Перебудова» Реформи М. Горбачова
Часткова реабілітація кримських татар та інших національних меншин. «звільнити з-під адміністративного нагляду...» Скасовано режим спецпоселенців для репресованих народів Криму.	14 листопада 1989 р. ВР СРСР ухвалила декларацію «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, що були піддані насильницькому переселенню, та забезпечення їхніх прав». МАСОВЕ ПОВЕРНЕНЯ ТАТАР ДО КРИМУ
Передбачалось звільнення з-під адміністративного нагляду спецпоселенців із Криму , однак повністю позбавляли їх права на компенсацію втраченого при виселенні майна та забороняли повернутися в місця колишнього проживання .	« ... Рада Міністрів УРСР зобов'язала виконкоми місцевих Рад народних депутатів Кримської області вжити додаткових заходів для своєчасного надання в установленому порядку кримським татарам, які повертаються, земельних ділянок для будівництва житлових будинків...»

- **суверенітет (1990 р.)** передбачає верховенство, самостійність, повноту й неподільності влади в межах території України.

«Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах. ...Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзному багатстві....Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи...».

- **«Революція на граніті», жовтень 1990 р.** - кампанія

широкомасштабних акцій ненасильницької громадянської непокори, організована українською молоддю, переважно студентами. Протести завершилися підписанням постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту.

«Ми, студенти київських вузів, які зібралися до наметового містечка на підтримку голодаючих студентів.., вважаємо необхідним прийняття вимог голодаючих, а саме:

1. Відставка Голови Ради Міністрів В. Масола.
2. Націоналізація майна КПРС та ВЛКСМ на території України.
3. Прийняття рішення про службу юнаків у війську тільки в межах України... »

- **незалежність** - можливість приймати самостійні рішення, які підкорюються власним бажанням та інтересам і не потребують зовнішніх вказівок та наказів.

Незалежність для держави – політична самостійність, відсутність підлегlostі, суверенітет.

- **Президент** - голова держави в країнах з республіканською або змішаною формою правління. Президент є символом єдності держави, представником і захисником інтересів громадян як у своїй країні, так і за кордоном; він несе персональну відповідальність за події в країні.

- **референдум** - спосіб прийняття законів та вирішення найважливіших питань державного життя шляхом всенародного голосування.

Порівняльний аспект:

прийняття Декларації про державний суверенітет України, 16 липня 1990 р.	схвалення Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.	проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.	Прийняття Конституції України, 28 червня 1996 р.
Визначено основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики УРСР	надав Україні можливість вийти зі складу СРСР мирним шляхом	сприяв ВИЗНАННЮ незалежності України більшістю держав світу	юридично закріплено основні права й обов'язки громадян України

Основні етапи державотворення в Україні.

Перші альтернативні вибори до Верховної Ради , березень 1990 р.

формування опозиції в парламенті - Народної Ради

Вихід на політичну арену значної кількості нових громадських формувань суттєво змінив сам характер виборів, зробивши основний акцент на їхній альтернативності.

Декларація про державний суверенітет Української РСР 16 липня 1990 р.

«Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території. Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.... Українська РСР має право на власні Збройні Сили...»

створила правовий фундамент для Конституції та законів України

Фактично розпочався конституційний процес в Україні.

Визначено основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики

**Приводом до проголошення незалежності була спроба
антиконституційного державного перевороту в СРСР, 19 -21 серпня 1991 р.**

Акт проголошення незалежності України, 24 серпня 1991 р.

«Виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР..., продовжуючи тисячолітню історію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН... Верховна Рада Української РСР урочисто проголосує незалежність України...»

надав Україні можливість вийти зі складу Радянського Союзу мирним шляхом

30 серпня 1991 р. - прийнято Указ про заборону Компартії України

Причина: підтримка керівництвом Компартії України спроби державного перевороту 19 - 21 серпня 1991 р. та сприяння його здійсненню в Україні.

Завершальний етап формування незалежності України:

Всенародний референдум на підтримку

Акту проголошення незалежності України, 1 грудня 1991 р.

сприяв визнанню незалежності України більшістю держав світу

останній крок у процесі юридичного оформлення державної незалежності України

Договір про утворення СНД, 8 грудня 1991 р. ліквідація Союзу РСР як суб'єкта міжнародного права і geopolітичної реальності

Основні завдання державотворення, які було вирішено на початку 1990 - х рр.:

1. Сформовано інститут громадянства
2. Установлено недоторканість кордонів, регламентовано режим і порядок їх перетину
3. Створено власні Збройні сили, організовано органи безпеки та правопорядку

6 грудня 1991 р. - прийнято Закон про Збройні Сили України

4. Затверджено і визнано державною національною символікою - 1992:

- **Конституція** - це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, основа правової системи України, основне джерело національної системи права.

«Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною...»

1. Україна - суверенна держава, що означає її право самостійно вирішувати всі проблеми без втручання інших держав.
2. Україна – демократична держава, що означає виборність органів вищої влади та місцевого самоврядування, участь народу в роз'язанні державних справ, гарантування прав і свобод людини
3. Україна – соціальна держава, яка дбає про підвищення матеріального й духовного життя народу, слугує усьому суспільству
4. Україна – правова держава, у якій втілюється в життя принцип панування права і закону, гарантується права і свободи людини.

Прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України було результатом

політичного компромісу між Президентом (Л. Кучмою) і Верховною Радою.

- **ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЦН** – відмова від адміністративного контролю за ціноутворенням.

На початку 1992 р. уряд В. Фокіна ввів в обіг купоно – карбованці і став на шлях

«ШОКОВОЇ ТЕРАПІЇ» проголосивши **ЛІБЕРАЛІЗАЦІЮ РИНКОВОЇ ТОРГІВЛІ\ЦН.**

- **корупція** – злочинне використання державними чиновниками та іншими посадовими особами своїх формальних прав із метою особистого збагачення.

Так виглядає корупція

- **олігарх** - особа, що володіє великою власністю в країні та має вагомий вплив на державні органи влади. З політологічної точки зору олігархи – це можновладці, які використовують монополізовані ними сектори економіки для концентрації у своїх руках політичної влади, а політичну владу – для збільшення власних капіталів.

Сучасні олігархи володіють багатоманітними суспільними ресурсами:

- ➔ **економічними** (промислові та фінансові підприємства й установи),
- ➔ **інформаційними** (друковані та електронні ЗМІ),
- ➔ **політичними** (партії, парламентські групи й фракції, важливі державні посади, вплив на перших осіб у державі).

- **тіньова економіка** – це сфера вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від державного контролю та сплати податків.

«Тіньова» економіка в другій половині 1990-х рр., за оцінками фахівців, «...гальмувала не тільки ринкові реформи, а й вкладання іноземними інвесторами капіталів в Україну».

1990 – ті роки «...За експертними оцінками у вітчизняному виробництві частка тіньового сектора фактично зрівнялась з часткою офіційною.

Це явище логічно супроводжується зростанням масштабів нелегального вивозу капіталу».

Співпраця з міжнародними організаціями. Порівняльний аспект.

Свідченням співпраці незалежної України з Організацією Об'єднаних Націй (ООН)

є участь українських підрозділів у миротворчих операціях.

Свідченням співпраці незалежної України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) є приєднання до Програми «Партнерство заради миру».

Після здобуття незалежності Україна розпочала активно діяти в напрямі інтеграції у європейський простір. У липні 1992 р. Л. Кравчук підписав Гельсінкський заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі (НБСЄ).

***Рада Європи** – мета захищати принципи прав людини, плюралістичну демократію і верховенство права. Відмінена смертна кара в Україні. Введено посаду ОМБУДСМЕНА.

Омбудсмен – УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ.

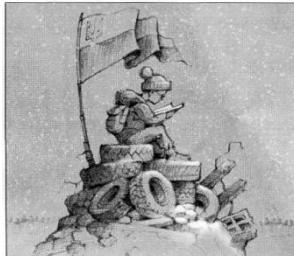
- **Помаранчева революція** – кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокори в Україні. Акція почалася 22 листопада 2004 р. Організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді – грудні 2004 року, Привід - масові фальсифікації результатів президентських виборів, після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг його суперник – Віктор Янукович.

- **поліконфесійність** – наявність багатьох релігійних течій на території однієї країни.

- **геополітика** - концепція, що вбачає в ПОЛІТИЦІ, яку проводить держава, визначальну роль ГЕОграфічних факторів – положення країни, клімату, природних ресурсів.

- Євромайдан** – національно-патріотичні, протестні акції в Україні, передусім, проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України. Протести розпочалися 21 листопада 2013 року як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготовування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом і значно поширилися після силового розгону демонстрації в Києві вночі 30 листопада 2013 р.

- Революція Гідності** – політичні та суспільні події в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу.
«Не зміна обличчя при владі, а зміна системи, і найголовніше – пошук інструментарію для зміни цієї системи» - гасло «Революції Гідності».

Події «Революції Гідності» стали каталізатором підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС).

▪ Угода про асоціацію між Україною та ЄС

Під час саміту у Брюсселі лідери ЄС і прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк підписали політичну частину Угоди про асоціацію.

Політична частина - 21 березня 2014 р.

Економічна частина - 27 червня 2014 р.

16 вересня 2014 р. - Європейський парламент ратифікував Угоду про асоціацію між Україною і ЄС синхронно з Верховною Радою України.

▪ БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ

11 червня 2017 р. - громадяни України з біометричними паспортами отримали право на **безвізові поїздки до країн ЄС та деяких окремих членів Шенгенської зони**. Безвізовий режим дозволяє громадянам України перебувати на території країн ЄС не більше 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду. Безвізовий режим дає право на відвідування культурних та спортивних заходів, журналістські подорожі, короткострокове навчання та обмін досвідом, поїздки на лікування. Водночас, безвізовий режим не дає права на роботу в країнах ЄС, у тому числі, короткострокову. Безвізовий режим також не дає права на постійне проживання в країнах ЄС. Для цього, як і раніше, потрібно оформити спеціальну національну візу або дозвіл на проживання.

▪ БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ – статус, який дозволяє громадянам однієї країни вільно перетинати міждержавні кордони інших країн без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (візи).

30 країн Європи, до яких українці можуть їздити без віз:

Австрія	Італія	Німеччина	Фінляндія	Румунія
Бельгія	Латвія	Польща	Франція	Хорватія
Греція	Литва	Португалія	Чехія	Ісландія
Данія	Люксембург	Словаччина	Швеція	Ліхтенштейн
Естонія	Мальта	Словенія	Болгарія	Норвегія
Іспанія	Нідерланди	Угорщина	Кіпр	Швейцарія

Дві країни у складі ЄС — Велика Британія та Ірландія — провадять власну міграційну політику, тому для їхнього відвідування громадянам України як і раніше потрібно оформлювати візи.

- **«Небесна Сотня»** – прийнята в Україні збірна назва загиблих учасників акцій протесту (Євромайдану) у грудні 2013 – лютому 2014 року.

- **антитерористична операція (ATO)** - комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.
14 квітня 2014 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про боротьбу з тероризмом», після чого розгорнулася антитерористична операція (ATO). До АТО були залучені сили СБУ, МВС, а також підрозділи Міністерства оборони, Прикордонної служби, добровольчі батальйони.
- **сепаратизм** – прагнення до відокремлення, відособлення, як вільне волевиявлення на законних підставах у вигляді автономії чи незалежної держави.
- **тимчасово окупована територія** – територія, яка є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. На тимчасово окупованій території поширюється особливий правовий режим перетину меж тимчасово окупованої території, проведення виборів та референдумів, реалізації інших прав і свобод людини і громадянина.
- **анексія** – насильницьке приєднання (загарбання) однією державою частини або всієї території іншої держави.

АНЕКСІЯ КРИМУ:

У «кривавий четвер» 20 лютого 2014 р. В. Путін розпорядився ввести в дію план анексії Криму. Півострів заполонили «зелені чоловічки» без розпізнавальних знаків. Російська агентура створила альтернативні органи влади і організувала **16 березня 2014 р. референдум щодо статусу Криму з наперед відомими результатами.**

18 березня 2014 р. в Кремлі був підписаний договір про прийняття Криму і Севастополя до складу Російської Федерації.

- **«гібридна війна»** – дії однієї держави проти іншої з метою зробити її внутрішньовразливою для здійснення агресії. **«гібридна війна»** – війна, яку агресор веде без прямого застосування власних військ і навіть може заперечувати ворожі наміри щодо країни-жертви. У такій війні застосовуються приховані операції (диверсії, акти терору, кібервтручання, інформаційний терор) з метою посісти в суспільстві **страх і хаос**. Агресор надає організаційну, фінансову і збройну підтримку найманцям, засилає на територію країни-жертви «відпускників» з метою обслуговування складної зброї в руках у найманців. Важливим самостійним елементом **«гібридної війни»** є встановлення **контролю за свідомістю людей з допомогою засобів масової інформації**.

кіборги – назва українських спецпризначенців, вояків-захисників, які брали участь у боях за Донецький аеропорт, що розпочалися у травні 2014 року з проросійськими бойовиками. Героїчна оборона аеропорту українськими військовими тривала 242 дні.

волонтерський рух – добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб-волонтерів, спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. В Україні волонтерський рух набув особливої популярності у зв'язку з подіями на Майдані та військовими діями на сході України.

30 квітня 2018 р. - антитерористична операція на території Донецької та Луганської областей змінилася на операцію Об'єднаних сил (ООС).

«Операція об'єднаних сил» — комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України.

25 листопада 2018 р. - війна в Керченській протоці: таран, штурмовики та захоплення українських кораблів.

Введення воєнного стану з 28 листопада 2018 р.

«Воєнний стан» – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

- **люстрація (очищення)** – заборона діячам високого рангу, які скомпрометували себе, впродовж певного часу або пожиттєво працювати на державній службі.

- **люстрація в Україні** - це встановлена Законом України "Про очищення влади" або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обійтися певні посади (перебувати на службі) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини.

ЯКА РАДЯНСЬКА СИМВОЛІКА ЗАБОРОНЕНА?

Заборонена символіка

- 9 квітня 2015 року
Верховною Радою
України пакетом законів:
- «Про правовий статус та вшанування;
  - «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945»;
  - «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;
  - «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки».

■ ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ –

процес позбавлення від наслідків комуністичної ідеології, що розпочався в часи розпаду СРСР та стихійно активізувався під час ленінопаду в період Революції гідності. Процес декомунізації узаконений ухваленим

■ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей - органам місцевого самоврядування.

Проект змін до Конституції був розроблений та переданий на широке публічне обговорення.

На жаль, політичні обставини не дозволили Верховній Раді України прийняти подані Президентом України зміни до Конституції щодо децентралізації. Тому Уряд з **2014 року розпочав реформу в межах чинної Конституції.**

Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася **ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ.**

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ 2015-2018

найважливіші цифри першого етапу реформи

■ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

- це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян. Воно включає в себе **сім'ю і приватну сферу**, тобто «третій сектор» суспільства паралельно з державою та бізнесом. Елементами громадянського суспільства є різні **об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя.**

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ВОЛОНТЕРИ, ТВОРЧІ СПІЛКИ...

■ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

- суспільство, що складається з громадян, які володіють колективним суверенітетом. Його не існує в монархіях або республіках, піддані чи громадяни яких позбавлені колективного суверенітету. В Україні громадянське суспільство почало розвиватися з появою «неформальних» організацій (Народний рух України та ін.). Цей процес тривалий і досі не завершений. **Громадянське суспільство формує державу на вільних виборах.**

Чинники формування громадянського суспільства в незалежній Україні:

- вільні та альтернативні політичні вибори; референдуми;
- незалежні (насамперед, від органів влади) засоби масової інформації;
- розвиток місцевого самоврядування;
- політичні партії, здатні презентувати групові інтереси;
- наявність ринкових відносин і економічного пліоралізму.

Релігійне життя в Україні.

Створення:	
1921 рр. - створення УАПЦ, митрополит В. Липківський	1596 р. - Берестейська церковна унія створення УГКЦ
ліквідація радянською владою:	
1930 р. - саморозпук ~~УАПЦ~~	1946 р. Львівський церковний собор саморозпук ~~УГКЦ~~
1988 - 1990 р. лібералізація церковного життя в СРСР	
1990 р. відродження УАПЦ	1989 - 1990 рр. відродження УГКЦ

■ січень 1990 р. - Українська православна церква

УПЦ-КП

1992 р. - розкол

УПЦ-МП

- **екumenізм** - ідеологія та рух за співпрацю та взаєморозуміння між християнами різних конфесій.

Екуменічний рух ставить перед собою завдання:

- краще пізнати всі Церкви і їхнє вчення, звертаючи увагу на об'єднувальні елементи
- утворити основу спільногопрактичного діяння, прямуючи до єдності, яку проповідував Христос.
- виступає за посилення впливу релігії й вироблення загальнохристиянської соціальної програми, придатної для віруючих, які проживають у країнах з різними соціальними системами.

- **АВТОКЕФАЛІЯ** - самостійність помісної церкви, адміністративно незалежної від інших православних церков, але єдиної з ними канонічно.

- **ТОМОС** - указ синоду і/або глави помісної православної церкви з важливих питань церковного устрою або віровчення; останнім часом найчастіше стосується рішення церкви-матері про надання автокефалії новій помісній церкві.

6 січня 2019 р.

Вселенський патріарх Варфоломій

вручив **ТОМОС ПРО
АВТОКЕФАЛІЮ**
**Православної церкви
України (ПЦУ)** предстоятелеві
Православної церкви України
митрополитові Київському і всієї
України Епіфанію

